

Георгий Дашабылов

МУШЭТЭ ОГТОРГОЙ

Георгий Дашабылов

МҮШЭТЭ ОГТОРГОЙ

Улан-Удэ
2013

УДК 89
ББК 84 (2Рос=Буря)бу
Д 217

Редактор З.Л. Чимитова (Дашабылова)

2011-2014 онуудта бэлүүлэгдэхэ «Буряад хэлэ бүрин үлөөлгэ ба хүгжөөлгэ»
гэһэн Буряад Республикын Соёлой министерствын «Уран зохёолой юртэмсэ»
гэһэн грантаар хэблэгдээ.

Книга издана при финансовой поддержке гранта министерства
культуры Республики Бурятия «Мир литературы» в рамках реализации
Государственной программы Республики Бурятия «Сохранение и развитие
бурятского языка» на 2011-2014 гг.

Д 217 Дашабылов, Г.
МҮШЭТЭ ОГТОРГОЙ/Звездное небо: стихи/ Георгий Да-
шабылов. – Улан-Удэ:НоваПринт, 2013. – 200 с.

Буряадай мэдээжэ поэт, журналист Георгий Цыренович Дашабыловой
75-наһанай ойдо энэ номын зорюулагдаба. Тоонто нютаг Бургаастай,
Хэжэнгэ ба бага наһанай нүхэдые мүнхэлэн бэшэһэн толилогдоогүй
зохёолнудын оробо.

Известному бурятскому поэту, журналисту Георгию Цыреновичу Да-
шабылову исполнилось бы 75 лет. В сборник вошли неизданные стихи
и поэмы. Он был многогранен. В сердцевине творчества поэта его ма-
лая родина Бургастуй и Кижинга. Он пел, как может петь только Поэт
своей Родины.

ISBN 978-5-91121-073-1

ББК 84 (2Рос=Буря)бу

МҮШЭТЭ ОГТОРГОЙ ДОРО

Георгий Дашабылов наһаараа Дондок Улзытуев, Даша Дамбаев, Лопсон Тапхаев гэгшэдэй буряад поэзидэ үндэр шатануудые табин ерэнэн дуушадай үетэн һэн. Уран бэлигээрээ тэдэ шатануудые бодхоолсоһон поэт.

Тэрэ 1938 ондо Хэжэнгын аймагай Ушхайта нютагтай зэргэшэнэн Бургаастайда түрөө.

Түрэнэн тоонтоёо ямар хайханаар дурдан бэшэнэб: «Добын долоон хүбүүд» гэнэн поэмэ-шүлэгиень зүрхэ сэдхэлээ хүдэлгэн уншанабди, нютагтахи үдэшэнүүдэйнгээ зураглалда ямар гоё шэрэ будагуудые хэрэглэнэб, «нютагай һэбшээндэ» нюур сээжсээ һэрюусүүлэн зогсонобди!..

Хэжэнгэ манай буряад зохёолдо Хоца Намсараевай, Бато Базароной уран үгөөр магтагдаһан, Бау Ямпиловай хүсэтэ хүгжэмөөр шэнхинэнэн нютаг гэжэ анханһаа бидэ омогорхонобди: энэ үльгэр домогто үргэн замые Георгий Дашабылов аха нүхэр Цэрэн Галановтайгаа үргэлжлүүлэн татаа бшуу – поэт тоонто нютагаймни тэгшэ хайхан талада Хэжэнгын дасан һэргээгдэн бодохонь гэжэ сэдхэлээ хүдэлгэн баярладаг һэн.

Георгий Дашабыловай уран шүлэглэлдэ орон нютагайнь, гүрэн түрын аялганууд аргагүй оролсоно: юуб гэхэдэ, Эсэгэ-Ороноо хамгаалгын дайнай үедэ балшар наһаниинь тудaa, хургуулида Совет гүрэнэй хүгжэлтөөр омогорхон хүмүүжүүлэгдээ, хүдөөгэй хүнгэн бэшэ ажалда хүлһэ адхаһан, гараа холгоһон юм ааб даа, түрэл колхоздоо хамсыгаа шуулсан оролсожо байтараа, сэрэгэй албанда абтаад, Туркменидэ Памир хадада СССР-эй хилын харуулда алба хэхэдээ, аюултайшые ушарнуудта ороо.

Ажабайдалайнгаа түрүүшын алхамуудһаа эрэ хүнэй, эрхэтэнэй харюусалга иигэжэ ойлгоһон байха. Сэрэгэй албанһаа бусаад, «Буряад үнэн» сониной ажалшан болоо, Буряадай багшанарай дээдэ хургуулида һуралсаа, «Буряад үнэнэй» соёл болон хургуулинуудай таһаг даагшаһаа КПСС-эй ЦК-гай дэргэдэхи намын дээдэ хургуулида Москва хото 1968 ондо эльгээгдэнэн юм.

Бидэ Георгий Цыреновичтэй Москвада, «Старая Руза» гэжэ уран зохёолшодой томо зуһаланда һара тухайда Россиин драматургнуудай семинарта хабаадаһан юмди. Үдэшэлэндөө ябаһан хараһанаа яһала хөөрэлдэгшэ бэлэйбди, тиихэдэ нүхэрэйнгөө зан абари үшөө дүтэ ойлгоо, зам харгынь залгаануудые сэгнээ һэм. Олон ондоо хизаарнуудһаа, республикануудһаа, Москва-Ленинградһаа бэлигтэй

хурса зохёолшодоор золгожо, хүндын сай нэгэнтэ бэшэ баряшье юм аабзабди. Георгий Цыренович олон юумэ мэдэхэ, зоноор харилсахадаа зохистой, дэлгэр намдуу сэдхэлтэй бэлэй. Хэрэг үйлэдэ бүтээсэтэй, зоригтой, шударгы шуумар хэн: энээниен нэгэ нонин ушар харуулаа. Бураад Уран зохёолшодой холбоон, Бүхэроссиин театрнуудай нийгэмын манай тааг, Соёлой министерствэ нэгэ хүниие эльгээхын орондо, гурбые – Георгий Цыренович, Анатолий Щитов, намайе – Москва ябуулгажархиһан юм, хоёрнай һулһаади нютагаа бусаха болошободи. Георгий Цыреновичтэй би манай семинарта хабаатай Россиин дээдын зургаануудта эгээл ехэ ноёд хүрэтэрнь орохо болободи, илангаяа Театрнуудай нийгэмын түрүүлэгшэ бүхы Совет орондо мэдээжэ, Социалис Ажалай Герой, СССР-эй арадай артист Царевто хүрэнэн юмди. Эндэ ЦК-гай Дээдэ һургуули дүүргэһэн, хилэ дээрэ хатуу шэрүүниие үзэһэн, «Бураад үнэндэ» болбосорһон Георгий Цыреновичэй арга шадал элирһэн байха. Мүншье Георгий Цыреновичэй Москвада һуража байхадаа танилсаһан нүхэдтэйн уулзаа һэм. Монголой элшэн сайдай ажалшадаар нонин, удхатай хөөрөлдөөнүүд болоо бэлэй. Дэлхэйдэ мэдээжэ физик, академик Лившиц И.М. танилдань – бишье мэдэхэ байгаа – гэр бүлэдэнь ороо һэмди. Юрэдөө, Георгий Цыренович элдэб мэргэжэлтэй, ямаршье тушаал зэргэнүүдтэй олон найзанартай байгаа. Өөрөөшье СССР-эй Уран зохёолшодой болон журналистнуудай холбоонуудай гэшүүн, Бураад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, республикын эрхим журналистнуудай хүртэдэг Ярослав Гашегай шангай лауреат хэн.

Хорёод шүлэгэй болон прозын номуудые хэблүүлһэн уран зохёолшо «Байгал» сэтгүүлэй ударидагшаар томилогдоо. Георгий Дашабылов дээдэ гарай журналист байхаһаань гадна, уран зохёолой эмхидхэлгын ажалда тон ехэ дүршэлтэй, өөрөө аргагүй мэргэн хинагша (редактор) хэн. Хорёод гаран номуудые болон жүжгүүдые бэшэһэн байгаа бшуу. Угын уран нариниие, удхын гүнзэгы, бодолой үргэниие, хурдан хурсые мэдэдэг, хэрэглэдэг, сэгнэдэг уран зохёолой үндэр мэргэжэлтэн хэн.

Түрүүшынгээ «Хабарай бэшэгүүд» гэхэн номһоонь лэ бэлигтэй поэдүүдэй тоодо ороһон юм. «Ногоон тужа» (1969), «Нютагай һэбшээн» (1972), «Хэжэнгэ» (1972), «Мүнгэн хутага», «Түрүүшын бороо» (1984), «Зунай үдэш» гэхэн шүлэгүүдэйн номууд поэдэй зам харгын үргэн хайхан шатануудай дээшээ дэбжэн байһые гэршэлнэ. «Суутайн сагаан хулагшан» (1971) гэхэн поэмэ болон шүлэгүүдэй суглуулбари сэдхэлэй зоболон баяр хоёрые (драматизм болон трагизм)

харуулхан гэжэ ханагшаб. Үхибүүдтэ зорюулхан зохёолнуудын поэдэй бэлигэй ондоо талые аржылгана («Дугы» (1975), «Үглөөгүүр» (1992), тиихэдэ расказууд болон туужануудай («Гараса дээрэ» (1982), «Эртын жэргэмэл» (1974) номууд прозаик шадалыень, «Тэрэ хабарай ургынууд» (1978) гэхэн Буряад драмын театрай табиһан жүжэг үшөө бэрхэ драматург гээшэл даа гэжэ батална. Олон шүлэгүүдэнь дуунууд болонхой, 2008 ондо «Буряад хэлэмни» гэжэ зохёолынь бэлигтэ композитор Базар Цырендашиевой хүгжэм доро «Буряад ороной эрхим дуунуудай» конкурсын Гран-прида хүртөө бэлэй. «Хэжэнгэ» гэхэн дууниинь Хэжэнгэ нютагай магтаал-гимн болон зэдэлһээр.

Георгий Дашабылов мүнөө 75-тай ябахал хэн.

Энэ номойнь согсолборидо хабаадажа, шүлэгүүдэнь уншажа нуухадаа сэдхэлни үбдөөд абаа ааб даа.

Наһанайнь нүхэр Зинаида Лубсановна тон ехэ дэмбэрэлтэй үйлэ бүтээбэ: олон зондо хэрэгтэйшье, хүлээгдэһэншье, үхибүүдэйн, ашанарайнь сэдхэл зүрхэндэ нангин, орон нютагтань хүшөө, нүхэдтэнь дурасхаал болохо ном хэблүүлбэ гээшэл даа.

Өөрөө Георгий Дашабылов аха нүхэдөө, зэргэлхэн нүхэдөө дурсан, дурдан шүлэглэжэ ябаһан һайхан сэдхэлтэй хүн байгаа: Хоца Намсараевай, Дондок Улзытуевай, Даша Дамбаевай дурасхаалда бэшгэдэһэн шүлэгүүдэнь энэ номдо оронхой.

Дондок Улзытуев Георгий Дашабылов хоёр базанар байһан юм гэжэ хэлэхэ ёһотойб: Валентина Зина хоёр эгэшэ дүүнэр наһанайнь инагууд хэмнэй даа.

Георгий Цыреновичэй Чингис зээ ашынь энэ номой гар бэшэг асаржа ерэхэдэ, Дондок Аюшеевичэй хүбүүн Амарсанаае гансата досоогоо ханаадхёоб. «Буряад шүлэгэй далай» гэхэн буряад шүлэгэй антологи согсолон, хэлэ бэшэгэй кандидат, Буряадай гүрэнэй университедэй Монгол шэнжэлэлэй түбэй ахалагша эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ Гэрэлма Буянтуеватай ажаллажа нуугаабди: тэрэ 150-яад уран зохёолшодой эрхим шүлэгүүдые багтааһан ном соо Дондок Улзытуев Георгий Дашабылов хоёр Амарсана Улзытуевтайгаа өөһэдынгөө ёһото нуури эзэлнэ.

Георгий Дашабыловай «Мүшэтэ огторгой» доро Буряад оронойнгоо дундаршагүй буряад шүлэгэй долгинодо үлгэдүүлээл даа!

*Ардан Ангархаев,
Буряадай арадай уран
зохёолиш,
түүхын эрдэмэй доктор*

ХЭЖЭНГЭ

ХЭЖЭНГЭ

(Сонедүүдэй баглаа)

1

Мүшэтэ огторгой доро
Мүрлэн урдаһан Хэжэнгэ
Шулуулиг хабаараа годирон,
Шуумар долгёо хэжэнги.

Бугзуу мүрэн бэшэл аад,
Буриад соогоо мэдээжэ.
Үерлэдэг хэн мэгдээжэ,
Үндэр эрьхэнээ хугараад,

Мэхээртин нюрган дабаан,
Мэлмэн булагай бурьяан –
Мээхэй эжы – заяатай.

Мүльхэн хүтэлнүүдэй хоорондуур,
Мүлимэл талын дундуур
Мүнгэн аргамжа хаяатай.

2

Мүнгэн аргамжа хаяатай –
Мүрэндэл бэлэй Хэжэнгэ.
Тохой бүхэниинь шугытай,
Тойрон гарахаш эсэнги.

Хашархата долгид соонь
Харадаг нюураа тэнгэри.
Дуулим талын бэри
Дурламаар хэн зохидшоон.

Хүбшын ногоон мэтэ,
Хүндынүүдээр хэтэ
Хүүедэг байгаа оодорон.

Хадаг торгоо зүйгөө,
Хатар табин гүйгөө
Хангай дайдаар ходорон.

3

Хангай дайдаар ходорон,
Хайшаа ходо яараабши?
Булагуудай шэмэ хорон,
Бухиндаа гүш, яагаабши?

Тэнгид, Жэбхээхэн, Хурьгадууд
Тэнхээ дүүрэн ерэдэг хэн –
Хэшэг уһаяа бэлэглэхэн
Хэзээш шинии басагадууд.

Тэдэнэй хүсэн шамбай,
Тэшэ ядаһан шамай
Тэшхүүлдэг хэн абьяастай.

Хангал сэсэгэй шэбэнээгээр,
Хадаһаа элихэн хэбшээгээр
Харьялһан Хэжэнгэм, зугаатайш!

4

Харьялһан Хэжэнгэм, зугаатайш!
Хазаар дараһан хүлэг гүш?
Хаанаш хонгёо сууряатай
Ханхинама уран шүлэг гүш?

Шэнхинэн урдажа дуулдахаш
Сэлгээ хүнийн самаряанда.
Зунайнгаа үүрэй хираанда
Зулгы хүгжэм хуурдахаш.

Шинии зангы абаашам,
Шинии уһые уугаашам –
Минии замда туһатайхан.

Арад сэсэн гэлсэдэг,
Аяар холууршые хэлсэдэг:
«Абаринь уладайнь даруухан».

5

Абаринь уладайнь даруухан,
Абажал тэрэниинь гарааб.
Омог, шэрүүнш, хатуухан
Олон зониие харааб.

Хаанаш, хэнтэйш ябахадаа,
Ханилжа хүнтэй тааранаб.
Сэдьхэл, бодолыень таанаб
Сэхэл гэтэн һуухадаа.

Шиниил унданай хүсэн гү,
Миниил угай хүсэл гү? –
Шиниил нугаһаа эхитэйб!

Аяг зан, һэдэбни,
Аялга дуун, шүлэгни
Аалин урадхалай шэнжэтэй.

6

Аалин урадхалай шэнжэтэй
Абари зантайш хадаа,
Далайдаа хүрөөд, хүсэтэй
Дахин бусабаб таладаа.

«Хэбэд номхон Хэжэнгэм
Хэзээш минии зүрхэн соо» -
Дуулан мүнөө зогсооб,
Дууһан сээжээ сэлинги.

Үе сагуудай залиндань
Үнгээ хубилааш хадань,
Үргэн нютагаа шэртээб.

Хүнхэр уужам хизаарай
Хүхэльбэ урин шарай
Хүлгүүлжэ шадаха шэдитэй.

7

Хүлгүүлжэ шадаха шэдитэй
Хүбүүд гээшэмнай эндэһээл!
Шуран мэргэн зэбэтэй
Уран шүлэг дэлбэрһээр.

Үбгэн Хоцаһаа эхитэй
Үгэ солгёон дуунууд –
Үе дамжаһан солонууд
Үерлэнэл даа эршэтэй.

Талын горхоной шэргээш һаа,
Таһалданагүй яагааш һаа
Талаан бэлигэй булагхан.

Хүрьһэтэ алтан дэлхэйдээ
Хүнэй олон хэлэн дээр
Хүгжэм дууниинь тааруухан.

8

Хүгжэм дууниинь тааруухан
Хүгжэм ходо байһай даа!
Хүдөө нютагтаа удаахан
Хүбүүднай сэнгэн ябаһай даа.

Теэд нэгэл гомдолтой:
Тэрэнгээр үдхэн хаданууд
Һубарин һууна халзанууд,
Һургааг модониинь тоотой.

Хажа мүнгэн годлинууд –
Харьяа бушуу голнууд
Хатан шэргээ. Гайхал!

Үгтэһэн баялигаа гамныт,
Үбгэн, залуугүй анхарыт!
Үринэрнай эндэ ажаһуухал.

9

Үринэрнай эндэ ажаһуухал! –
Үглөө гэжэ одоо бии.
Түргэн долёон шатааха
Түймэр гэжэ аюул бии.

Хүрөө гэхэгүй хурсанууд
Хүрөө һиинуулжа ороходо,
Нюдэ нюургүй отолходо,
Нюсэгэн болохол ууланууд.

Тоһон – бороогой үүлэн
Торон тогтонгүй дүүлин,
Тойрон тойрон гарахал.

Үргэжэ аадар адхаһайш!
Үдхэн сагдуул, хараһайш,
Үрэжэн үндын ургахал.

10

Үрэжэн үндын ургахал
Үринэрэй үшөө үринэр,
Уг гарбалаа дурдахал
Уншажа түүхэ тэдэнэр.

Сэсэгэй нэрэнүүдээр, таанаб,
Сэсэ буляалдаан дэбэрхэ.
Номууд соогуур бэдэрхэ:
Ногоон тужанууд хаанаб?

12

Жорхой түргэн хюдуулхан
Жодоо, хуша, уляахан –
Одоо таабари болохол даа.

Үнгэрhэн бидэнээ харааха аа гү,
Үнэн сэхээр дурлаха аа гү
Үргэн энэ дайдадаа?!

11

Үргэн энэ дайдадаа,
Үзэсхэлэн гоё байгаалида
hүгэдэн мургэн ябаһандаа
hүзэгтэй гүүлэнэ аалди?

Харанаб багынгаа зураг,
Хаха досоом уярна:
Булаг дээрэ уһална
Буга, ногоон – тураг.

Хадари, зэбын hүрэгүүд
Харбана ехэ түргэнүүд
Харья өөдэ үгсэжэ.

Баглаа мэтээр багсалһан,
Бадма сэсэгүүдэй бадарһан
Байгаали – һайхан үзэмжэ.

12

Байгаали – һайхан үзэмжэ –
Байдаг гэрнай гэнэбди.
Байдаг гэрээ һүхэдэжэ
Байһан хүнүүд болонобди.

...Хэды эндэ гоё һэм!
Хэжэнгээ мүнөө зубшанаб.
Танижа ядан һугшанаб.
Тахяагай гарахаар гүйхэн.

Хайрагдаад хатуу түмэртэ
Халзан болоо Мэхээртэ,
Хатаа булагууд шэргэжэ.

Баһал һананабди теэд
Баян тала, ой хүбшэтэй
Байһайш зандаа гэжэ.

13

Байһайш зандаа гэжэ
Бага, ехэгүй хүсэнэбди.
Эзэн ёһоор эрьежэ,
Элдин нютагаа үзэнэбди.

Хаанаб Уляабар шугы?
Хаража мүнөөш шалга.
Хуһанда гүрөөһөн алга,
Уһанда загаһан үгы!

Зээрэг олон шубууд –
Зэрлиг боро галууд
Зэлэ татана үгыл даа.

Баһал дахин үдэхэ,
Бадаран дайда һэргэхэ –
Баран зомни найданал даа.

14

Баран зомни найданал даа
Бата хүнэй һэшхэлдэ.
Баян нютаг байһандаа
Баясуулхал ерээдүйдэ.

Буртаг хүбшые шэмэглэг
Буганууд намар урамдан!
Хүйтэн горход урилдан,
Хүдөө талам сэсэглэг!

Байгаали – эхээ абарха,
Баршад аюулһаа аршалха
Баатар хүбүүд, тодоро!

Мүнөө Хэжэнгэм, үерлэлши,
Мүрэндэл дахин эбхэрэлши
Мүшэтэ огторгой доро.

15

Мүшэтэ огторгой доро
Мүнгэн аргамжа хаяатай:
Хангай дайдаар ходорон,
Харьялһан Хэжэнгэм, зугаатайш!

Абаринь уладайнь даруухан,
Аалин урадхалай шэнжэтэй.
Хүлгүүлжэ шадаха шэдитэй
Хүгжэм дууниинь тааруухан.

Үринэрнай эндэ ажаһуухал,
Үрэжэн үндын ургахал
Үргэн энэ дайдадаа.

Байгаали – найхан үзэмжэ
Байһайш зандаа гэжэ
Баран зомни найданал даа.

ДУРАСХААЛАЙ ДУУН

НАНАНАБ ДАА ШАМАЙГАА

*Дондок Улзытуевай
дурасхаалда*

Хадын саһанай хайлаха
сагаар
Хайлгана шубууд уйлаа.
Ханияа алдаһан хүбшын
һогоон
Хатаржал удаан уйдаа.
Үншэн сагаан ботогоной
Гэншэн дуулахые
шагнажа,
Наншаһаа бууралтаад
һуухадаа,
Нананаб даа шамайгаа.
Сэнгүү нажарай сэлмэг
һүни
Сээжэ зүрхэм долгисоо.
Шэртэн огторгой руу үни
Шэбэнэн шүлэгыеш
зогсооб.
Тэмгэ дээгүүрни мүнгэн
татуургаар
Тэнгэрийн зүйдэл
орёогоо.
Нуршадал унаһан холир
хараад,
Нананаб даа шамайгаа.
Намарай ольбоной унаха
хирээр
Намаа сэсэгүүд ганхаа.

Набшань шарлаа,
нараниинь хиртээ.

Наһаниинь дүүрээд
гунхаа.

Хагсуу хүйтэн шэрүүн
хюруугай

Хайрата нэгэ сэсэгы
Һалаган дайраад гарахы
хаража,

Һананаб даа шамайгаа.
Залуу наһанай
залираадүйдэ

Заяата нүхэр олдоогүй.
Замай ханинар олоншы
һаа,

Зүрхэ сэдхэлдэм
таараагүй.

Хэдэн мянган улад соо
Хэсэхэ, гансаардаха үе
байгаа,

Һайнһаа һайн нүхэрни
бэлэйш,

Һананаб даа шамайгаа.

Үри хүүгэдшни үндын
ургана,

Үргэжэ нэрыеш
нэрлүүлхэ.

Эбэр номыеш хүбүүншни
дэлижэ,

Эсэгын хэрэг
үргэлжэлүүлхэ.

Модоной үндэһэн газар
доогуур,

Хүнэй үндэһэн газар
дээгүүр –

Һанаха бүхэндөө энээн
тухай

Үндыжэ үрдимөөр бэшэ
 Үдэрэй богонихон хаһада,
 Үхэр малай
 Үбһэ эдижэ эхилһэн һарада
 Энэ дэлхэйдэ түрөө бэлэйш.

Улаан хадынш ула хормойгоор
 Ургынуудай бултайжа байхада,
 Улад зоной
 Урма баяртай болоһон үедэ,
 Шэнхинээд хүхын дуунай
 Шэбэртээр эдэлжэ байхада,
 Сэлээнэй хүбүүд, басагадай
 Шэнэлжэ инаглаһан үедэ,
 Хун сагаан хониной
 Хурьгаяа дахуулаад бэлшэһэн һарада,
 Түрэл Бэшүүртэш хун шубуудай буухада,
 Түрүүшынгээ шүлэг бэшээ бэлэйш.

Шанха дээрэ
 Шанга наранай шараһан үедэ,
 Горьёсо горхоной
 Гоёхон дуугаа татажа байхада,
 Мойһоной сэсэглээд һогтомо хангалтай үедэ,
 Морид хүлэгүүдэй монсогор байхада,
 Эрезлжэ, Заганай ая ганга дээгүүр
 Эрбээхэйн ниидэһэн, зүгын дүүсэһэн үедэ
 Ургамал ногооной эдеэшэжэ байхада,
 Урасхал мүрэнэй үерлэһэн үедэ,
 Энэ наһанай эгээл мүнхэ мэтэ хаһада
 Энхэргэн гансатаяа уулзаа бэлэйш.

Маани-Хаан,
 Манхан ехэ дайдыншни
 Гурбан үнгэтэй болоһон үедэ
 Гуранай оодоржо байхада,
 Буртаг хүбшэдэ

Бугын дуудаһан үедэ,
Булга хэрмэнэй харлажа байхада,
Булаг горхоной хайнагтаһан үедэ,
Алирһанай улайһан сагта,
Аянай шубуудай бусажа байхада,
Уг гарбалыеш үргэлжэлүүлхэ
Үритэй хүүгэнтэй болоо бэлэйш.

Тииһэн лэ үедөө
Тэршээ хүхюун абарияашье орхингүй,
Шүдэртэ торобошье, зоригоо мохонгүй,
Шүлэгөө, шүлэгөө бэшэжэ,
Сэхэ зам, ехэ дабаандаа гарааш,
Сэсэн сэсэн ябааш.

Богонихон намтар,
Болзортой нэгэ наһаяа
Болор шулуугаар шэмэглэжэ үрдээд,
Эхэ дайдааа түхэрээлүүлэн дуулаад,
Эдир наһан, инаг дуранда хүгэдөөд,
Гушан зургаанай
Гургама һайхан үедэ,
Бэлигэйнгээ охин дээрэ,
Бэеынгээ залуу дээрэ
Оршолонто энэ дэлхэйһээ
Ошоһоншни, мордоһоншни
Одоо одоо харамтайл.
Огторгойе зүһэн ялараад унаһан
Одон мэтээр унтарбашье,
Аглаг Буряадайнгаа уран шүлэгэй
Агар занданиинь боложо ургалайлши.
Алхана, Саяан, Бархан уулануудай
Алтан хараасгай боложо түрэлэйлши.
Алишье үетэнэй зүрхэ сэдхэлэй
Аялгань,
хүбшэргэйнь хугжэм бололойлши.

Хүн бүхэнэй сээжын оёрто
Гүн бодолтой
Мүнхэ сэсэг
Мүхэшгүйгөөр тарижа шадалайлши.
Нэгэ наһаншни,
Нээрээһээ, дэмы үнгэрөөгүй дэлхэйдэ.
Нэрэшни, дууншни, шүлэгшни
Нэрьехэ, зэдэлхэ хэзээдэ!

ЭЛХИИН НУУР

*Цэдэн Галсановай
дурасхаалда*

Наһан ногоон тужын
Надхан байһан үбэртэ,
Наруули сэлгээ талын
Набша сэсэг үнсэгтэ

Аалин аалин долгидоо
Аятай зохидоор миралзуулжа,
Мүнгэн сэгээн толидоо
Мүшэдые олоор яларуулжа,

Элхиин нуурай һэбшээлхэдэ,
Эльгэ зүрхэм тэниинэ.
Дуулим энэ дэлхэйдэ
Дуулаха хүсэл түрүүлнэ.

Үргэн нютагай аажам
Үбсүүн дээрэ хүльбэржэ,
Сээл гүнзэгы, уужам
Сэдьхэл мэтээр дэлбэржэ,

Хайлан урдаһан хабарай
Хайлганын дали доро,
Жэгтэй һайхан нажарай
Жэргэмэлэй жэрьезн доро

Элхиин нуурни нэбшээлжэ,
Энгэр сээжээс сэлинэб.
Хүлэгэй дэлһэ хийдхүүлжэ,
Шүлэгэй номо дэлинэб.

Хори буряад дайдада,
Хотогор энэ зайда
Мүнхын уһатай аршаанууд
Мүндэлжэл байдаг, арюунууд.

Булагһаа эхитэй нуурай
Шэргэдэг үгынь мэдээжэ.
Арадһаа эхитэй дуунай
Замхадаг үгынь мэдээжэ.

Гасуурташ дүүрэн һабатай,
Гагальюундаш дулаан уһатай,
Һалхин шуургатайдаш даруухан,
Һанаан бодолдол сагаахан

Элхиин нуур хүхэрнэ,
Дэлхэйн нюдэндэл мэлмэрнэ.
Ундыем дуһалаараа харяана,
Утын харгыда уряална.

* * *

*Даши Дамбаевай
дурасхаалда*

Алтанхан дэлхэйдэ түрэхэдэш,
Аажамхан хабарынь буугаал хэн.
Аажамхан хабарай Харганаада
Ангирынь ганганан дуулаа хэн.

Балшархан наһандаа ябаһаншни —
Баруунай түймэрэй жэлнүүд байн.
Баруунай түймэрэй тулалдаанда
Баабайншни унаһан шэрүүн байн.

Сэнхирхэн дэлхэйдэ түрэхэдэш,
Сэлгээхэн нэбшээнийнь буугаал хэн.
Сэлгээхэн нэбшээтэй Харганаада
Сэсэгүүд зүүдэлжэ байгаал хэн.

Сэнгүүхэн наһандаа ябахадаш,
Сэгээрэн тэнгэри сэлмээ байн.
Сэгээрээ тэнгэри дорохоно
Эхилжэ шүлэгүүд урдаа байн.

Хүрьһэтэ дэлхэйдэ түрэхэдэш,
Хүлгөөтэ сагуудай эхин хэн.
Хүлгөөтэ сагуудай Харганаада
Хүхэржэ унашань унин хэн.

Хүхюухэн наһандаа ябаһаншни —
Хүнүүдэй сэдхэлдэ үлөөл байн.
Хүнүүдэй сэдхэлы хүдэлгэхэ
Хүсэтэй дуунуудынь шиниил байн.

Замбихан дэлхэйдэ түрэхэдэш,
Залаалжа бургааһан һуугаа хэн.
Залаалһан бургааһан Харганаада
Заадажал бүхэнийнь буугаа хэн.
Залуухан наһандаа бэшээшэшни -
Залитай дуунуудшни сэнтэйл байн.
Залитай дуунуудайш сууряанинь лэ
Замхаха хэзээдэш үгыл байн.

БАЛБАЙН САГААН НУУР

(поэмэ)

*Хоца Намсараевай
дурасхаалда*

1

Балшар бага ябахадаа,
Бахархан нэгэтэ гайхаһанаа,
Үндэрш, дундуурш наһандаа
Үнил удаан мартахагүйш.

Айһан, гайхаһан хоёр –
Айхабтар һонин гэгшэ.
Гэнэн сэдхэл арюун, –
Гээд хүнүүд хэлсэгшэ.

Хэды тиибэш баясахаар,
Хэлэхын аргагүй үнэтэй
Нангин хэдэн дурасхаал
Намае хүлгүүлээ жэгтэй.

Этигэн тиихэдэ гайхаһанаа,
Эльгэлэн һүүлдэнь жаргаһанаа
Дуран сэдхэл хоёрһоо
Дуун болгожо хөөрэхүү.

2

Хабар байгаа, хабар...
Хангай дайда – нойртоо.
Хадануудаар абар-табар
Хайлахань саһанай ойртоо.

Үдэшэ, үглөөниинь – хүйтэн.
Үдэрынь наран игаанхай.
Сэлмэг нюдөөр шэртэн,
Сэхэ сонхоор шагаанхай.

... Нэрэ бурагүй хүхинэбэ
Нэгэтэ Бургаастайм үйлсэ.
Хүнгэн машина хүнхинэбэ,
Хүүгэд намнаба нэерсэ.

«Ээмкэ, ээмкэ!» – гэлдэжэ,
Эшхэрэлдэһыень анхарнаб.
Тэдэнээр хүл нэгэдэжэ,
Тэн тэрээхэн табарнаб.

Ханда баабайтанай тушаа
Хара машина тогтошобо.
Үхибүүдшье – ёһотой таршаа -
Үймэжэ тэрэнии тойрошобо.

Үүдыень үргэнөөр дэлин,
Үндэр хүн гараба;
Энгэрээ юундэшьеб сэлин,
Энеэбхилэн мании хараба.

... Ханда баабайтан гээшэмнай
Хана мүргөөгүй – хүлгүүтэй.
Холым тэрэ айлшамнай
Хойморто бууна хүхюүтэй.

Аягын улаан шэрээ
Аятай урдань татаатай.
Үнгын эдеэн, шэхэр
Үндэр табэг табяатай.

– Базамни хэр буунаб? –
Баһашье юрынхээр ехэ –
Ханда баабайһаа асууна,
Хаража урдаһаань сэхэ.

Үлэн хабарай буугаашые,
Үбһэ хулһанай дуһаашые
Ханда баабай дурдана –
Халуун хөөрөөн урдана.

Нүүлээрнь айлшан үндын,
Нүрхэй хэргэг болоодхибо.
Хамаг бидэ хүүгэды
Харасань мэргэн оноодхибо.

– Зай, базамни, танил даа,
Захаһаань эхилэе энэ, –
Хаанахи хэнэй үриб даа? –
Ханда баабай энеэнэ.

Ендэртэ гараһан шэнги
Ербэдэн, эшэн зогсонобди.
Айлшанай нюдэн шэртэнги,
Айһаншье мэтэ болонобди.

Чимит-Доржын Григори
Сэхэ урдань гунхаба.
Тоомгүйшье хаа, тон өөрэ –
Тогтожо ядан ганхаба.

– Малаантан багай гү даа? –
Манай айлшан маһайшаба.
Тэндэхи хүнүүд бултадаа
Тэбдэн гэнтэ шууяшаба:

– Яаһан жэгтэй юм, юрэдөө?
– Яажа танибаб зүндөө?
Хоца базам, гайхалши,
Хурсал нюдэтэй байналши!

...Үхибүүн бүхэний хаража,
 Үндэһэ, узуураарнь танижа,
 Айлшамнай гайхуулаа һэн, -
 Аймаг һүүлдэнь ябаа һэн.

Хожомынь мэдэн гэхээмни,
 Хонгор Буряад ороноймни
 Хоца Намсараев зохёолшо
 Тиихэдэ ерэхэн бологшо.

Дүшэн найман оной
 Мүшэн мэтэ хабар
 Сэдьхэл соомни ороо –
 Сэнтэйл юм тэрэ хабар.

Үбгэн Хоца – зохёолшые
 Үнэн түрүүлэн хараһан
 Үхибүүн үеым дурасхаал
 Үндэршые наһандам унтарха аал?

3

Үшөө нэгэ дурасхаал
 Үлэнхэй – тодоор ялайдаг.
 Сээжэ зүрхэм мүнөөдөө
 Сэгнэн тэрэний байдаг.

...Зулгыхан зүлгээ дэлгэхэн
 Зунай сагай буухадань,
 Хүхэльбэ манаяа туухадань,
 Хүхюутэй хаһа ерэдэг һэн.

Хэжэнгэ голой эрьезр
 Хээрын унаган шэнгээр
 Урин зэрэлгээн наадана,
 Уһанай долгиндол урдана.

Булган таладам – унин.
Булжамуурнууд баһаш һонин:
Сэсэгүүдэй тоое алдажархин,
Сэнхиртэ дэгдэнэ дахин.

Хадалан тээһээ ээрэмшээн,
Халижа ерэхэн һэбшээн
Дэльбэ бүхэниие шэшэрүүлнэ,
Дэнзэ хонхыень жэнгируүүлнэ.

...Эгээл иимэ сагта
Эмгэн нагаса абгайтая
Улаалзайн тибһэ малтахая
Үлзытэ ошобобди хамта.

Наран халуу шатажа,
Намда залхуутай болошоо.
Гадаһаар газар малтажа,
Гар, бөөмни шархиршоо.

Шулуутай хадын энгэртэ
Шуран эрбээхэй агнажа,
Шуухиран амаран хэбтэ –
Шубуудай жэрьез шагнажа.

Түглын оройһоо зэнхэгэр -
Түрэл дайдамни тэнигэр.
Альган дээрэ мэтэ –
Аласай холо дүтэ.

Мүнгэн аргамжа шэнги
Мүшэтэн годирно Хэжэнгэ.
Эрьень – ногоон шугытай,
Эрьен ошоһон харгытай.

...Шэртэн гэхээм гэнтэ,
Шэлын хормойдо сайбалзаад,
Мэлзэн мэнгэ мэтэ
Мэлмэрэн нуур байбал даа.

Хашхарбаб нагаса абгайдаа,
Хараад тоором тээшэ:
- Ямар нуур, гайха даа,
Ялбайжа байна гээшэб?

– Һалбайн сагаан нуур! –
Һанаа амархан зангаад,
Хүгшөөдэй минии урдуур
Хүрьһэ онгилһон зандаа...

– Бү мэдэ-еэ сааш! –
Бүгдэгэнэн ошобо хүгшөө,
Уршалаа нюураа аршаад,
Улаалзай бэдэрнэ үшөө.

...Тооромой эрьедэ ойгожо,
Тойрон харан байһаарни.
Бүлээн уһыень ойможо,
Бүрил бүрил гайхаалби.

Хаанаһаа Сэдүүгэй Сэрэмпэл,
Харайлган ерээд гэнтэл,
Шуран Бууралдай морёороо
Шунган эндэ орооб?

Баяшуулай мундуу хүбүүдтэ
Баригдаха болоод аргагүй,
Түрэл Һалбайнгаа нуурта
Түргэн ерээшнь гайхалгүй...

Урмая би хухарнаб,
Урда эрьээр алхалнаб –
Шагайсаа ухатай сөөрэм,
Шаргал сагаан тоором.

Шамбай хүлэгнөө байха
Шандаганай шабардамаар бэшэ.
Тамархаар гү? Одоош гайха –
Талын шалбаагхан гээшэ.

Хоёр шубууд – ангир
Хойто эрьедэнь нуутараа,
Гэншээд гангир-гангир,
Тэншээ дэгдэн ошоо.

Али бүри ондоо нуур
Аглаг Хэжэнгэдэ бии юм гү?
Үгышые хаа, энэ нуур
Үргэн тиихэдэ байгаа юм гү?

«Уран зохёол гээшэмнай –
Урданайш, мүнөөнэйш хадаа –
Арюун булаг дээжэмнай
Ажабайдалһаа эхитэй даа», –

Гэжэ багшымнай хэлээшэ
Жэжэ жужа мэхэ гү?
Саарһан ёолохо бэшэ, -
Гуурһан хээээш эсэхэгүй.

... Хужарлан уншаһан туужамни
Худал хуурмаг болошобо.
Заахан нарин сээжэмни
Зада шамарлан доһолшобо.

Гайхан гайхааар улам
Гадааар газар тулан,
Гансааран хараал хэлээд,
Галгин холодоо бэлэйб?

4

Налбайн сагаан нуур
Нанаан сооһоом гаранагүй.
Үхибүүн наһанайм урдуур
Үзэгдөөд юрэл наланагүй.

«Бодинсын басаганта», – гэжэ,
Бодоодог аад нагаса абгайгаа,
«Сэрэмпэлые» бүтүүхэн нэхэжэ,
Сэдьхэлээ зобоодог байгааб.

Уран шүлэг бэшэжэ,
Урдань найрхадаг аад,
Тэрэнээш орхибоб эшэжэ,
Тэмдэг дэбтэрээ нюугаад.

Худалша хүн гээшэ
Хулгайшанһаа доро юм даа, –
Үбгэдэй нэгэтэ хэлээшэ
Үбшэнтэйгээр хадхабал даа.

Налбайн нуур тухай
Нанан нанан гайханхайб.
Зүб, бурууень асуухал аад,
Нүрхэ сэхыень алдааб...

5

Хонхо сэсэгээ жэнгирээһэн
Хойто нажарынь ерээ һэн.
Хүгшөөгөө гуйбаб таһа –
Хүдөө гарабабди баһа.

Хүхэрнэ огторгойн хаяа –
Хүхюун даа иимэ сагта!
Улаалзайн тибһэ малтахаяа
Үлзытэ ошобобди хамта.

Халуунаар шарана наран.
Хадада һуутараа амаран,
Һалбайн нуур тухайгаа
Һануулан дахин асуугааб:

– Иимэ заахан сөөрэмые,
Иимэ баахан тооромые
Хазаар морёор урилдаагаашан
Харайлгажа гарахал утышань!

Харан харан намай
Харюусаба нагаса абгай:
– Балшар үшөө ябахадам,
Бага сага һанахадам,

Хабтагай сагаан нуур
Халбайжа эндэш байдаг һэн.
Хүтэл хадануудай дундуур
Хүхэрэн хүхэрэн миралдаг һэн.

Мүнхэ бэшэ даа булагынь,
Мүнөө энэш хаташоо.
Сагаан хужармаг оёорынь
Сабшалан газар болошоо.

Хоцын тэрэ бэшээшэ
Худал юрэдөө бэшэ.
Хурса хошоо үгэтэй,
Хурдан мэргэн зэбэтэй.

...Огторгойдо хүрээс гэхээр
Одоошье даа хүрэнхнөө,
Ханан сэдхэлээ хүхиэнөө
Һанан һанан энеэхээр.

«Уран зохёол гээшэмнай –
Урданайш, мүнөөнэйш хадаа –
Арюун булаг дээжэмнай
Ажабайдалһаа эхитэй даа», –

Гэһэн багшын үгэнүүд
Гэрэлтэн урдм харагдаба.
Сэнтэй алтан үрэнхнүүд
Сэдхэл соомни таригдаба.

Сэрэмпэлэй ами абарһан
Сэгээн нуурта дурлаһан
Минии багын дурасхаал
Мүшэн мэтээр ялалзаал.

Тэшхүү, хүлгүү мэдэрэл
Тэрэ гэхэн сагһаа
Эльгэ зүрхыем мэдэрэн,
Эхилээ гэдэгби заал һаа.

Шүлэг-хонгёо дуундаа
Шүтэн үнэн шунгаашам,
Хамаг зонойнгоо дунда
Ханхинан мүнөө ябаашам

Һалбайн сагаан нуурһаа
Һабагша, эхией абаа юм.
Үндэр бэлигтэ Хоцаһаа
Үгынь хурса дамжаа юм.

Тангил наһан дээрээ
Талаан юугээр үгыш наам,
Түрэл арадаа, нээрээ,
Түүрээн магтаашадам этигйт.

Үбгэн Хоцын урда
Мэргэн үлүү бэшэш наа,
Буряад шүлэгэй урасхалда
Бурьяса тамараашам сохом лэ.

Найдал намда үгэгшэ
Нагаса абгаймни, хайнши даа!
Шүрэ шулуугаар бэшэ,
Шүлэгөөр хүшөө табинаб даа.

Сэлгээ талын булаг
Шэргэдэг байна заримдаа.
Дуунайш шэди булаг
Дууһангүй бурьялһай даа!

НАҢАНАЙ ХАРГЫ

НАҢАНАЙ ХАРГЫ

(Балладанууд)

1

Хүлһэ адхажа,
Хүн болохо,
Хүлэгы амалжа,
Хүдэры олохо,
Зон соо ябажа,
Тон ехэ долдохо,
Уладтай хамта

Уна мүрэниие гаталха,
Дабаан дээрһээ
Даян холы хараха,
Гансахан инагтаяа
Гал гуламтаа бадарааха,
Хүбүү түрэжэ,
Хүл дээрэнь табиха,
Ажал хэжэ,
Ама тоһодохо,
Арадай аша туһада
Алаг зүрхөөрөө оролсохо,
Хара сагаан хоёрой
Хилэ дээрэ тэнсэхэ,
Зоболон жаргал хоёрой
Хоорондо тэмсэхэ,
Хани нүхэдэй
Халуун гарые дүнгэхэ –
Наран, нара дорохи
Наһанай нэгэхэн харгы,
Һүүлшынхией орохо
Һүүдэр хүрэтэрхи дугы.

2

Үглөө, мүнөөшье
Үхэлэй ерэхые мэдээгүй
Үдэшэндөө дүүрэн
Үльгэр хөөрэлдэжэ,
Үбсүүнэй таргание,
Үндэр борын хурданиие,
Архиин хатууе,
Аарсанай гашууе
Аажам даруу дурдажа,
Барилдаанда
Бар хүсөөрөө диилэһэнээ,
Басагадай олондо
Баггүй тархияа эрьһэнээ,
Шарбуу шүүрээд,

Шарбатараа хэжүүлхэнээ,-
Гани хүн
Гансаараа –
Хара гэртээ
Хаан богдо нуухадаа,
Тооложо согсолхоншни
Тоншые нэгэл жэгтэй.

Ажабайдалайнгаа байшангыг
Алдуутайгаар
Айдар залуунаа барижа,
Үншэн түгсүүл –
Үбгэн дахи болошоод,
Ула болохон
Урдын юумэ онгилжо,
Хэнэй хүбүүн
Хэн юун байханаа ойлгожо,
Хэды шэнээн замыг
Хэр гаталханаа сэгнэжэ,
Нюдэндэ харагдашагүй
Нүхэнүүдтэ бүдэрхэнөө тооложо,
Хүн наһанайнгаа
Дүн гаргаха
Сэлгээ намарыг үнгэргэжэрхөөд,
Шэрүүн үбэлыг угтажа,
Хэндэ зоболон асарханаа,
Хэндэ жаргал үгэхэнөө
Нуулин ханажа мүнөө
Нуухада, баһал нэгэ жэгтэй.

3

Наһанай дабаанай саагуур
Наранай тонгойхо бүри
Дурасхаалай һүүдэр
Дуун шэнги ута болоно.
Элхэтэй, шулуутай харгыншни
Эхилхэн тэрэ талыншни

Буурал ногооной шүүдэр
Уурал шэнги дэгдэн ошоно.
Болзорто хаһа соогоо
Болбосорхооршье, үгышье,
Юу тариһан, хуряаһаншни,
Юрэдөө, мүнөө эли тодорно.
Газар эхэ дайдаш
Гандажа хаха гантаа.
Үргэн энээхэн зайдаш
Үершье үйлэ татаа.
Һанааеш хаха эсхэн,
Һалхи шуурган буугаа.
Сагай зүлгэ дээгүүр
Сагаан мүндэр туугаа.
Найдалайш онгосын далбага
Найгажа унашоо.
Шэрүүн гомдолой даһан
Сэдьхэлдэш тунашоо.
Гэшхэһэн сэсэг бүхэншни
Гэншэжэ хойноһоош гэлыгээ.
Һууриингаа һарюу байһанда
Һууһан гэршни хэлтыгээ.
Хургаар үлгэхэ юумэгүй,
Хурисахаар хүнэй шэмэггүй,
Хурдан үнгэрһэн наһан –
Хуушанай, хабарай саһан.

4

Наһан, наһан!
Нарбагар хормой дээрэш,
Нармай талада, хээрэш
Наадаһан, уйлаһан балшар наһан.
Аймшагтай үеын шэрүүн даһан,
Адха талхан, хатуу айрһан...
Айрагай торхын үнгэр хюһан,
Айлһаа айлда үлдүүлжэ,
Айран, зайраншье гэлсүүлжэ,

Али олон доромжолол
Абахан бэеын зэбүүн тобшолол.
Арба хүрөөгүй аад долдоһон
Ахир тэрээхэн хаһандаа
Ганса хотодоо үбшэ олоһон
Гашуун, гашуун бага наһан даа!
Хорото дайсаднай хадаа
Хорин сая зониием алахадаа,
Минии хонгор бага наһа
Мэсээрээ дайраал даа баһа.
Наһан, наһан!
Нараар хомор, үүлэтэй
Наһамни, бага наһамни, –
Намтарайм эхиншил хүртэй.
Эрэмдэг бэе олоһыемни
Эжэлүүдгүй ходо һануулжа,
Эльгым зүүгээр хадхуулжа,
Үнинэй дайнай шарха мэтэ
Үбдэхөөдэг байнал һэтэ.

5

Наһан соогоо заал һаа
Нэгэхэншье модо тариха гәһэн
Нангин хүсэл залууһаа
Нарин хадагалжал ябадаг һэм.

Тариһан мододни нэбшыжэ,
Таладам мүнөө жэрыгээ.
Һүүдэртэмни амара гэжэ,
Шүүдэртэйхэн нэлбэс гээ.

Нэмжээ нютаг нугадаа
Нэгэхэншье худаг малтаха гәһэн
Хүсэлдөө – тэрэ һанаһандаа
Хүрэжэл ядан ябадаг һэм.

Малтаһан худагуудһаам мүнөө
 Малтаяа, хүнтээш уһална.
 Толгой сайжа үбгэрһэнөө
 Толинууд соонь харанаб.

Нэгэл наһан соогоо
 Шэнэл гэр бариха гэхэн
 Арюун хүсэл досоогоо
 Абажа ходол ябадаг һэм.

Барихан тэрээхэн гэрни,
 Бархан, намайгаа үнгэргэхэ.
 Ашанар, зээнэр – үринэрни
 Ажана тэндэм түбхинэхэ.

ҺҮНЭҺЭМНИ...

Һүн сагаан мананда хүльбэрһэн арюунда
 Һүнийн тала дайда дээгүүрээ
 Һүнэһэн минии
 аалин, аалин
 дэлинэл даа жэгүүрээ.
 Һүүдэр тэрэ гаглюунда
 Һүрхэй хүйтэн хаш барһанда.
 Гансаарандань
 Гашуун лэ, тон уйтай байһандань
 Һугшар-һугшарһаар
 ниидэнэ тэрэмни –
 Һүлдэгүйхэн
 Һүүлшын амиа алдан...
 Хаана буухаяа
 Хаража ядан,
 зобон тулин ябаһандань,
 Холо доро,
 газарта булагдаһан
 Хохимой сагаан яһандань
 Хүшэрхэн,

Хүндэхэн хаш даа –
Эзэгүй болошоод,
Эбэржэ үмхиржэ
Энэ мүнөө хэбтэһэндэнь.
Хүн бээ бэлхээ
болёолби гэжэ мэдэнэл –
Хүрьһэтэ газараа
гэшхэхээ тээд
һүнэһэм юундэ һэдэнэб?
Хүлөө табихадань –
элһэн дээрэ сараа үгы –
Хүншые тэрэниие
шэртэжэ, оножо харанагүй,
Хүүр үгыень,
Нүхэн сооһоо
Ниидэжэ гараһандаа
иигэнэ гээшэ гүб?
Үгы даа!
Үгытэйхэн нэгэл наһанда
Үнэн юумэнэй
Үгыл һэн хада
Үшөө дахин
хүн боложо зобоһонойм
Үрэ аша бии юм гү? –
Үгыл гэжэ үгэлнэм.
Иигээд лэ хэтэ мүнхэ
Энэ загууридада
Тэнэжэ ябахын
Тэмсэл, ядарал
иигэжэ олодоо гү?
... Гүн сагаан мананда хүльбэрһэн
Һүниин түрэл дайдадам
Шэнэ түрэхэн хүнэй
Шэнгэхэн уйлаан
Шэрд гэжэ
Шэртэһэн мэтээр хадхажархина.

Һүнэһэн минии
аалин аалин
саашалжа,
Һүүдэр гаглюунда
ниидэнэ, ниидэнэ...
Түмэн, түмэн жэлдэ
Түгэсхэл гэжэ
үгыл аад, үгы...
Тэрэ наһандаа
хэһэн нүгэлэйм хойшолон
Эрэ минии
Энэ харгыда
олон аад, олон...

ПОЭМЭНҮҮД

НЮТАГАЙ ШУЛУУН

(Хилэ сахигшын поэмэ)

I

Памирай уула дээгүүрхи шэлэнүүдэй
Халюурма ногоон соо,
Эрьюулмэ толгой хангалтай
Эдэльвейсүүдэй намираан соо,
Хадын сайбар боро ямаадшуу
Хабшал руу дэбхэрэн хүрэдэг хабатай
Сагаан дэлһэтэ Пянджын
Самсаалта шулуун эрье дээрэ
Һуухадааш, хэбтэхэдээш,
Һугшахадааш, энеэхэдээш,
Үзэсхэлэн одоо һайханиие
Үльгэр соохидол харахадааш,
Ама саглама арюун
Алим жэмэсыень амталхадааш,
Үүлэ мананшуу

Үй түмэн боргооһотой
Үдхэн хүнийн зүргэнүүдээр
Гүрэнэй хилэ сахяаб гэжэ,
Гүрбэн найган ябахадааш,
Урал дээрээ мэнгэтэй
Уран холбоо нидхэтэй,
Гүрлөө дүрбэн үһэтэй,
Гүлмэр харахан Гызылгультэй
Сэсэглэһэн миндаалин дорохоно
Сэнгэжэ тэбэрилдэхэдээш,
Нэгэхэншые зали,
Нэгэхэншые ойро зуура
Мартанагүйб шамая,
Малагар дуулим Хэжэнгэмни,
Малша сэсэн эжымни,
Маната нуга, үлзытэ хэшэгни!

II

Үбэр соогоо хэжэ ябаһан
Үргэн талымни шулуун –
Хүйһэндэмни булаатай
Хүрьһэтэ газарай нэгэхэн хэлтэрхэйе
Хэжэнгэһээ абажа гараһанаа
Хэзээ мартаха аалши орой?
Амилха сүлөөгүй аахилһан
Амударья мүрэнэй
Шара долгито эрье дээрэ
Шаналһандал ходо
Үеын нүхэд, нютаг нугая
Үдэр, хүнигүй ханажа,
Харанхалхаһаал наахануур
Хайлажа, дуулажа ябахадаа,
Хэзээ нэгэтэ
Хэжэнгээ бусаха гүб, али
Дайдын холо Каракумда
Дайсанай һомондо нэрбүүлжэ,
Үхэхэ гүб гэхэн

Үбшэнтэйхэн бодол хүлгүүлжэ,
 Уйдхартай игсуу нэгэ долгин
 Уйтаруулна сээжыем.
 Үбэр соогоо хэжэ ябаһан
 Үргэн талым шулуун –
 Хүйһэндэмни булаатай
 Хүрьһэтэ газарай нэгэхэн хэлтэрхэйе
 Алта мүнгэнһөө дутуугүй
 Аалихан гамнажа гаргаад,
 Гэнэн хонгор үхибүүн мэтэ
 Гэгэн, гэмшэн,
 Нугшаран нугшаран һэтэ
 Нуухадаа олонто –
 Ногтоһоноо тэлэрһэншүү гэнтэ,
 Нолонго, нара хараһан мэтэ
 Уушхаржа, намхаржа,
 Унаган нютагайнгаа
 Улаан тэрэ шулуунда
 Унан мүргээшэмни юунэйхиб?!

III

Эхэ орондоо дуратайбди,
 Сэхэ унахаар хабатайбди, –
 Гэжэ байжа гүйлдөөшэдтэ
 Эжэ эхигүй сухалданаб.
 Зүгөөр...
 Зүлгэ ногоото Хэжэнгэ-дэлхэйм,
 Зүүнэй холын эжэл нүхэдэйм
 Зүн бодолдом ото ханагдажа,
 Зүүдэн соомни харагдажа,
 Зөөлэхэн абаргаар
 Зүрхыем хабшажа тамалхадань,
 Сэгээн Хуһанайм дуунуудай
 Сээжэдэм ханхинахадань,
 Эхэ нютагай сэнтэйе
 Сэхэ ойлгоһомни жэгтэй.
 Аяр шара элһэн соо

Ангажа зобожо ябахадаа,
Аяга тунгалаг уһанай
Алтанһааш үнэтэйе
Ой ухаандаа
Ойлгоошомнишье хүртэй.
Халуунһаа халуун бүгшэм аад,
Хариин хүйтэн дайдада
Губиин элһе махажа,
Гуниглажал ябахадаа,
Түрэл дуунай үнэтэйе
Түрүүшынхией ойлгоошомни жэгтэй.

IV

Сэрэгтэ татуулһан
Сэлгез намарай тэрэ үглөөгүүр
Сээнтэр Хэжэнгэ тээшэ
Хаһаг тэргэ морёор
Хатаруулхаяа байхадам:
Тоонтышни шулуун энэ –
Тон нарин абажа яба, – гээд,
Эрэхэн туулмагтай юумэ
Эжымни үгөөшэнь үлзйтэй.
Дүшэн нэгэн оной
Дүлэтэ дайнда мордоходоо,
Эхэ нютагай шулууе
Эсэгэнэр, аханарай
Арюун һахюуһан мэтэ
Абажа ходо ябаһаниие,
Дүгэргаржаамые һэтэ
Дүмэн дүмэн зүүһэниие
Анхан саһаа мэдэхэл аад,
Арсаагүйшэмни үлзйтэй.
Нангин хүлдэ шэнгээр
Нютагай тэрэ шулууе
Нари́лан абажа ябахадам,
Наһанайм, албанайм хуби заяанда
Нарандал адлишуу байһаниинь
Намда, намда үлзйтэй.

V

Нютагай шулуун... Түрэл дайдыншни
нэгэ хэлтэрхэй – талын, хадын, гол горхоной
шулуун...

Дайнда ябаһан, хилэ сахигша байһан нютагайм аха нүхэрэй
нэгэ хөөрөөн ухаан соомни удаан удаан һанагдажа, ялас гэһэн
дурасхаалта шулуун мэтээр урдмни харагдадаг.

Арбан долоонойнгоо саһа арайхан гэшхэжэ үрдиһэн хүбүүн
баруун тэрэ дайнда мордохон юм. Газар уһан дээрэхи ганса эхэнь
уй-хай боложо, булгайраар бүриһэн нэгэ шулуу, Дүгэргаржаама
хоёрые хүбүүхэндээ үгэжэ, нарин нягтаар абажа ябахыень
захиһан юм:

– Зүрхэн дээрээ хадагалжа, мухамни, ябаарай. Нютагайш
шулуун энэ Дүгэргаржаама хоёр амин голыеш абаржа, далдалжа
болохо. Зай гү, хүбүүмни?..

Тэрэ хүбүүн түрүүшынгээ байлдаанда ороходоо, дайсанай
һомондо дайрагдажа, хара торюун газарта харанхалжа унаһан
юм.

Дайсанай һомон үбсүүндэнь зуралзан буухадаа, сэрэгшэ
хүбүүнэй хүхэн дээрэхи, булгайр бүрээһэтэй шулууе сохижо
халюухайдаад, зүүн гарайнь балсангые һэтэ гараһан гэдэг.

– Тиигэжэ нютагай шулуунай ашаар амиды мэндэ үлэһэн
хүмби, – гэжэ тэрэ аха нүхэрэй хөөрэхэдэ, жэгтэй һонин бодол
толгойдом ороо бэлэй.

Нютагай шулуун... Түрэл дайдыншии нэгэ хэлтэрхэй –
талын, хадын, гол горхоной шулуун...

VI

Гүрбэн найгаһан хуһаншуул ходо

Гүлмэр залуухан Гызылгуль.

Гургалдайн жэргэдэг хуһан модон

Губидамнай теэд үгыл.

Мойһон харахан нюдэтэйл тодо

Монсон хөөрхэн Гызылгуль.

Зүгөөр, мойһон модон

Зүндөө эндэмнай үгыл.

Улаахан пулаадтай,
Дулаахан уралтай,
Дурдам хлопок мэтэ
Дун сагаан шүдэтэй,
Дүүжэндэмээр һэтэ
Дүрбэн гүрлөө үһэтэй,
Наран сэсэгтэл
Нахилзама матаргай,
Нааршаан хүрэдэгтэл
Наадатай габшагай,
Эдир хүүхэнэй шарай дүрын
Эльгэ зүрхэндэм шэнгээшы,
Уян хонгор халуун дурым
Уяхадажа абашы
Шулуун дээрэ ниилээ хаа,
Саархан дээрэ бэшээ хаа,
Болор хүшөө, эпос-поэмэ
Болохол һэн хаш хүхинэмэ.
... Сэсэглэһэн миндааль доро хэбтэнхэй –
Сэнхир тэнгэриие Гызылгуль шэртэнхэй.
Сээжыень сээжээрэ дэрлэн нэнгэнхэй,
Сэлмэг нюдөөрөө уһа гүйлгэнхэй,
Хэмжэмээр бэшэхэн агуу жаргал эдлэхэдэ,
Хэды һайхам даа энээхэн дэлхэйдэ!

VII

...Гүлмэр залуухан Гызылгулиин амин дээрэ хөөрөһэн аад, доошоо ороходол гэжэ, хатуухан аад, халуухан хүхэнүүдын гэнтэ зөөлэржэ, басаган ямаршьеб ехэ зэмэ хэжэрхиһэн мэтэ мойһон хара нюдэнһөө нулимса дуһалуулан, толгойгоороо хажуу тээшээ харашаба.

Оо! Сэсэгүүдэй дунда хахасаһан эдир наһан! Бусаахын аргагүйгөөр юугээшьеб алдажархиһан, гээжэрхиһэн шэнгээр хүүхэн аалихан гэншэбэ. Арбан жэлдэ нэгэл һалбараад, арюун набшаяа дэлгээдэг агар занданай сабшуулан унаһан мэтэ гэмшэл шэхэндэмни дуулдаһан шэнги болобо.

- Үндыгыш, Галдан... Хайрла, - гэжэ арай
шамайхан Гызылгуль шэбэнэбэ.

- Яагаабши, инагни?

- Эндэш юун бэ? – Минии сээжэ дээгүүр
басаган һабардаба. – Үбшэнтэйгөөр дарана...

Мэгдэшэһэн би үбсүүгээ барижа үзэбэб.

Бурхан зайлуул! Сэрэгэй самсымни энгэрэй хармаанда
хэгдэһэн нютагайм шулуун тобойжо байбал даа. Тэрэнээ, эрээхэн
туулмаг сооһоо түргэн гаргабаб.

- Һэ! – гэжэ Гызылгуль үндыбэ. – Шулуу хармаангалжа ябана
гүш? Энэшни юун бэ? Алтан юм гү?..

- Үгы... Нютагайм шулуун... Түрэл газараа мартахагүйн
тула нютагай шулуу абажа ябадаг ёһо манайда бии юм даа.

Басаган юушые хэлэнгүй, тэрэ шулууем альган дээрээ
табижа, нам тээшэ гунигтайгаар хаража һууба...

VIII

Аяар холын албанда
Абажа ябаһан шулуум
Сэнхир Хэжэнгым хануулан,
Сээжым жэгнээд халуун.
Түрэл дайдым хэлтэрхэй,
Түрэлһөө түрэлши намхандаа.
Эрьен ерэхээ этигэнхэй
Эрхим ябанаб албандаа.
Үглөө, үдэшэш бусажа,
Үнөөхил шулуугаа гаргажа,
Дуулим Бурядаа һанажа,
Дуулан һуунаб уяржа.
Нюухын аргагүй заримдаа
Нютагай шулуу харахадаа,
Элдин Хэжэнгын дайдаар
Элиһэн шэнги болонолби.
Эгээ заахан дүүнэрээ,
Эхэ эсэгэ хоёроо,
Ханил багын нүхэдөө
Хараһан мэтэ болонолби.

Элхэн губи, хээрэ
Эсээд, сусаад ябатараа,
Хэжэнгынгээ зүлгэ дээрэ
Хэбтэһэн шэнги болонолби.
Ангир шара сүл губида
Ангажа, хатажа ябатараа,
Уудам Бургаастайн булагһаа
Ууһан мэтэ болонолби.

IX

... Гызылгуль холо даа. Аяар тэрэ Ашхабадта. Теэд нэгэл тиимэ. Хэлэхээршые бэшэ.

Албанай гурбадахи жэл. Нажар. Түмэр замай буудал. Ааяма халуун. Намайе үдэшжэ ерэхэн хүбүүдни баяан дээрэ наадана. Хатарнад. Аяар гурбан жэлдэ суг байһан, бороо, саһан, һалхин, наранда ябаһан, даараһан, нороһон, халуудаһан, ангаһан нүхэд гээшэбди. Аяар гурбан жэлдэ Эхэ оронойнгоо хилэ сахяабди...

Душенбетэһээ хуугайлһаар поездерэбэ. Нүхэдтээ тэбэрилдэбэб, таалалдабаб. Гэнтэ хэншыеб хамсыһаам татаба. Эрьен гэхэдэм: Гызылгуль. Нюдэниинь уурлаһан шэнги, хара дээрэ зэртэгэр хара, бүри ялалзама болошонхой.

- Хаана ошхошниб?

- Гэртээ, - гэжэ арайшые гэжэ үгэлбэб.

- Намда юундэ дуулгаагүйбши?

- Өөрөө теэд үнинэйшые бэшэг бэшээгүй хаямши.

Юунэй боложо байһые ойлгоһон нүхэдни гансата холо болошобо.

- Юун бэшээгүй гэжэ? Отол бэшэдэг байгааб,- гээд, басаганай нюдэд уһатана.

- Шамайе хадамда гарахань гээ һэн.

- Хэн?

- Тэрэ почтодо хүдэлдэг Зухра.

- Золиг муухай. Намайе һамган болгожо ядаһан Курбаанай эгэшэ. Тэрэшил минии бэшэгүүдые шүүрэжэ абаад, шамда хүргэдэггүй байгаа бэшэ гү? Зай, иигээд лэ ябаа гээшэ гүш?

Үнөөхи Ашхабадта нурахаб гэгшэмнай?

- Үгы. Ньютагаа ошохомни...

- Худал үгэдэ этигэшэхэ. Ахир.

Поезд хуугайлба. Кондукторай эшхэрээн зүрхэ руумни шааһан шэртэһэн мэтээр зэдэлбэ. Нүхэдни намаяа тойрошобо.

- Баяртай, Галдан!

- Һайн ябажа хүрэ!

- Шалгалтаяа Һайн бари!

- Бэшэг бэшээрэй!

Гызылгуль хүдэлэнгүй зогсоно. Би дүтэлбэб:

- Гараа үгыш, Гызыгуль!

- Үгы. Үгэхэгүйб. Яба!

Вагоной тамбур дээрэһээ далланаб. Зүүн хүхэн дээрэм хадагалаатай нютагайгаа шулуу, зүд түргэнөөр халин хөөрөһэн зүрхээ шангаар дараад, баруун гараараа далланаб:

- Баяртай, нүхэдни, албанайм нүхэд!

- Баяртай, Гызылгуль!

- Баяртай, нарата ороной намилзама улаахан сэсэг!

... Буряад орон тээшэмни яаруулан, поезд түбэрнэ. Ньютаг нуга тээшэ эжэ эхигүй яарашаһан зүрхэнэймни сохидол мэтээр булад мөөрнүүд түшэгэнэлдэнэ.

Х

Сэрэгэй албанһаа ерэнхэй

Сэлгээ Хэжэнгээ эрьежэ,

Буртаг ногоогоо дэлгэнхэй

Бургаастайгаараа гэшхэлжэ,

Алагхан зүрхэн дээрээ

Абажа ябаһан шулуугаа

Хүйһэнэйм булаша – тоонтодоо

Хүндэтэйгээр бусаагааб.

Гурбан шэрүүн жэлдэ

Гуниг уйдхар бараалби.

Халуун тэрэ түбидэ

Харые хүнэй хараалби.

Үнгэтэ юртэмсын худалые
Үнэн соохононь амсааб.
Хуурмаг мэхэ, ябадалые
Хуура татажаш ядалсааб.
Буугай хүйтэн сэмгээр
Үхэлэй шагаахые үзөөб.
Дуугай зориг тэсэмгэй
Нүхэрэй үнэндэ хүгэдөөб.
Хариин хүүхэндэ дурлааш хаа,
Халаг-хухы табяаш хаа,
Нютаг нугадаа тэгүүлээшэм
Нюултагүй һонин гээшэл.
Ябаһан замайм гэршэмни
Ян булад хатуу лэ.
Хүйтэн шулуун гэхэмни
Хүсэ үгэмэ халуун лэ.
Түрэхэн нютагайм хүлдэ –
Түгдэршэгүй улаан шулуун
Түмэн түмэн жэлдэ
Түүхэ мэтэ хэбтүүжэг.
Эсэгийн хүбүүд ургажа,
Энээниие нэгэтэ абаха гү?
Боорихон нютагаа хамгаалжа,
Бодохо саг ерэхэ гү?
Холборхой энэ дэлхэйдэ
Ходо этигэхэнь бэрхэтэй.
Нютагтайл хүн хэзээдэ
Нютагаа хамгаалха зэргэтэй.

(1960-1980 онууд)

ГУРБАН УУЛЗАЛГА

(Уянгата поэмэ)

1

- Хүгшэрhэн эхэ, эсэгым
 Хүрьhэжэн эдэгэшhэн
 Хуушан буусын
 гашуун үрмэдэhэ тооhоруулжа,
 Танигдашагүйгөөр хубилхан
 Талымни нюрууе эльбэhээр,
 Хатаржа ерэбэ гүш,
 Хангай нютагайм hэбшээн?
 Уулзахаяа шамтай
 ерэбэб хүбүүншни буужа.
 Угтыш намайгаа,
 Ууган үлгым hэбшээн!
 Заха газарай,
 Зам харгыhaа таһархай
 Заахан буряад huуринда
 Тэнжэжэл хая ябаһан
 Тэрэл шарахан хүбүүнэйнгээ
 Тэршээ хурданиие
 һанана ёһотойш, hэбшээн?
 Хабарай дуулим үдэр
 Хасууртын хүнды тээhээ
 Хазаартын гүйдэлөөр
 амидажа ерэхэдэш, hэбшээн,
 Нарайхан далияа
 һаял туршажа эхилhэн
 Нашан харсагын хүбүүн мэтээр
 Нариихан гарнуудаа
 арбагануулан, арбагануулан дээшэнь,
 Налуу добын эрмэг дээрэhээ
 Наадаадшье бэшэ,
 Наран тээшэ
 сэхэ дүүлихэ хүсэлэнтэй
 Нарбайтараа хүрэдэг бэлэйб.

Тeэд ...
Холошьe ниидэдэггүй нэм.
Тэндээл,
эрьe дoрoо унадаг нэм.
Тэрээн шэнгээр
үнгэрhэн hүни зүүдэндээ
Тэрэнгийн дээхэнүүр,
Тэнгэрийн доохонуур
дэбин дэбин дэгдээд,
Тэhэ харбуулhан
Тэрмээлжэн шэнгээр унажа ябатараа,
hэрин гэхэдээ,
үнөөхил шулуун гэр соогоо,
hэбшээгүй уйтан таhалга соогоо
Хүнгэхэнөөр амилhан
инагайнгаа хажууда,
Хүнжэл дoрoол хэбтэбэб.
Харайжа бодоод,
Харанхы сонхоёо
гэнтэ сэлин гэхэдэм,
Хатан Үдэ тээhээ
Хаха үлeэhэн hэбшээ hалхин
Хайрам болоhон эмшэн мэтээр
Хабшууда зoбoнoн
уушха зүрхыем дугтаржа,
Хабхар нойрой
hабар cooнoо мулталжа,
Хара газар дээрhээ
Хайшааш дэгдээгүй байhыем hануулба.
Гушан табан энэ нaнaндаа
Гурбан ехэ дайдын
hэбшээ hалхи үзөө нэм,
hэгшээдш, уйдаадш ябаа нэм.
Үндэгэнэй бусалма,
Үнгэтэ шулуунай хайлама
Үнэhэн мэтэ
халуун губийн hэбшээн дор

Ундаяа хүрэн гунхаж,
 Урал амаяа хахаржа,
 Хүзүүндээ бойлторготой шэнги,
 Хүлдөө шүдэртэй шэнги
 Амидыл хэн хойноо
 Арай шамай
 урагшаа алхалаа боложо,
 Яһанһаа хүлһэ гоожуулжа,
 Ябахада хэсүү бэлэй.
 Үдэшэш, үглөөш
 нара үзэдэггүй зүгэй
 Үһээрһэн тэнгэрийн
 уйлажал уйлажал байхада,
 Унан дуһан
 шабар соогуур ябахадаш,
 Уһан нойтон
 һэбшээн гэнтэ бии болоод,
 Нэрэ һурагүй годооржо,
 Нюдэ нюургүй
 хүйтэн хэлээр долёожо,
 Улаан голһоош шэшэрүүлэн
 Улихадаа хэсүү бэлэй.
 Тээд мүнөө
 Хэжэнгын талада буугаад,
 Тээлнигтэ талаяа
 шэртэн шэртэн зогсоходом,
 Энхэ нютагайм һэбшээн,
 Эльбээд шиниингээ орхиходо,
 Эжэ эхигүй хоёр нюдэнһөөм
 Элбэг нулимса гоожобол!
 - Дүрбэн зүгһөө
 Дүүен буужа ерэдэг һалхин –
 Дүрбэн аха, дүүнэрэй нэгэн миниингээ
 Дүүжэн дээрэ дэбхэржэ,
 Дүрөө дээрэ дүнгэжэ,
 Маряагүйхэн үбсүүгээ
 эльбүүлжэ эрхэлдэг,

Магнайнгаа үнэ
арбагануулжа хүхидэг
Маяахан хүлтэй шамайгаа
Мартаагүйб, мартаагүйб.
Баруун ехэ дайнда
Баабайгаа мордохуулаад байхадаш,
Морин анзаһанай хойноһоо
Торон унан харайхадаш,
Наруули Улаан – Хадада
Нагаса эсэгээ хүдөөлүүлээд,
Аалин зантай эхэтээ
Абья аниргүйхэн бусахадаш,
Аляа нюдэнэйш
монсогор монсогор нулимсые
Аршадагаа мартаагүйб, мартаагүйб.
Үдэ далияа
Үтэр түргэн ургуулаад,
Үргэн дэлхэйгээр
ниидэхэ тухайгаа
Үхибүүн бүхэн домоглоо ёһотой.
Олониинь
Ошоо дэгдэн...
Омог зантайхан шил гансаараа,
Оройтожо юундэшьеб
хүсээгээд һодоёо,
Даян холуур элеэш,
Дали жэгүүрээ дэбеш...
Һанана гүш
Һархагта намарай тэрэ үдэшые,
Арбан юһэн һаһанайнгаа
Аянгаар шанга эршые?
Аадарһаа зугадаһан
хайлгана мэтээр
Аажам нютагһаа ниидэн гарааш...
Тэрэ гэхээр
Тэбхэр арбан зургаан жэлдэ
Нугынгаа һэбшээн – түрэл намайгаа

Нюуртаа үзэнгүй ябаналши.
Шамгүйгөөр,
Хэжэнгын гол хоёр эрьеэрээ,
Шаргал талаараа
Шааян шааян урдаа.
Шамгүйгөөр,
Үлзытэдэ тэрэнги задараа.
Шара Жалгада
бадма сэсэгүүд бадараа.
Шамгүйгөөр,
Бургаастай залуу наһаяа эхилбэ.
Шамгүйгөөр,
Шабарлиг хүрьһэтэй газар орхигдожо,
Шэнэ буусада
Шэнэ дуунууд шэнхинэбэ.
Хизаарһаа хизаарта
номо хаадагтал шуумайдаг
Халзан бүргэдэй
Хатуу зүрхэтэй хүбүүншье
Хабсагайн оройдохи уургайгаа
Хабар бүхэндэ эрьедэг.
Һалаа олон
арьягар томо эбэртээ
Һалхинай эшхэрсэ харайдаг.
Зэрлиг бугын
Зэршэг хурдан тугалшье
Ундалжа тэнжэһэн булагаа
Улаан зуданаар эрьедэг.
Теэд ши...
Тэшхүү, хүлгүү хотын
Тэрэ уйтан байра соо
Тэршээ бээ хаажархёод,
Дали тухай
Дахин дахин зүүдэлжэ,
Долоон гүбээгэй хоорондо
Дохолһон гуран мэтэ,
Нэгэл гортиг соохоно

Нарата үдэр бүхэн
Наһан үхэл хоёрой хоорондо
Наадажа ябаналши!
Үнгэрһэн хүни
Удын голоор уруудан нийдээ һэм.
Үргэһэ нойрто дарагдаһан,
Үнэтэй духаряада манарһан
Сээжэ толгойеш сэлмээхээ
Шэлтэйхэн сонхыеш тоншоо һэм.
Газар газарай һэбшээн ондоош хаа,
Гараһан түрэхэн үринэртөө
мээхэйл юм гэдэг.

Гарбал угаа
уһанда хаяһан хүниие
Галабай түймэр
үрэхин абаха гэдэг.

Тэрэнгийн дээхэнүүр,
Тэнгэрийн доохонуур
нийдэжэ ябатараа,
Тэһэ харбуулһан
Тэрмээлжэн мэтээр
унажаш болохош.

Жэгүүр далииеш
анхан дэбюулэн дэгдээһэн
Жэргэмэлтэ талынгаа һэбшээндэ
Нюдэнэй нулимса адхаруулан,
Нютагтаа бусаад ябахадаа,
Хүсэтэ далиин
Шэдитэ һодо оложош болохош.

2

- Хүтэлһөө хүтэл хүрэтэр
Хүнхэр талада
мүнгэн аргамжа хэбтэлэй:
Миралан миралан
намдуухан долгёороо,

Минии Хэжэнгэ,
урдахадаа гоё бэлэйш.
Уһааршни унда хэжэ,
Ургамалааршни тэнжэжэ
Үдэһэн хүнүүдэй нэгэн би
Үндэр бэшэхэн эрье дээрэш
Мүнөө ерээд зогсоходоо,
Мүшэтэ он жэлнүүдэй
Бурьялан шамдал урдаһаар,
Бусалтагүй арилдаг тухай
Бодолгото юундэ болонобиб?
Болзортой наһан тухай
Һанаата юундэ болонобиб?
Гүрбэл могойдол
уян зөөлэхэнөөр матаржа,
Гүль – гүльхэн
урдаха гүш шим хэтэдээ?
Эрьедэш хүнэй наһан
Эрьюулгэ мэтээр
Эрьежэл, ошожол
байха гү хэтэдээ?
Шимни олые үзөөш, харааш:
Шинии эрьедэ
уйдхар зоболоншые анжаа.
Шэнэ сагай
жаргалта дуунуудшые ханхинаа.
Ой модоншые
орбонгоороо унагаагдаа.
Оройһоо халсарһан
хаданууд дуугай һажаа.
Һанана гүш?
Һамбайдал ута ногоотой
эрьеэрээ халима,
Хониной шэнээн шулуудые
Хонгордоожо мухарюулма,
Унаган тэршээ хүлэгүүдые

Унагаажа тамаруулма,
Уулаhaа уула хүрэтэр
Дуулаhaар эбхэрдэг бэлэйлши.
Шэлдэл гэрэлтэй
 уһанайш толи соо
Шэг шарайгаа шэртэжэ
 удаан һуудаг һэм.
Зэбэ, хадаринай
 зээрэг хурдан хүрэгыг
Зэбэ мэтээр
 сурхай зуралзан туудаг һэн.
Тээд мүнөө
 булангиртай нюрууеш хаража,
Тэрэ холын
 бага наһаяа дурдажа,
Он жэлнүүдэй һэлгэлдээн соо
Ондоо болоһыеш гайханаб.
Шамһаа байха
 гүндүү ехэ мүрэнүүдэй
Шэргэжэ хатадагыг
 мэдэжэ һайн байгааш һаа,
Шааян, хүүен долгилдог шиниингээ
Шагайсаа болоһыг гайханаб.
Эндэш али
 алдуу эндүү гэнтэ гараад,
Эхэ түрэл Байгаали
Ээлтэйхэн болзор
 шамдам үгэжэ болоо гү?
Эхинэйш булагай
 хүхэ дэлэн хожороо гү?
Тиимэл һаань,
Тэшхэжэ минииш хүлгөөшэ зүбтэй.
Бүхы юумэн мүнхэ бэшэ гээд,
Бүтүүхэн заримдаа
 һанадагнишыг баһа зүйтэй.
Хэжэнгэ голни,
 номгонш хэтэдээ.

Хэн дээрэшни
аашалаагүй юм, юрдөө?!
Хаалта бодхоо.
Модо урадхуулаа.
Хамаг бог шоройгоо
долгёоршни ябуулаа.
Хадаринай хүмэг,
нэгэш жараахай, замаг
Харагданагүй уһан соош, халаг!
«Бүлин шуһа,
сайдам, түмэр түдэгэ
Булаг, голдо
бү оруулагты!» - гэхэн
Буряад арадай
захяа зарлиг мартагдаа гү,
Бузарлажа өөһэдыгөө
хүнүүд гээшэ эхилээ гү?
Һэмээхэн дээгүүршни
Һэбеед үнгэрдэг
Һэбшээншые ондоохон хэбэртэй.
Һэлгэжэ дээгүүршни нүүдэг
Һэмжэн үүлэд
баһал ондоохон хэбэртэй.
Арбан зургаан жэлдэ
шамаяа хараагүй аад,
Агуу Сагай
хубилхые ойлгоногүй гээшэ гүб?
Хэжэнгын голойб гэжэ хаанаш ябаһандаа,
Хэлыш,
би зэмэтэй болоно гээшэ гүб?
Шамдам үнэхөөрөө
болзорой табяатай һаань,
Намдаш үгтэһэн саг –
Унаһан мүшэндэл
зуралзаад ябашаха,
Тунаһан манандал
хөөрөөд арилшаха.

- Хүхөөрөө тэжээжэ табиһан
Хүбүүдэй нэгэн ши,
намайгаа шагна!
Хүрьһэтэ дэлхэй дээр ажаһууһан
Хүн бүхэн
Хүдөө талын,
Хүһөө шулуута уулын
Хүйтэн, халуун
булаг, горхон мэтэ
Хуби заяас эдлэдэг шэнгил.
Байгаалиин шэрүүн хэһээлтэ –
Бурмаар шэдэлһэн вулкан,
Гал түймэр,
Ган гасуур
Дайдын үбсүүнһээ
хайлажа эхилһэн булагта
Дайсаниинь болодог гээшэл ха.
Хайран тэрэ булагы
Халхалжа бөөрээ
абаран, үршөөн абадаг
Хадын үдхэн модод,
Хасууриин туза,
Хабсагайн сээжэ,
Огторгойн олбог үүлэн –
Олон юумэн тухай
Огто мартамаар бэшэл ха.
Булагууд тэһэржэ,
Бурьялан урдажал байдаг.
Булагууд шэргэжэ,
Буртагаар хушагдан байдаг.
Болзортойхон наһан гэжэ
Бодолгодо абтана гүш,
минии хүбүүн?
Нажартаа нэгэл һалбараад,
хагдарнам гэжэ
Набшатай сэсэг
гомдоно ха гү, хүбүүн?

Нана наһалха гээшэ
Наадан, энеэдэн,
 һүүдэр, зүүдэн бэшэ,
Байгааляр нэгэл үгтэһэн,
Багашье гээ һаа бага,
Барагдашагүй гээ һаа - барагдашагүй,
Наран, һара,
 мүшэд, үүлэд дорохи
Нангин нэгэл хаһа.
Алиш зүгһөө үлээһэн
 һэбшээ һалхинда
Аляһан, боргооһон мэтээр туулгажа,
Амидыл хадаа амилжа,
Аргатайл хадаа алхалжа,
Саарһан дээрэ нэрэтэй,
Саһан дээрэ мүртэй ябаал һааш,
Наһан бэшэл энэшни.
Харин ши, хүбүүм,
Халуун түргэн үдэр, хоногуудаа
Хаана яана шатаагаад,
Харахаяа ерээд намайгаа
Хуби заяан, нам тухайгаа
Хүйтөөр хөөрэн һуугаабши?
Үнишье болоогүй,
Үнгэрһэн һүни гү даа,
Үргэн Худанаар зуралзаад,
Үдын голоор миралзаад,
Һэрюухэн долгин дээрээ
Һэбшээ тээжэ ошоо һэм.
Хулжаһан шиниингээ хүнжэлые
Хуу татахыень эльгээгээ һэм.
Тэрэ гушан найман оной
Тэнюун нажарай
 хонгор сэлмэг үглөөгүүр
Дэмы дэмы уйлаагаар
Дэлхэйдэ түрэхэнөө мэдүүлхэдэш,
Аршаандал тунгалаг уһаарни

Арюудхажа шамай угаагаал.
Үнэншэнэ гүш,
 мүнөө хүрэтэр шамдамни
Үбшэн хамшаг хүрөөгүй.
Найхан юрөөл, этигэл найдал,
Нанаандам тиигээд хүрөө гүш?
Шамгүйгөөр,
Шааян урдааб арбан зургаан жэлдэ.
Шамгүйгөөр,
Шаналжа намайеш абарха хүнүүд олдонхой.
Шамгүйгөөр,
Шанга сохисотой булагууд дэлбэрээ эхиндэм.
Шамгүйгөөр,
Шамдан урдажа, хүхэ далайдаа ошонхойб.
Харин ши
Хангай нютагайнгаа
Хангал нэбшээгээр,
Харьялхан миниингээ
 аршаанта уһанай эршээр
Хаанашье,
 далайдаашье хүрэхэш даа.

ДОБЫН ДОЛООН ХҮБҮҮД

(ноэмэ)

1

Зунай найндэр -
Нур харбаанай һүүлээр нэн гү,
Үгышые хаа,
Үбһэ хуряалгын урда тээ
Ами зааха абажа,
Амархан сүлөөтэй сагта нэн гү -
Намжаа уужам Бурядай
Наруулихан Ушхайтада
Нажарай нэгэл үдэр
Болзолдоодшые бэшэ аад,
Багын эжэл нүхэд

Уулзашоод гэнтэ
Урмашаһан, хүхилэн гэхэ.
Сугларшоод эдэнэр
Согтой ярилдана.
Ушхайтын гудамжаар
Удаахан алхална.
Хэнэй хаанаһаа ерэһые,
Хэнэй хэн болоһые,
Хэнэй юу хэдэгы,
Хэнэй хаана ябадагы
Хэлсээнгүй тухайлаашье хаа,
Хөөрэлдэхэ, зугаалха һонин.
Угаа ехэ, утал даа.
Иигэжэ уулзаханшые дахин
Хэзээ юм даа?
Ушхайтаһаа баруун урагша,
Уһа гараад холо бэшэ,
Гурбахан модоной газарта
Гушан дүрбэн ондо
Добо гэжэ нютагта
Долоон хүбүүд
Түрөө бэлэй һэн гүбди?!
Нэгэ горхоной уһа уужа,
Утаа утаагаа харалсан һуужа,
Тэрэ дайнай жэлнүүдтэ
Эрэ хүниие һэлгэһэн,
Анзаһанай хойно эхэтэеэ
Алин тухай эсэһэн,
Хабарай хара һалхинда
Хашараг, буруу адуулһан,
Добо нютагай
Долоон хүйхэр гэлсүүлһэн
Долоон хүбүүд бэлэйлди!
...Уһа мүрэнэйхидэл бэшэ,
Уладай уулзалга тад ондоо.
Хаданууд золгодог бэшэ,

Хүнүүд уулзадаг нэгэ тээ.
Таняашагүй болоод заримашуул
Томоотойхон үнгэрдэг.
Яхашье аргагүйдөө нүгөөдүүл
Ябууд гараа үгэдэг.
Уладай уулзалга олон ондоо:
Уугаадшье, дуулаадшье,
Уйлаадшье, хүжээдшье,
Абья аниргүй нуугаадшье,
Аяа мэдэн жаргаадшье
Тарадаг, хахасадаг,
Таһархагүйгөөр ханилдаг...
-Добоёо мэнэ ошожо,
-Доороһоонь махая!
Булагаа тойрожо,
Буусаяа харая!
Добын хүбүүд
Дорохоноо хэлсэбэ.
Машина бэдэрээд нэгэниинь,
Магазин шэглээд нүгөөдэнь
— Долоон тээшэ гүйлдэбэ
Долоон хүбүүд.

2

Зунай талын харгыгаар
Зуралзана машина.
Доголсо татана дуугаа
Долоон хүбүүд...
Добо нууринай бууса
Хахалагдаһаар үнинэй гэжэ
Тэдэнэр мэдэнхэйш хаа,
Түрэл газартаа буужа,
Түргэн ошобод долоолон.
...Хооһон добо. Хон-жэн. Тойроод аалин.
Хаанашьеб холо,
Хурьгад голой шугыда
Хүхы гэнтэ донгодобо.

Хахалагдаһан торюун нэмжээн
 Харагдана хүбүүдтэ.
 Халаахай, зүлгэ ногоон
 Һанагдана хүбүүдтэ.
 Хайшааш хара:
 Хүл дороһоош эхилнэ
 Хахалагдаһан тала –
 Хайшааш зэлэтэнэ,
 Нэмжээ айлай һуурида
 Нэгэхэншье сэргэ үгы.
 Сэлгээхэн байна.
 Һэбшээхэн наадана.
 Хаана гээшэб? Үгы.
 Хара мянган хараасгай,
 Шууяатай, хүүеэтэй
 Сэлгээн хүхюу Добомнай.
 Замхаа гү, иигээд яагааб
 Сууряан мэтэ наһамнай?
 Шэрүүхэн хуби заяагаа
 Шэниисын залаа эхилээ гү?
 Магад, түрэл газарай
 Мянган уршалаагаар
 Манай нюур хээлэгдэн,
 Мартагдахань гү эхимнай?
 Шэжэм утаһадаа
 Шэнхинүүлэн,
 Долоон хүбүүдэй
 Долоон хүшөө шэнгээр
 Добо дээрэ һууна
 Долоон булад бахана...

3

Буруу, тугал адуулһан
 Булган манай Добо!
 Хабарай һалхяар амилһан
 Хангай элһэн Добо!
 Добо – бүмбэрсэг дэлхэйһээ

Долоон тээшээ
Дондорһон
Долоон хүбүүдэйш
Долоон хуби заяан.
Үлдэһэн даараһан сагыё
Үзэхэ гү үхибүүднай?
Хатуу тэрэ жэлые
Хараха гү үхибүүднай?
Баабайнарай саарһа эльгээһэн
Баруунай зүг хүртэйл һэн.
Абгай, эжынэрэй шэшэрүүлһэн
Адхаар нёлбоһон гашуун һэн.
Добо нютагнай
Доһолдог бэлэйш!
Улаабхиһан дэлхэйдэл
Уняартадаг бэлэйш!
...Дорохоноо һанаа алдаад,
Долоон хүбүүд
Зүлгэ ногоон дээрэ
Зэргэлэн эбтэй һуужа,
Мүшэтэй архиин дээжэ
Мүргэлдүүлэн уужа,
Нютаг нугаяа шэртэжэ,
Нюдэнэй нёлбоһо унагаажа
Долоолуулан
Дорюунууд.
Багынхидаал
Бэе бэе нэрлэлсэнэ.
Баабайнар боложо,
Барбайлдаашье һаа,
Барилдаад үзэнэ.
Хахалагдаһан газар дээгүүр
Харайлдаад ерэнэ.
Шубуу шонхор
Шулуудаад абана...
Сэдьхэл зүрхэеэ нээжэ,

Сэхэээ хэлсэн нууха,
Нара, жэлнүүдые тооложо,
Нанан, нанан уярха
Хүнэйхиһээ дутуугүй
Хүбүүдтэ һонин бии.
Бага наһан!
Ойро зуураханш бусаад,
Энэ түрэл нугаар
Ээрэмшээн гүйжэ гарыш!
Добо нютагай
Долоон хүйхэр гэлсүүлһэн
Долоон хүбүүд,
Дорюун томо хүнүүд
Дободоо ерээл – харыш!
Мартагдашагүй,
Дабтагдашагүй
Балшар үеын зурагуудые
Бидэнэй урда харуулыш!

4

...Хурьгад голнай,
Хурдан гүйдэлөө табихадаа,
Һэбхээн уулын
Һэрюухэн һэбшээ асараад,
Халаахайтай, зүлгэтэй
Хангал Добымнай
Хаялгаар шааяһаар
Харайдаг бэлэйш Хэжэнгэдээ.
Сэгээн хуһан тужамнай
Сэнхир манаар хүльбэрэн,
Сагаан хоёр нуурнай
Далай мэтээр сайбалзан,
Эльгэн тала Бургаастай
Унаган шэнгээр хотолзон,
Элһэн улаан Добомнай
Эмнидэг бэлэй галаараа.
Хаанашьеб нэгэ тээ,

Хандагайтада хэбэртэй
Манаанай хонхо
Манажа нойрыеш жэнгирхэ.
Ногооной буха
Нобшоржол хэзээш ябаһанаа,
Бүрхир бүрхирһөөр
Бүхэли хүниие тэшхээхэ.
Хотоной нохойнуудай
Юушьеб абярхан,
Һаб-һоб хусахадань,
Уухилалдаһан үнээд
Уянгатайгаар үүгэнэхэ.
Залаатын оройгоор
Залираагүй сагаан толон
Харанхые үрэхин,
Харайжа Дободомнай ерэхэ.

5

Бабуухай дарханай
Халюухай хутагаар
Мүлигдэһэн шэнги
Мүнсэгэрхэн Добо.
Хайшааш хара:
Хүл дорohoо эхилнэ
Халюун тала –
Хайшааш зэлэтэнэ.
Дүрбэн зүг тээшэ
Гүрбэн ошоһон харгynuуд
Холын сэнхир руу
Хотирһоор арилна.
Туруунай хурсые
Туршаһан унагахад
Тэргын хажуугаар
Тэшэгэнэсэ урилдана.
Добымнай тойроод –
Бүмбэрсэг дэлхэйл даа.
Добohoомнай үлүү, ондоо

Нютаг бии юм аал?
Добомнай хүүеэтэй,
Добомнай шууяатай.
Найхан баруун хаялгандань
Наалиин гүүртэ суурияатай
Үүрээр бодоод гүйдэһэн
Үнөшэдэй абяан...
Үбһэндэ ошохоёо яараһан
Намгадай шууяан...
Үдэшын наранаар
Унайн гашуун утаан...
Нүнэй олон машинын
Нүртэй жэгдэ дүүеэн...
Добомнай шууяатай,
Добомнай хүүеэтэй.

6

Добын хүбүүд гэжэ
Долоон хүйхэрнүүд
Барилдаад орхибол,
Мүхөөгөө үгтөөгүй
Булигдаад байбал,
Үнөөгөө мартаагүй
Долоон хүйхэр,
Долоон хүбүүд.
Шашан гэбэл түргэхэн
Шүлһеэ найрадаг Олоони.
Шаариг шэнги солбохон
Шаб шара Дагбаани.
Хоёр нүдээ хюрыдаг
Хоршогор нарин Тиимхэ.
Хамсы шаман зандардаг
Ама бардам Замбюудха.
Баабхай шэдэжэ маярдаг
Барбагар бүдүүн Лубсанхай.
Шүдөө хабиран нэтэрдэг
Шүрдэгэр хара Сэдэбхэй.

Үргэн долобхо, дэржэгэнүүр
Шэрэн-Ондог хүбүүн.
Добын унагад гэжэ
Долоон хүйхэрнүүд.
Дободоо ханаха байха
Долоон хүбүүд –
Эжынэрэй урдаа хараха
Эрэ хүнүүд.

7

Халуу үшөө шатаадүй,
Шүүдэр үшөө хатаадүй.
Элхэн улаан добо.
Жэргэмэл хонходобо.
Долоон хүбүүдэй
Дободоо хэдэг нааданхай –
Жэгдэхэн газарта
Жэрытэр табиһан баабхай...
Хоёр анги боложо,
Хоорондоо тулалдана.
Наншалдахаһаа наана боложо,
Наадана, арсалдана.
Хас тамга зүүхэ
Хүн олдожо үгэнэгүй.
Табан хушуу зүүхэ
Баран дуратай аргагүй.
«Дайсад» муудана,
«Манайхин» дуулана:
«Уһан шулуун тээрмэ,
Орооһон, шамайе яагшааб?!
Улаан Армиин сэрэгшэд,
Фашист, шамайе яагшааб?!
...Яһан баабхай
Яһала мухарина.
Долоон хүбүүднай
Доло мэргэлнэ.
«Мэнэ хиргахаб» – гээд,

Мэгдэнэ Олоони.
Хара тоохо хүдэлгөөд,
«Харыш!» – гэнэ Дагбаани.
Шагаажа, шагаажа Лубсанхай
Саанаханань буулгана.
Шүдээ зууһан Сэдэбхэй
Шортоо дэмы алдана.
Бултыень хамажархихаар
Аашалһан Замбюудха
Алгад шэдээд нёлбожо,
Ама алдан дэбһэнэ.
Хоёр нэгыг унагаһан
Хоршогорхон Тиимхэ
Баабхайгаа найрхажа,
Замбюудхаяа үһэринэ,
Шэрэн-Ондог
Шэдэхэдээ мэргэн.
Булхайлжа байгаад,
Буляха тооной
Яһан олон баабхай
Ябтална хажуудаа...
...Нашан хадада торожо,
Нараншье жаргаба.
Һүүдэр ута боложо,
Шүүдэр шииг унаба.
Бэлшээриһээ үнээдүүд
Мөөрэхөөр ерэнэ.
Шабхуур бариһан эжынүүд
Хүбүүдээ бэдэрнэ.
Олон үшөө баабхай
Оножо шадаагүйдөө,
«Хас тамгатаниие»
Хамха сохёогүйдөө,
Добымнай
Долоон хүбүүд
Халаглаһаар зосоогоо
Харина гэр гэртээ –

Абгай, эжынэртээ
Араһаа туулганхай...

8

Үглөөдэрынъ
Үхэртэ гараһан долоон
Элһэн добын зүүн тээ
Энеэлдэһээр сугларба.
Хэнэй эжы альгадааб?
Хэнэй абгай шабхадааб?
Хэлсэнэгүй хоорондоо,
Хэлсээдшые яахаб даа.
Хүхэ ногоон дээрэ
Хүлзэһэн бухануудые
Туужа,
Тухиржа асарба.
Туршажа хүшээ
Тулалдахыень асарба.
«Алининъ диилэхэб?» —
Арсалдаан болоно.
Хара малаан гү?
Дэжэдэй сагаан гү?
...Шуһан улаан нюдэд
Шуналтайгаар уулзаба.
Яһан хатуу эбэрнүүд
Яс гэн хабирба.
Һүрэгэй удамарша болохонь
Һүрхэй хүшэрхэн.
Һүртэй алдар олохонь
Хүнгэн бэшэхэн.
Хүхэ ногооной шэмые
Хүдэр хүлнүүд харуулаг!
Хүнхэр талын хүсые
Хүзүүн гээшэ мэдүүлэг!
Шуһан, хөөһэн сахариглан,
Шуухирна аманһаань.
Тооһон, шорой үрхирэн,

Тортоглоно хойноһоонь.
Долоон хүбүүд баяртай,
Доро амиа татанхай.
Олоони, Замбюудха, Дагбаани
Одоо нэгэ һаналтай:
«Шарлуугай Хара Малаан
Шадалаар юундэ дуталтайб?
Дэжэдэй ахир Сагааниие
Дэбһээд, олёод хаяха.
Хуужагар үмхи эбэрыень
Хухалаад мэнэ орхихо»,
Шэрэн-Ондог, Лубсанхай,
Шэмээгүй һууһан Сэдэбхэй
Эгсэ һүрэн бодобо,
Энгэрдэхээ оробо:
«Дэжэдэйхи диилдэхэ гэжэ гү?
Дэмы худал хөөрөөн.
Хайшаагаар мүргэлдэнэб,
Хараһан һайт түрүүн.
Ажалшын бухануудые
Алахаһаа наагуур болоол,
Хара Малаан бурууханиие
Хабиргадаад һая орхёол».
Зургаанай арсалдаа шагнаһан
Заахан Тиимхэ бодобо:
«Байзагты даа, хүбүүд,
Байлдааншые дүүрээдүй.
Хара Малаантнай хүшэтэй,
Харыт даа – яданагүй.
Дэжэдэй сагаан шэртэһэтэй
Дэбһүүлхээ байнагүй.
Хүлээн, хүлээн байтар
Хүшэтэйн тодорхо.
Үзэн харан байтар
Үнэниинь тодорхо».
Үхибүүд шууялдажа,

«Үгы, үгы» гэлдэбэ.
Буханууд шуухиржа,
Бодон унан мүргэлдэбэ.
Хара Сагаан хоёрой
Хабиралдахашье гээшэнь.
Үнэһэ, тооһо шоройн
Үрхирхэшье гээшэнь.
Харан гэхэй гэнтэ
Ханшараа ёборуулһан
Хара Малаан бурхираад,
Харайшаба саашаа...
Бухынгаа халаһанда
Булхайлнагүй Олоони.
Зааха ханаа алдана
Замбюудха, Дагбаани.
«Һалаа Малаан» гэлдэн,
Һархайлдана бэшэниинь.
Бухын хонхосог соо
Барилдаадшые абана,
Унагадай тооһон соо
Урилдаадшые туршана
Добымнай
Долоон хүбүүд.

9

Айл хотон Дободо
Аймшагтай мэдээсэл буушаба.
Айхаар тэдэ үгэнүүд
Ама дамжан ябашаба.
Баруун дайнда мордоһон
Баабайнар тухай
Түрүүшын хүртэй саарһан
Түргэн хүрэжэ ерээ һэн.
Шуран Тиимхын абгай –
Шуудайн нюдэд уйланги.
Хүбүүнһээ таһа нюунхай,
Хүрин зүрхэниинь үбдэнги:

«Үрбэгэр жаахан Тиимхэм
Үрөөһэн болобо даа.
Үни гээгдээ һэн эхэнь –
Үншэрбэ ха юм даа».
Бабуухай, Утай, Малхай –
Баруун, зүүн хүршэнэр,
Добынхид сугларанхай
Дороһоо ханаа алдана:
«Шуудайхан, бү гута,
Шууяаш ехэ бү тата!
Болоһон юумэн болоо –
Бусаажа шадахагүйбди.
Үхибүүнэй
Үнжэгэн сэдхэлэй
Үншэрхэгүйн түлөөл
Үбгэ, залуугүй оролдохобди!»
Шуудай абгай тэсэнэгүй,
Шурхирса уйлана.
Түрэхэн дүүгэйнгээ хүбүүе
Түрбэлгүй хайрлана.
...Зунай ута үдэр
Загана агнаһан Тиимхэ
Үдэшэлэн ерээд,
Үүдээ татамсаараа,
Уруу дуруухан
Углууда һууһан абгайнгаа
Улаахан нюур харамсаараа,
Гай аюулай болоһые
Гансата ойлгоодхёо...
«Барһан баабайшни...» – гээд,
Баряагүй бээ Шуудай.
Тэбэрээд хүбүүгээ
Толгойень эльбээ Шуудай.
Тиихэдэнь, харин
Тиимхэнь – дорюун эрэ:
«Эгтээ, абгай, бү гута!

Этигэнгүй хүлээ.
Магад, худал мэдээн,
Мартангүй бэшэг эльгээ.
Ажалшын тэрэ хэнэй
Алуулаа гэһыень
Амиды байгаа һэмнэй.
Наяхан, хэды хонооб,
Һамганиинь һураг абаа».
Шурхирса уйлаһан
Шуудай гэнтэ болёо.
Заахан аад,
Задарюун эрэ хүнэй
Гэр соонь байһые
Гэнтэ ойлгоодхёо...

10

Хандагайтай хадаа
Хандагайта гэгдээ ёһотой.
Хара торюун тужа,
Хүбхэнтэ ой.
Харуулдаһан мэтэ жэгдэхэн
Хангай тала.
Һэбшээ һүрин жэрыһэн,
Нэмжээ һүри олон лэ!
Бухал шэрэн гүйлгэһэн
Бушуу хүбүүд олон лэ!
Добымнай
Долоон хүбүүд
Монсогор табилжа,
Моридоо эсээнэ.
Бууралдаёе унаһан Дагбаани
Бушаганаса саашална,
Алагшанай дээрэ Олоони
Арһайтараа энеэнэ,
Бухалаа урбалдуулжархёод,
Сухалаа хүрэнэ Замбюудха,
Наһатын хээрээр ахяад,

Наада барина Тиимхэ.
Нонорхожо аашалхан Шаргалаа
Норхойтор угзарна Лубсанхай,
Ходоржо гэзгдэһэн бухалаа
Харангуй табилна Сэдэбхэй.
Булхайша Шэрэн-Ондог
Бухалаа нэмээн тоолоно...
Бухалшад үрдилдэнэ,
Бухалшад тэбдэнэ.
Добымнай
Долоон хүбүүдтэ
Дорохоноо хороёо бусална.
Бултанай урда
Бухал шэрэн ороһон
Долоон хүйхэр
Доло гүйлгэнэ.
Ушхайтын хүбүүдые
Урилдаанда хаяна.
Ажалшынхидые
Арадаа орхино.
Нүришэн шара Балма
Нүхирэн зандана:
«Аргаарагты, шүдхэрнүүд,
Асада үүрэхэнь!
Ногооной морины
Зобоожо зсээхэнь!»
...Удын эдээнэй дохёо,
Үрэнүүдээ уһалхаяа
Горхон тээшэ табилхада,
Гоёл жаргал бэлэй даа.
Ороһотойхон шүлэн
Отогтош хүлэжэ байха.
Тогоошон Ханда сулалтай
Тоһыень иран удхаха.
Нүришэн Балмада дуугүй
Нөөл үдхэнөөр эюулхэ.

Аанчиг баабай бригадирта
Амьарайнь хэжэ табиха.
Хэлээ амандаа хэнгүй,
Худхаха шүлээ Ханда:
«Замбюудха, Тиимхэнүүд
Заахан аад, эдимэрнүүд.
Томо хүнэй зэргэ
Тооношьегүй барина».
Шэмээгүй хуугаад буланда
Шүлээ түргэн хороно:
Эдимэрхэнүүд,
Ажалшаханууд
Добымнай
Долоон хүбүүд.

11

Добын эмнигшэ хүнүүдэй
Дааган хүлэгөө табиһан,
Баруунай ехэ дайнда
Баабайнарай мордохон
Зүүн хойшоо Добоһоо
Зурыхадаһан харгы.
Баяр, уйдхар асардаг
Дардам харгы.
...Набша дээгүүр хюруутай
Намарай энэ үглөөгүүр
Наран яаһан ялагар
Нааршаама гоёб даа!
Добымнай
Долоон хүбүүд
Баяртайнууд,
Омогтойнууд
Алхална бушуу.
Ушхайта тээшэ
Урилдаана шахуу.
Хүл нюсэгэн аад,
Хүдөөгэй суурта хадхуулна.

Харгыһаа гарабал,
Хюрууда хайруулна.
Модон сүүмхэ – хооһон,
Ходо гуя наншана.
Үнгын шэрэ, гуурһа
Үгэнэ ааб даа багшань.
Ушхайтын хүбүүдэй
Угтажа үһэрибэл айлтагүй.
Хүбүүхэйн Доржо,
Хүдхэшэг Даша,
Хэрүүлшэ Балжир –
Хэдэйшье ерээл һаа,
Замбюудха түрүүлэн
Зангидаха нюдаргаяа.
Шумууһан Тиимхэ
Шулуудаад орхихо.
Арһагар Олоони
Аһаад туршаха.
Ардагар Дагбаани
Араһаань орохо.
Ууртай Сэдэбхэй
Уйлаганаад абаха.
Барбагар Лубсанхай
Баранииень һэжэхэ.
Яаруу Шэрэн-Ондог
Яахал хаб?
Яһан гараараа
Ябуулхал байха.
Добымнай
Долоон хүбүүд
Ушхайта тээшэ
Урилдаана шахуу.
Һургуулиин сонхо дээр -
Һаргама туяа.
Долоон хүбүүдые
Даллана удаан, удаан.

Долоон хүбүүд
 Дүхэриг болон
 Зүлгэ дээрэ
 Зэргэлэн эбтэй һуужа,
 Шууяатай, хүүеэтэй
 Сэлгээн хүхюу Добынгоо
 Мүнхэ дурасхаалда
 Мүшэтэй архиин дээжэ
 Дуугүйхэн үргэжэ,
 Дуугүйхэн шэлээнэ.
 ...Хахасаһан саһаань хойшо
 Хэды нажар үнгэрөөб?
 Харалсадагыһе һаа хаа-яа
 Хамтаржа үнэхөөрөө
 Хөөрэлдэжэ һонин һорьмойгоо,
 Халуун сай һоронгоо,
 Үүрые нэгэтэш угтаагүй,
 Үдэшэ, үдэр – хамаагүй
 Дүхэригтэ һуугаагүй.
 Духаряашье уугаагүй.
 Хүн бүхэнэй
 Хуби заяан
 Өөрынхээрөөл эрьез.
 Хүн бүхэнэй
 Зүргэ харгы
 Зүг бүхэниие шэглээ.
 Модо мүргэн алдажа,
 Ходо сүлөөгүй хэбэртэйш.
 Залгаа жэлнүүд үнгэржэ,
 Залуу болоногүй хэбэртэйш.
 Хайшан гэхэбши?!
 Хайшаншье гээшье һааш,
 Түрэхэн гараһан нютаһааш
 Түрэл, инаг дайда
 Үлгы манай Дэлхэйдэ

Үгы һэмнэй – мэдэлши!
Тоонтыншни булаатай
Тооһогүй энэ газартай
Хүйһөөрөө холбоотойгоо,
Хүрьһыень тулгажа,
Хүл дээрээ бодоһоноо,
Ургасыень эдижэ,
Уһыень уужа тэнжэһэнээ
Хүнэй үри –
Хүбүүн, басаганшые –
Хүн лэ хаа, бү марталши!
Дайндаш, аяндаш мордоходоо,
Далайе гаталан ошоходоо,
Нютагай шорой абажа,
Зүрхэн дээрээ хадагалжа,
Буурал эхэ, эсэгын
Буусые мартангүй ябадаг
Буряад хүнэй заншал бэлэй.
Хэды холош түбхинэжэ,
Хэншые, юуншые болоо хаа,
Замби, дэлхэйеш шэнжэлжэ,
Забда сүлөөгүй ябааш хаа,
Забһар, саг олоод лэ,
Заахан түрэл буусадаа
Буужа нэгэтэл ерэдэг
Буряад хүнэй заншал бэлэй.
Охитой, даруу номгон,
Олондо мэдээжэ,
Зан абаряар торгон,
Зоригтой, залхуу одоош,
Зоной эрхим дээжэ,
Ондо ондоош,
Ошотой, хитүүш хүнүүдые
Нэгэдүүлдэг, хамтаруулдаг,
Нэрээ сахюулдаг
Эхэ нютаг,

Эхэ орон гэжэ бии.
Тэрэ дайнай жэлнүүдтэ
Эрэ хүниие хэлгэһэн,
Добо нютагай
Долоон хүйхэр гэлсүүлһэн,
Долоон хүбүүдые нэгэдүүлһэн,
Мартагдашагүй,
Дабтагдашагүй,
Бархирһаншье, баясаһаншье
Бага наһан гэжэ бии.

13

Добо – бүмбэрсэг дэлхэйһээ
Долоон тээшээ
Дондорһон
Долоон хүбүүдэй
Долоон зүргэ харгы!
Эрьехэ ерээдүйдэ
Эдэ үхибүүдэй
Хэн юун болохые
Хэн тиихэдэ
Хэлэбэ, тааба гээшэб даа?
Зүгөөр,
Зоной үгын ёһоор,
Эрэ хүн зорихондоо,
Эхэнэр эсхэнэндээ гэдэгнай
Эгээл зүбтэй гээшэл даа,
Юрын лэ аад,
Юрын бэшэ, онсонууд –
Долоон хүбүүдэй
Орёо хуби заяанууд.
Һүрэгһөө гээгдээгүй,
Һүрэгһөө таһараагүй унагад,
Хүнэйл хүбүүдэй зэргэ соо
Хүхинэлдэжэ ябана эдэнэрнай,
Эрдэм бэлигээрээ,
Эршэ зоригоороо,

Ажал, мэргэжэлээрээ,
 Алдар соло, нэрээрээ
 Адлинууд бэшэш хаа мүнөө,
 Аглаг Добын хүбүүд гэжэ
 Анхан нэгэ эхитэй хэмнэй.
 Зүгөөр
 Зүрхэ сэдхэлээрээ,
 Зүүдэн, бодол ханалаараа
 Түрэхэн нютагтаа,
 Түшэхэн таладаа тэгүүлдэг
 Мээхэй тиимэ
 Мэдэрэл дураниинь
 Ямарш зөөри, алдар сууһааш,
 Ямба нэрэ, үндэр тушаалһааш
 Үгэлшэгүй ехэ
 Үнэтэй сэнтэй гээшэл ха.

14

Зунай хайндэр –
 Нур харбаанай һүүлээр хэн гү,
 Үгышые хаа,
 Үбһэ хуряалгын урда тээ
 Ами зааха абажа,
 Амархан сүлөөтэй сагта хэн гү, –
 Намжаа хайхан
 Нажарай нэгэл үдэр
 Добо нютагай
 Долоон хүбүүд уулзашоод,
 Ушхайтын үйлсөөр
 Удаахан алхална.
 Ябууд дундаа
 Яаран тамхи аһаана.
 ...Үе саг, үе саг!
 Үер мүнэн уһандал,
 Бушуу, ямар түргэм!
 Байгаалиин эрьюулгэ
 Байнагүй зааш,

Бага ямар мэргэм!
Үлгэн тэрэ Добогоо
Үнил хада эхилхэн,
Хангай элхэн Добогоо
Хайшааш шэглэхэн
Долоон зүргэ харгы
Долоошье бэшэ,
Мухардаашье бэшэ,
Олон мянган халаагаар
Нэгэл үргэн замда
Нэгэдэн ниилэн ошонол ха.
Эхиниинь –
Эхэ нютаг,
Эрээхэн Добо,
Эхэ хайхан орон!

БАГА НАНАНАЙМ НҮНИНҮҮД

БАГА НАНАНАЙМ НҮНИНҮҮД

1

Үхибүүн наһанайм дурасхаалда
Үлэнхэй юм нэгэ зураг,
Нүниие нүнилэн зугаалдаг
Зодбын Сэрэнэй нураг.

Дахин дахин ханахадам,
Дайнайл үе хэн ха.
Даруухан минии Бургаастай
Үльгэрэйл орон хэн ха.

Улаан булан гэгдэхэн
Унжагар хара гэрэй
Ута сагаан хоолойгоо
Утаан ехээр бушхана.

Улаан ошод тэндэхээ
Удаа хойнохоо соёролдон,
Аржагар мүшэд тээшэ
Арилан түргэн дэгдэнэ.

Түмэр хүрхигэр пеэшэн
Түлигдэжэ улайгаа,
Тойроод хууһан хүнүүд
Халуудажа улайгаа.

Тамхинай хүхэ уняар
Пеэшэн тээшэ хүльбэрнэ.
Тогооной архиин дээжэ
Аяга соо мэлмэрнэ.

Шэнгэн хахалтай үбгэн
Шэнээр эхилэн түүрээнэ.
Шэдитэй үльгэр, онтохо
Шэлэн шэлэн хөөрэнэ.

Үшөө, үшөө гэлдэн,
Үльгэршэниие гуйнабди.
Үбэлэй хүниие һэтэ
Үргэхгүйгөөр хуунабди.

Суутайн сагаан хулагшанай
Зоболон тухай шагнажа,
Бүтүү дороо уйлажа,
Булта нюдөө аршанхай.

Үльгэр гээшэнь олон.
Түүрээн эхилнэ үбгэмнай.
Үүрэй бүрүүл толон
Үндын харана сонхоорнай.

Шэрэмэл сагаан шэрдэг
Шэлдэн: ёһотойл хабтагай.
Хохир мэтээр адхаатай
Хониной олон шагай.

Тойроод һууһан залуушуул
Тон хүхюун зугаатай.
Уян гартай хэниинь ааб? –
Урилдажа тэдэнэр урматай.

Сагаан мүнгэн гэнжэ
Шанха дээрэнь шэдэжэ,
Табан хургаараа шагай
Татажа абана шамдагай.

Үнөөхи гэнжэмнай дахин
Үһээ тээшэ дэгдэнэ.
Адха соохи шагай дээр
Алгадгүй унан тогтоно.

Шүүрэн абажа шагай
Шүүргэ татажа наадаан –
Шуран мэргэн гарнуудай
Уран эдиин урилдаан.

Обоо шагайшые үсөөржэ,
Орой болобо гү, яабаб?
Одоо хэмнай түрүүлжэ,
Олые шүүбэб, алдабаб?

Үүр сайтар шууялдаад,
Бүүр-түүр һуудагнай,
Гайхан ехэ наададагнай
Найхан зүүдэн бэлэйл даа.

Хүйтэн үдэшэ. Һара сагаан.
Хүнгэрэг саһан хүхэ сагаан.

Бургаастайн тала сэлгээ уудам.
Булгаатай солбон манай наадан.

Хоорондоо үхибүүднай хэлсэнхэй,
Хоёр анги боложо ерэнхэй.

Шоноһоо хороһон һонор тарбаган,
Шортоо ороһон шононь тарган.

Саһан дээгүүр гортиг татаатай,
Саанань гарахагүйш – шанга гуримтай.

Хүл хүнгэнөө одоо мэдүүлжэ,
Хүсэн дундаа нааданабди гүйжэ.

Нүһэр-нүһэр харайнал даа урдм –
Нүхэн хүрэтэрөө тарбаган хурдан.

Гэтэжэ хэбтэһэн би – шоно мэхэтэйб,
Гэнтэ дээрэһэнь бууха эрхэтэйб.

Аһан шадалаараа тарбаган шамдана.
Баһан ирзайһаар шоно амадана.

Арбан табан алхамууд соо
Абажа бариха арга яашооб?

Гэнэн гэхээш, тарбаган мэхэтэй –
Гэнтэ үлэшэбэ хажуу тээ.

Шонын орожо болохогүй зүргэхэн
Шогтой энэ нааданда бии һэн.

Халаглахан шоно «шүлхээ залгин»,
Хараал табиһаар, холодобо галгин.

Тала дээгүүрнай шаг шууян –
Тарбаган, шонын эшхэрээн, уляан.

Үбэл дунда тарбаган гарашанхай? –
Үбгэн һара гайхажа харашанхай.

Намнаһан шононуудай булхай элирбэ,
Наадан ехэдээд, наншалдаан эхилбэ.

Хүмэдхөө буулгажа, һара сошошобо,
Хүйтэн үдэшэшье дулаахан болошобо.

ТЭРЭ ХАБАРАЙ УРГЫНУУД

1

Хабарай илдам наранай
Хангай дайдые халаамсаар,
Хайлаһан саһанай урынуудай
Харгы руу урилдамсаар,
Майлын игаабари үбэртэ
Маряажа һэмээхэн нэгэтэ,
Шарахан голтой ургынуудай
Шагаажа эхилхэнь гайхалтай.
Тэршээ һалхин, жабартай
Тэсэмгэйгээр тэмсэжэ,
Элдин талын үбсүүе
Эгээл түрүүлэн шэмэглэжэ,
Эртын сэсэг ургынуудай
Эрэлхэг үсэд нэтэрүүгээр
Энэ ургадагынь гайхалтай.

2

Ургы – хоротой сэсэг гээд,
Улад зон хэлсэдэг.

Үнинэй тэрэ үгэ хүүр
 Үнэн байжашье болоо.
 Ургылхан боро гүрөөхэн
 Урал амаа хабдашоод,
 Мангир шанга охиндонь
 Манаржа ногтошоод,
 Хотондо гүйжэ ородог,
 Хорёошонуудта боруулдаг.
 Урданай сагта гээд хэлсэдэг:
 Уран бэрхэ ангуушад
 Ургын шара голнуудые
 Ута сахюуртын сэмгэ руу
 Бүтүү нягтаар шэглэжэ,
 Бүхэли жэлдэ орхидог гээ.
 Тэрэ буугай тобшодо
 Тудагдахан ан арьяатан
 Таба харайнгүй тэндээ
 Тарайжа унадаг гээ.
 Хэды тиимэшье хаань,
 Хээрэ талын ургынууд
 Хабарай түрүүшын сэсэг хадаа
 Хамаг зондо ямбатай.
 Арбагар зөөлэхэн энэ сэсэгэй
 Адхаар дүүрэн баглаае
 Асаржа барюулаа хааш,
 Абахал нүхэдш баяртай.

3

Дүшэн табан оной
 Дүлэтэ хабарые нананаб.
 Түрүүшын ургы сэсэг
 Түүһэнээ элихэн харанаб.
 ...Дайн дүүрээ, дүүрэ,
 Илалта мандаа гэнэ –
 Бургаастаймнай хүн зон
 Бултадаа хүхинэ.
 Аяар Сагаан жалгаһаа

Анзаһашад үни ерэнхэй.
Улаан булан-гэр дээрэ
Улан туг хийдэнхэй.
Шархатаад дайнһаа бусаһан
Сэрэгшэ гурбан ахайнар
Хадагалһан ногоон хубсаһаяа
Ханза сооһоо гаргажа,
Саб байтар үмдэнхэй.
Сабхиин түри даража,
Солдат шинель хэдэрэнхэй.
Үсөөхэн орден, медальнуудаа
Үбсүүн дээрээ яларуулаад,
Тосхойнгоо нарин гудамжаар
Томоотойгоор алхалалдаа.
Үнинһөө танил һэтэ,
Үнөөхил юрын хүбүүд аад,
Үльгэрэй баатарнууд мэтэ,
Үшөө ондоо болобол даа.
Дайн дажар, тулалдаанай
Дариин утаа шэнгээһэн,
Шуһаар урдаһан горхон,
Саһан, бороогой шобторһон
Борохон шинельнүүд дээрэнь
Бомбын дүлэнэй долёоһон,
Буугай хүрзын холгооһон
Багаш, ехэш тэмдэг бии һэн.
Булад жадаар зурыһан
Волоколамскын түүдэгүүдэй,
Тэнгэрийн ододой бэшэ,
Тэһэрһэн һомонуудай,
Халуун Сталинградй,
Курск, Орёл шадарай
Хүшэр хүндэ байлдаануудай
Хүрин улаан толон
Хүбүүдэй нюдэд соо бии һэн.

4

Бургаастайн үхибүүд бидэ
Булта үгсээ хэлсэһэндэл
Урда майлаар үрдилдэн,
Ургы түүжэ ябанабди.
Хүйтэнһөө аршалха дэгэлтэй,
Хүхэхэн урин дэльбэтэй
Хабарай сэсэгүүдые баряад,
Харайлдажа ябанабди.
Хүлөө алдан амиданхай
Хүрэжэ манай ерэхэдэ,
Хүн зон сугларанхай,
Хүхижэ хүүен байбал даа.
Сэрэн Эрдынеев түрүүлэгшэ
Самсын энгэр сэлижэ,
Агуу баяраар амаршалжа,
Альга ташан эхилбэ.
Баранһаа түрүүн һалбарһан
Баглаа ургы сэсэгүүдээ
Амиды мэндэ бусаһан
Ахайнартаа барибабди.
Баярлажа хүхиһэндөө гү,
Бахардажа уярһандаа гү, -
Халюун талын ургынуудые
Халуун гартаа барижархёод,
Сэрэгшэ гурбан ахайнар
Сэхэ баруун зүг тээшэ
Шэртэн, шэртэн юундэшьеб,
Уйтан хара нюдэнүүдээ
Уһатуулан зогсоо һэн...

5

Тэрэ хабарай сагта
Тэнгэри сэлмэн амаараа һэн.
Баруунай холын хотонуудта
Буугай дуун замхаа һэн.
Дайнда унаһан нүхэдөө

Дахин, дахин шаналжа,
Хүнды Европодо үлэхэн
Хүүрнүүдые нюдөөрөө хаража,
Гурбан манай ахайнар
Гунхан тиихэдэ зогсоо гү?
Берлин хүрэжэ шадаагүйдөө
Бүтүү дороо гэмшээ гү?
Рейхстагай ханын хаяада
Тэдэнэр бэшээгүй нэрээ.
Бранденбургын бартаада
Буулгуулаагүй дүрээ.
Одер мүнэнэй эрьедэ
Огторгой өөдэ буудаагүй.
Сүлөөлэгдэнэн Прагын үйлсэдэ
Сэсэгэй баглаае абаагүй.
Хэды тиибэшье, тэдэнэр
Эды шуһаяа адхаж,
Тэмсэл, байлдаан соогуур
Тэрэ илалта асаралсаа.
Агуу Москвадахи салюдай
Алтан зарим одонуудын
Эдэ гурбан хубуудэй
Энгэр дээрэ бадаралсаа...
Дүшэн табан оной
Дүлэтэ хабарай тэрэ үдэр
Бургаастай нютагаймни
Буриад юрын хүбүүдтэ –
Баатар эрэлхэг сэрэгшэдтэ
Баглаа ургы сэсэгүүдые
Бидэнэр ганса бэшэ
Бүхы араднай барюулаа.

УШХАЙТА

Шугы модогүй
 Шулуун добо дээр түбхинэнэн,
 Хэжэнгэ голой
 Хойто эрье дээр хүхинэнэн
 Ушхайтынгаа гудамжаар
 Удаан удаан алханаб.
 Бага наһам!
 Ойро зуураханш бусаад,
 Уйтан энэ үйлсөөр
 Уйлан, дуулан гаралши!
 Наадажа урилдаһан,
 Наншалдажа бархирһан,
 Намнаад бүмбэгэ харайһан
 Түрэл намдаа, гудамжам,
 Тэрэл зандаа залуулши!
 Аяар Бургаастайһаа
 Ябагаар ерээд минии ородог
 Ёургуулиимнай гэр,
 Ёууна гүш? Угтан ерэлши!
 Хараасгай мэтээр дахин
 Хашаа дээрэш һуужа,
 Нара өөдэ ониин шагаажа,
 Үдэ болоһыень тухайлһуу!
 Шэнхинэхэлээр хонхын
 Сээжэлдэнэн шүлэгөө һанажа
 ядан,

Сэдэб багшын урда
 Уруугаа харан зогсоһуу.
 Заһарлалга болоболтай?
 Заахан, томош – хамаагүй,
 Магазин тээшэ
 Гүйлдэхэбди ами абангүй.
 Ёама ууртай наймаашан
 Ёарбайһан шара солхооб
 Ёаршаганатар бажуугаад,

Арбан монсогор «витамин»
Альганууд соомнай
Адхажархина саландай.
Клубай оройдо гаража,
Харахабди Ушхайтаяа.
Гулабхаануудые барижа,
Табихабди бүд уяад.
Хэзээ үни хандаргагдaнaн
Хэжэнгын дасанһаа
асарагдaнaн

Бурхадай гуулин бэенүүдэй
Булан соо хэбтэхые
Айжа байгаад үзэхэбди,
Буужа түргэн ошохобди.
Хэшээлэй дүүрэхэдэ,
Хэды гоёб газaa.
Зүлгэ дээгүүр гүйхэдэ,
Зөөлөн гээшэнь угаа.
Мэдэн гэнээш гэнтэ –
Наран баруун тээ.
Гэдэһээс үлдэжэ,
Хүлөө шэрэжэ эсэшэнхэй
Гэшхэлхэбди бургаастайнхид
Гэр тээшээ хамтаржа.
Ушхайтын хүбүүд
Урдаһааш угтан үһэрхэ.
Урьягар Жамбалон,
Уршагар Мэтэбоон,
Ээрүү Түшэнөөн
Энгэртэш хүсэд аһаад,
Бургаастайнхидые
Булихабди хэзээш гэлдэхэ...
Бага наһам!
Ойро зуураханш бусаад,
Уйтан энэ үйлсөөр
Уйлан, дуулан гаралши!

Ушхайта һууринай
Уужам шэнэ һургуулиин
Хашаа дээрэ
Хараасгай мэтээр һууһан
Хүбүүем хараад гаралши!

НАЙМАН МҮРТЭЙ НАЯН ШҮЛЭГ

НАЙМАН МҮРТЭЙ НАЯН ШҮЛЭГ

1

«Найма» гэхэн тоодо
Наманшалһан хүн зон.
Найман зүгэй орондо
Найрамдал хүлээһэн зон.

Найжа тала – Бурядаймни
Намаа сэсэг арюухан.
Найман наһатай басаганаймни
Найдал сэдхэл даруухан.

2

Найман шэнын һарахан
Наранай орохолоор яларанхай.
Найдан этигэхэн басагахан
Наадан тээшээ яаранхай.

Һарын түхэлтэй һиихэ
Һанжаа хоёр шэхэндэнь.
Һаруул элшээр гиихэ
Һайхан дуран – зүрхэндэнь.

3

Нютаг нугаһаа гараһан
Найман басагад бэлэй.
Найман хизаар хараһан
Найман харгы гэлэй.

Найман ондоо нютагта
Найдал дүүрэн түбхинөө.
Абал, эжын гуламта
Айлшад болгобо мүнөө.

4

Намар, баян намар
Налайна дайдым хойморто.
Намаа жэмэс, намар
Надхана манай Ойморто.

Түргэн мэргэн намар
Түглын хуһа алталаа.
Түбшэн ханаа амар
Түрын хэшэг амталаа.

5

Нэлмэшье, нийхэшье бэшэ –
Нэлюургүй мүнгэн онгосо
Нэрюун сэнхир уһатай
Нүниин далайгаар тамарна.

Налхи ургалан бариһан
Нарын далбагань хаанаб даа?
Нэмжэн үүлэн – аралнуудые
Нэтэ сохин гарана.

6

Хагда сабшамаар эритэй
Хатуу шулуун бэлэйлби.
Хабсагайһаа хамхаран эршэтэй
Халижа нэгэтэ хийдэлэйлби.

Мүльһэтэ горхоной долгиндо
Мүлигдэ мүлигдэхөөр энэб –
Мүргэхэ эбэргүй хониндол,
Мүнсэгэр болошоод хэбтэнэб.

7

Нарлагууд Ахымни үндэртэ
Наарал үүлэд соо бэлшэнэ.
Наяхан бултайһан нарые
Наглагар һүүлээрээ шарбана.

Орьёлой зэрлиг ямаад
Ондоого-сондоого һүрэлдэжэ,
Огторгойн шулуун-мүшэдые
Ошо сасартар унагаана.

8

Хүбүүд, басагад, ханинарни,
Хүхюун олон нүхэдни,
Хүхэ сэнхир огторгой дороо
Хүхижэ, сэнгэжэ ябаял даа.

Хүшэр гэнгүй энэ наһаяа,
Хүндэ гэнгүй хубита ашаагаа,
Хүнхэр дэлхэйн хүрьһэн дээрээ
Хүнэйл зэргэдэ ябаял даа.

9

Алдар солын агта
Алхам бүхэндөө хортогой.
Алдаад жолооень табилалшни –
Аласай дабаанһаа шэдэхэ.

Хүндэ ямбын хүлэг
Хүбшын бугадал габшагай.
Хүлөө алдан унабалшни –
Хоохон суурияан үлэхэ.

10

Сансарта ошохо хэрэгээрээ,
Сагаан мүнгэн тэргээрээ,
Сабидар гурбан моридоороо
Самнан самнан оодорооб.

Тэнгэрийн Зүйдэл анханһаа
Тэргымни дүүжэн харгы юм.
Мүнгэн тахын табараанһаа
Мүшэдэй сасардаг дугы юм.

11

Би – далайн эршэтэй долгинби.
Буруулган халхинда намнуулаад,
Бушуухан эрье мүргөөд лэ,
Бутаржа тэндээ унанаб.

Би – талын хайхан сэсэгби.
Булад мөөртэ даруулаад,
Бурзан сагаан тооһондо
Булагдажа тэндээ тунанаб.

12

Халуун нажар ханхинаһан
Хабатай дүшэн наһамни.
Хатар соогоо хабархаһан
Ханил хайхан хаһамни.

Дүшэн жэлэймни галхан
Мүшэн мэтээр мүхөөдүй.
Наһанай дүн гаргахал
Намар, намар үды гү?

13

Бургаастаймни, Бургаастаймни,
Буусын түрэл халаахаймни,
Буруугайм тунга бэлшээри,
Булагдааш хара шоройдо.

Ялан добо Ушхайтада
Яаран зөөһэн нютагаархимни
Нуурин шамаяа мартанхай,
Нуунал майлын оройдо.

14

Агуулын орой аглаг –
Алиш тээхээ халхитай.
Аршалжа бээ халхалхаар
Арбагар нэгэшье сагдуулгүй.

Аханарай үгэ дуулангүй,
Абарижа дээрэнь гарашоод,
Аһаха мүшэрөө оложо ядан,
«Абарыт» гэжэ хашхаралтагүй.

15

Шэрүүншье, сэнгүүшье жэлнүүднай
Шинии, минии мүрнүүд шэнги
Шэнэхэн саһан дээгүүр
Сэхэ ошоно зэргэлээд...

Шинии, минии мүрнүүд дээгүүр
Саһан бударба дахин хээгүүр...
Ши бидэ хоёршье иигээд
Үгыл шэнгибди дэлхэй дээр...

16

Тэнгэри Газар хоёрнай мүнөө
Тэбэрилдэжэ ниилэшэбэ энэ үглөө.
Ганиран газаа удаан ороо
Галзуу дуутай аадар бороо.

Зоболон уйдхарай ута хүнинүүдтэ,
Зол жаргалай богони үдэрнүүдтэ
Эбтэй, эбшьегүй зоной эгтээ
Эблэржэ ниилэшэхэнь баһал жэгтэй.

17

Эртын зураг урдам һэринэ:
Эндүүржэ үдхэлжэрхёо хазаартань.
Үхэхэн эзээ шэрээд гэшхэлнэ
Үнөөхи туранхай агтань.

Хүдөөлүүлгын газарай субаса
Хүнүүд үдэшэжэ ябагална.
Монсогор томонууд нулимса
Мориной нюдэнһөө дуһална.

18

Үертэ абтаһан,
Үшөөһэндэ уягдаһан
Үншэн нэгэ хадагби,
Үнинэй эндэ гүб? – Мэдэнэгүйб.

Үершье татаха,
Үшөөһэншье хатаха.
Үмхирһэн нэгэ хадаг би
Үлэхэ гүб эндэ? – Мэдэнэгүйб.

19

Хүнэй
Хүндүүлхэй үбшэн нэгэхэншье утаһа
Хүсэлжэ бэдэрдэг зон бии –
Хүхидэг даа олоод дарахадаа.

Хүнэй
Хүндэтэй һайхан нэгэхэншье утаһа –
Хүбшэргэһень бэдэрнэб би –
Хүхинэб даа олоод дарахадаа.

20

Тэнгэрийн харые
Тэсэмгэй хүлэжэ гарабашье,
Хүнэй харые
Хээээдэшье барахагүйгөө ойлгобош.

Дулаахан үдэшые
Дуугаа татан угтабашье,
Сэбдэг мэтэ
Сэдьхэлэй хүйтэндэ ойлгобош.

21

«Үглөөдэрэй тоһон – өөхэнһөө
Мүнөөдэрэй уушхан дээр» гээ.
Үдэр бүрийн үхэл нүгэлһөө
Хүдэр бэрхэдээ гаранаб гээ.

Үе наһан соогоо зобоо гүш,
Үнэн зол жаргал олоо гүш? –
Үхэл ерэхэдээ, иигэжэ асуухагүй,
Үгытэй, баянииешье илгахагүй.

22

Уйлан зогсоогшодой хажуугаар
Дуулан гаражашье болоо гүб?
Табигдаһан хубияа бажуугаад,
Талаан гээшые олоо гүб?

Зоболонгүйгөөр жаргал ойлгохогүйш,
Золтойдоо зоболон тоохогүйш.
Нангин энэ таабари-тэнсүүри
Наһан соогоо олоногүйб бүри.

23

Наһанайм тэргэ
Налхи соогуур дондороо.
Наранайм сэргэ
Нүүдэр утатай болоо.

Саһанайл ороходо,
Сайһан һаншагаа үрэнэб.
Бага наһандаа
Бусаха дуран хүрэнэ.

24

Гурилаа һагшаба тэнгэрийн тээрмэ –
Гурбадахи үдэрөө саһан бааяшаба.
Үбэлэй аашанууд – ёһотойл дээрмэ –
Үбгэндэл уйдаад, талам сайшаба.

Борохон нютагыем саһаар хушахадань,
Болзоото сагни дүтэлһэн мэтэ.
Намарай үнгэрөөд, наранай ябахадань,
Наһанай гуниг һэришэнэ гэнтэ.

25

Огторгой харанаб даа, зэнхынэл даа,
Оройтой юм гү даа, үгы юм гү?
Оршолонгой зэргэнүүд жэрынэл даа,
Олохол гүб хубияа, үгы юм гү?

Замбуулинии шэртэнэб даа, сэнхиинэл даа,
Захатайл юм гү даа, үгы юм гү?
Заяанай харгынууд зурынал даа,
Золгохол гүб хубияа, үгы юм гү?

26

Ондоо хүнэй гашуудалые
Ойлгодог нүхэд үсөөн.
Ойлгоошье хаа тэрэ ушарые
Ойгоо гутахал үшөө.

Ондоо хүнэй сэдхэл
Орохоор үүдэгүй шэнги.
Оложол үүдыень нээбэл,
Одоо шүлэгшэн гээшэлши.

27

Алдар соло – амтатайхан аад,
Алдалуулан унагаадаг хорон лэ.
Суранзан мэтээр татахадаад,
Суургалан хаажархидаг шорон лэ.

Эрэмдэг болгомоор хорониие
Эм болгожо уугаарай.
Тэнсүүриеш алдуулһан шорониие
Тэһэ сохёод лэ гараарай.

28

Алдарта Байгалайм долги́н дээр
Алтан хашарһата алгана мэтээр
Даллан, нарамни, хүрэжэ гарабаш,
Далайм нюрууда алта шарабаш.

Нарин татаһан алтан зүргөөршни,
Наран, шамда дамжан ошохом гү?
Найдалай онгосо намда үгөөлши,
Наһан соогоо хүрэхэмни сохом гү?

29

Үхибүүн наһанайм Бургаастайда –
Үүдэндээ гэрнүүдынъ суургатай,
Үндыжэш шагаахын аргагүй,
Үндэр хашаа, шүргэгүй.

Багал наһанайм Бургаастайда –
Батал даа зониинъ анханһаа,
Буруулган сагай буугаал һаа,
Булта сугларшадаг заал һаа.

30

Монсогор табилуулдаг хазаартамнай –
Морин бусаал даа үльгэртөө.
Мүнгэн хутага – гоёолтомнай
Музейдэ үнинэй үгтөө.

Боломоор олон заншалаймнай
Бооридоо гараһаниинъ хэсүүхэн.
Буряад гэгдэһэн залуушуулаймнай
Бурядаар дуулаханъ үсөөхэн.

31

Газарай эгээл үндэрынъ олдоодүй,
Гималайн шэлэдэ, магад, бии.
Уһанай эгээл гүнзэгынь тодороодүй,
Урда далайда, магад, бии.

Хүлэгэй эгээл хурданиинь илгараадүй,
Хүдөөгэйм адуунда, магад, үдэхэ.
Хүнэй эгээл хурсань шалгараадүй,
Хүрьһэтэ дэлхэйдэ, магад, түрэхэ.

32

Газар Бүмбэрсэгэйм гортигһоо мултараад,
Галзуу орьёлжо гал уһаар
Галактикын сээл руу халтираад,
Гансал сууряан болоол һаань,

Ондоо тэдэ олон юртэмсэ
Одоо Газар тухайм хэлсэхэ гү?
Хосорһон нэгэл одон гэхысэ
Хожомой түүхэдэ оруулжа бэшэхэ гү?

33

Алаг болоо Алтайм,
Алаг туунай ерэхээр.
Ууланууд үшөө саһатайл,
Урынууд нугада шэрьһээр.

Хамхаран абар-табар
Хайлана мүльһэн үни.
Хабарай һүүлшын жабар
Хайрана хасар һүни.

34

Гургалдайтын буудалда һуугаад,
Бургалтайдаа хүрэжэ ерэхэмни,
Хүбэнэг бороо һугшараад,
Хүйтэн байбал гэртэмни.

Гургалдайн жэргээе һанашанхай,
Гуламтадаа носооноб галаа –
Галуун шубуудай гангананхай
Гагалюун намарыеш марталайб.

Ангир гэжэ нютагтам
Ангир шубууд олон һэн.
Бартаа хүбшэ, хадата
Баян газар лэ урданһаа.

Алишье хизаарта үсөөрһэн
Ангир шубуудые анжархая,
Анханай дайдаараа алхалхаяа
Амидыдаа нэгэхэн ошодог хаа...

Һүн далай гүнзэгышье хаа, оёортой.
Һүмбэр уула үндэршье хаа, оройтой.
Сэнхир тала уужамшье хаа, хилэтэй.
Сэлгээ агаар үдхэншье хаа, шэнгэнтэй.

Хүнэй үринэрэй сэдхэлэй гүнзэгьдэ
Хүрэжэ шадаагүй хэншье дэлхэйдэ.
Хүнэй бодолойнь үргэн, үндэртэ
Хүрэнгүй, амияа бүтэхэб нэгэтэ.

Хаданууд, нютагайм хаданууд,
Халзан толгой соотнай
Хэды олон бодолнууд,
Хэлыт, одоо нюугаатайб?

Горхонууд, нютагайм горхонууд,
Гоёхон долгин соотнай
Ялас гэхэн дуунууд
Ямар олон нюугаатайб?

Сэгээн-Хуһан тужамни –
Сэл ногоон тэрлигтэй,
Сэбсэгэр сагаан бэетэй
Сэбэр олон хүүхэдтэй.

Сэбэр олон хүүхэдын анханһаа
Сэнтэй үнэтэй гэлсэнэ.
Хаана холын нютагуудһаа
Хадаг табижа ерэнэ.

39

Харгынууд, харгынууд – үргэнүүд,
Хаана абаашахаяа хараба гүт?
Хуби заяанаймни зүргэнүүд,
Хундагын дабаанда гараба гүт?

Хүхийэн, зобоһоноошье тоолонгүй,
Хүлдэһэн, шатаһанаашье ойлгонгүй,
Хундагын тэрэ дабаандань
Хүмэрихэнь – нохойн наадан.

40

Хүхэ тэнгэрийн хара барагдана,
Хүнэй, хүнэй хара барагданагүй, –
Эдэ үгэнүүдэй мэргэниинь харагдана,
Эдэ үгэнүүдһээ сэдхэл амарнагүй.

Хүнэй харые халхалжа нюухагүй,
Хүшэгыень сэлижэ нюур илгахагүй, –
Хүлэһэн сагнай одоол ерээ,
Хүхэ тэнгэри дээрэмнайш сэлмээ.

41

Гэрэлтэй горхонһоо шэмэн хорооб,
Гэнтэ нюдэндэм гэрэл ороол.
Охин хангал агаарта һэргээб,
Дахин түрэжэ, эхилэн жэргээб.

Эдэ горхонууд, нютагай агаарни –
Эди шэдитэй эмнай гээшэл.
Эхэ оронһоо зугадаһан нүхэрни,
Эхисэ алдаашаш – хэтын гэмшэл.

42

Наян наһанай үндэр дабаан
 Даян холол даа гэнэб.
 Ходорхой мэргэн хуви заяан
 Холборхой гэжэл мэдэнэб.

Ная хүрэхэйб сэдхэл уян –
 Ная домоглон нуугаашам –
 Энэл наһанайм ехэл буян,
 Шэнэл сагаймни ашань.

43

Нарһад доро нуужа,
 Намар тухай дуулаалби.
 Наһанай нюуса туужа
 Саһанай оротор уншаалби.

Хүнэй хүбүүд – барһад
 Хүшэр замдаа яараха.
 Хүдэр эдэ нарһад
 Хүүр дээрэм найгаха.

44

Дэлхэйдэ нэгэл мүндэлһэн аад,
 Дэмыдэ бү шооло энэ наһаяа.
 Энгэр дабааеш, далайеш гаталаад,
 Эндэл угтахаш эртын саһаяа.

Үгтэһэн богони болзор соогоо
 Үнэнхэн сэдхэлтэй ябаал хаа даа,
 Жаахашье зондоо туһатайл хаа даа, –
 Жаргалтайб гэжэ ойлгохош досоогоо.

45

Энэл наһан соогоо
 Эжэл зүрхэ бэдэрһэн мэтэш.
 Орой тэрэнээ олонгүй,
 Ори ган ябанаш һэтэ.

Мүшэдһөө хүүхэд буухагүй,
Мүнхын уһа уулгахагүй.
Боро юрынгөө зон соогоол ши
Бодолтой нэгэниие олохолши.

46

Элүүр бэе – агуухэ баялиг.
Эрдэни, алтааршые худалдажа абахагүйш.
Эм домой хүсөөр, халагни халаг,
Энхэ мүнхэ хэзээш ябахагүйш.

Эртын намараар, һүүлшын саһанаар
Эрэ бэемни унтархань гэхэш.
Эреэн соохор архи, тамхинаар
Эрьелтэгүй ошоо элүүр энхэш.

47

Заяанайнгаа һудар соо
Заһахагүйш нэгэш үгыень.
Залуугайнгаа омог соо
Задалжа болохош дугыень.

Хуби заяан гар соом –
Хубхай хашхараад бү гүйгыш.
Бута унаа һаань, тэрэнэйнгээ
Бутархайеньшые зүйгыш.

48

Үндэр үбгэн наһан –
Үндэһөө үмхирһэн нарһан.
Үгы даа, тарижал амжааб,
Үндэһэмни – хүүгэдтэ дамжаал.

Үглөөгүүр унаһан борбоосгойм
Үдэшэнь ургажа бултайгаал.
Талын малша отогойм
Таһаршагүйнь энэ байгаал.

Зориггоо алдаа хааш, дуран бии.
 Зосоогоо галгүй хааш, наран бии.
 Зоной түлөө тэмсэхэ гээшэ –
 Зориг дуранайш түрэнэн эгэшэ.

Зонойнгоо түлөө оролдон ябахадаа,
 Зонойнгоо түлөө тэмсэһэнээ мэдэхэш.
 Зорихондоо хүрэхээ зобоошье хадаа,
 Зоной хүбүүн үнэн гэгдэхэш.

Алдар солын малгай
 Алтан шэнги ялагар даа.
 Тэрээн дорохи толгой
 Тэнэг бэшэл хаа, хайн даа.

Уладай урда нэгэтэ
 Унабалшни хүхээд аргагүй,
 Алтанайш дороһоо гэнтэ
 Гуулинай гарахань магадгүй.

Өөдэрхэжэ бү голо хүршынгөө модо –
 Өөрынхиш ямар урганал ааб?
 Өөнтэглэжэ бү хараа үхибүү ходо –
 Өөрынхиш ямар ябанал ааб?

Наран, уһан, газарай хүсэн –
 Нарһадшни хэр урганал хаб?
 Үнэн сэдхэл, хургаалай хүсэн –
 Үхибүүдшни хэр ябанал хаб?

Уургайдаа һууһан гургалдае харангүй,
 Уулын бүргэдые урмашан шэртэбэ гүш?
 Хажуудахи нүхэрөө халуунаар анхарангүй,
 Хаана холын хүниие нэрлэбэ гүш?

Уртын үндэрье харажал хадуураад,
Урдахи нүхэндөө унажа торобо гүш?
Дайлажа абтаһан жаргалдаа дашуураад,
Дайсанай үүдэ татажа оробо гүш?

53

Һайн үрезлтэй, һайхан сэдхэлтэй,
Һаруул элшэ – дулаахан нюдэтэй,
Һурша мэтэ зоримгой хүнүүдһээ
Һургаалшые, хараалшые абажа боломоор.

Нэгэ гартаа сэсэг баринхай,
Нүгөө гартаа хутага адханхай –
Һайн шэнгихэн, нялуун хүнүүдһээ
Һайбарлан тэрьелжэ, холол ошомоор.

54

Хороор хошхорһон хомхой элжэгэнһээ
Холуур ябалши – шэхэээ дүлиирхэш.
Сахюул хэбэртэй шарьяһан гүлгэнһөө
Саагуур гаралши – хормойгүй үлэхэш.

Хог үбһэндэ хорхойтоһон элжэгэн
Хорд гээд лэ, хоншоороо үргэхэ.
Һүүжын яһанда һэрмэлзэһэн гүлгэн,
Һүүлээ шарбан, газар мүргэхэ.

55

Наһанай болзор һунаажа,
Наранай оротор ажалланаб.
Мүсэ бээ тэниижэ,
Мүшэдэй залиртар амарнаб.

Энэ заахан гортигтойнь
Эрьелдэһээр үдэр, һүнигүй,
Ганса наһанай охортонь
Гашуудахашье сүлөөгүйб.

56

Магнал дэльбэ соогоо
Мүнгэн шүүдэр зайлана –
Арьбан талымни сэсэгүүд
Архида ногтоһоншуу найгана.

Али һэбшээ һалхинай
Аляхан мэхэдэ уяраа гү?
Али болзортойхон һаһанай
Алгасал ойлгоод уйлаа гү?

57

Дайсангүй хүн – хүн бэшэ –
Дайдада миин лэ ябана гээшэ.
Хамгаалха, добтолхо хэрэг дээрээ –
Хаба тэрээндэ үгыл даа, нээрээ.

Өөрын һанал, зорилго, голгүй –
Өөхэн шулуундал өөдэгүй зөөлэн.
Хэншье тэрэниие бажуужа гамгүй,
Хэхэ юушье хэршэжэ өөлэн.

58

Хэһэн буян – һайхан хэрэгүүдээ
Хээрын сагаан шулуунтай жэшэбэб.
Хамаг бүхы нүгэл шэбэлнүүдээ
Хара шулууд гэжэ бэшэбэб.

Шэгнэжэ тэдэ хоёрые шадаха
Шэгнүүрэй үгынэ элиржэ тобойбо:
Сагаан шулууниинь – нэгэл адха,
Хараниинь хадын зэргэ обойбо.

59

Жэлэй дүрбэн сагууд –
Жэгтэй һонин гайхал даа, –
Өөрэ ондоо сасагууд
Өөрынхээрээ булта һайхан даа.

Эхир дүрбэн басаган
Эндүүрхээр тон адлинууд.
Өөрэ абари гарган,
Өөрынхээрээ тад ондоонууд.

60

Бугадаг мориёо гамгүй зайдажа,
Булагтань яараа нэмди тийхэдэ.
Бурхан лэ гэжэ тэрээндэ найдажа,
Бултадаа ябаа нэмди тийхэдэ.

Булагай аршаан гэжэ шэмэнхэмни,
Булангир шоройнь хоолойем саглаба.
Бурхандаал хүрэжэ ерэбэб гэнхэмни,
Булхайнь элиржэ, амыем таглаба.

61

Найман хизаар, дүрбэн зүгэй
Найдал, этигэлынь ши гүш, эб найрамдал?
Хамаг юртэмсын аха, дүүгэй
Хани барисаан мандаха гү нарандал?

Энхэ тайбанай мүнхэ туяае
Элдин дэлхэй эдлэхэ гээшэ гү?
Бүмбэрсэг Газараймнай хуби заяае
Бүхэ гарнууд баринхай бэшэ гү?

62

Сэсэн үгын годли мэргэн –
Сэлмээдэг хэнэйшые зүрхэ сэдхэл.
Тэнэг үгын хорон түргэн –
Тэнюуншые хүн гомдожо үлэхэл.

Далан пүүдээр дабһа эдилши –
Дайсании нүхэр болгохонь ажарай.
Даруу ханияа эртээнһээ гамналши –
Дайсан болгохонь нэгэл нажарай.

63

Найдалай мүшэрые һэжэнэлби –
 Байдалай жэмэс унагша аа гү?
 Наһанай зүргөөр дэншэнэлби –
 Нарамни үүлэндэ орогшо аа гү?

Найдал, шамда найдаашам
 Наянайш дабаанда элирээдүй.
 Жаргажаш, зобожош ябаашам,
 Жаал даа, үшөөл мэдэгдээдүй.

64

Хуби заяанай түлхюур олоол хаа,
 Хубилжа дахинаа залуу болоол хаа,
 Холборхой дэлхэйн нюусы таагаал хаа,
 Хонгорхон зангаа холол хаагаа хаа,

Модон мохоо шүлэгүүдые бэшэнгүй,
 Одон дээрэ ошожо налайхал һэм.
 Дабһа хилээмэнэй мүнгэ бэдэрэнгүй,
 Далайн эзэн боложо һуухал һэм.

65

Хүлдэжэ, үлдэжэ тулидаг –
 Хүнэй ехэл зоболон.
 Намае ходол дахадаг
 Наһанай бэрхэшээл олон.

Сүмэрэн унажа айгаад,
 Сүхэрхэ үешье байгаа.
 Сэхэнь мүнөө элирээ:
 Сэдьхэлээр сэбэр ерээб.

66

Алта, мүнгэ суглуулха
 Альбан шунал үгыб.
 Аласай холы дабуулха
 Ахын зориг үгыб.

Юртэмсэ, уужам хадаш,
Юрэл, миин гэшхэлнэб.
Юһэн тамадаш, диваажандаш,
Юрэдөө, һонигүй – мэдэнэб.

67

Сэлэнгэ мурэнөөр эбхэржэ,
Сэнхир Байгалдаа ороноб.
Түнхэн нютагаар дэбхэржэ,
Мүнхэ-Һарьдагтаа зориноб.

Үндэр гүнзэгы хоёрто
Үнэн үнэн тэгүүлһэн
Уран шүлэгшын сэдхэлһээ
Уян сэхэ юун бииб?

68

Һарын мургэн һиихэ
Һарбайжа шамдаа үгэһэйб.
Һанаан сэдхэлдэш гиихэ
Һайхан шүлэг бэшэһэйб.

Һарбайжа минии хүрэхэ
Һарашье үүлэндэ хоргодобо.
Түлэг зүрхыеш хүдэлгэхэ
Шүлэг мүнөө хожомдобо.

69

Эрэ хонгор эдирхэг наһан,
Эртын хюруу, үглөөнэй наран...
Энэл бударба түрүүшын саһан,
Эрьен бусабагүй тэрээхэн хаһам.

Хабар ерэхэ, талаш жэргэхэ,
Харахаб бүгэды ондоо нюдөөр.
Хамаг юумэн дахин һэргэхэ,
Харин, би яахабиб, юрэдөө?

70

Эдир, дундуур, үбгэн –
Энэл гурбан наһамни
Заяанай түүдэг тойроод,
Забилан һуугаад зугаалнал.

Ээ даа, гүйдэлөөр түргэн
Эртын тэрэ хаһамни.
Дундуур үндэр хоёроо
Дураяа гутан хараанал.

71

Дайралдаһан лэ юумэ эдинхаар,
Дааража үлдөөшэш дээрэ.
Гажуу нэгэнтэй нүхэсэнхаар,
Гансааран ябаашаш дээрэ.

Хомороор олдохон хоолшни
Хороншые боложо магадгүй.
Дандаа танигдаагүй хүншни
Дайсан байжаш магадгүй.

72

Хүбхэлзэгшэ үүлэнэй тээ дээхэнүүр,
Хүхэрэгшэ тэнгэрийн тээ доохонуур
Ниидэжэ ябадаг сагшни үнгэрөө,
Шиидэжэ газарта буухашни үлөө.

Борохон юрьсэтэй энэ наһанда
Болдогтой зүргэнүүд олон бии.
Болзортой үгтэһэн нэгэ наһанда
Бодолтой тэмсэхэ арга бии.

73

Наһан соогоо мэхын эзэн,
Наран доро һүүдэр бэдэрээш.
Шуран бэрхэб гэжэ эрмэлзэн,
Шуһа, хүлһэ уужа нэтэрээш.

Халагни даа, эли юм анханһаа –
Хамагай һүүлдэ гуулиншни гараха.
Хара шоройдо булуулхаш, шамһаа
Хангай нютагшни буруу хараха.

74

Нүгэлтэй гэнэбди энэ дэлхэйгээ,
Нүхэдөө алданабди нэгэ нэгээр.
Нүгэлтэй, буянтайшни адлил гээ –
Нүгшэжэ ошохобди ээлжээгээр.

Нүхэд, өөһэдымнай хара ехэдээд,
Нүгэлтэй болоо бэшэ гү дэлхэй?
Зангаа табяад лэ бэе бээдээ,
Замбида ябаһамнай тон элирхэй.

75

Наһанай шатарта шүүхэээ
Налгай залууһаа домоглонош.
Ноёндо шаалажа үзэхэээ
Нойртоо зүүдэлжэ хононош.

Гэнтэ хомхойржо эдихэнь
Гэнэ ехэтэй байшабал:
Малагар заа хүбүүхэн
«Мат» гэжэ мадайшабал!

76

Аглаг тэнгэрийн адуушан –
Алтан һара гэлэйш.
Алаг зүрхэнэй адуушан –
Абын хүбүүн бэлэйш.

Одо мүшэдөө алдажархёод,
Оодон һара тамарна.
Ори гансаяа алдажархёод,
Орилжо хүбүүн гажарна.

77

Олдоогүй даа гэжэ бү шанала,
Ошоол гэжэ бү харанхала.
Бүхы юумэн ерэхэ – бү хомхойро,
Бүхы юумэн үнгэрхэ – бү годооро.

Энэ юртэмсыншни жама ёһо
Эгээ шинии зохёоһон бэшэ.
Хүн түрэхэншни – баһал ёһо –
Хүн лэ яба хаанаш тэгшэ!

78

Сэдьхэлдэм, наран, гарыш,
Сэхэ шангаар шарыш.
Хара турлааг – уйдхары
Харбан намныш дары!

Зүрхэндэм, ошон, бадарыш,
Зүг бүхэн руу задарыш.
Хархис хүйтэн бодолы
Хаха зүһэн ходолыш!

79

Найман хизаар, дүрбэн зүгэй
Наратай, харатай юртэмсэ.
Шаргал Дэлхэйн амин хүзүү
Шагаанхайл аюул – мэсэ.

Газар бүхэнэй арадуудай
Ганса этигэл, одон –
Найман зүгэй найрамдалай
Нараниинь – совет орон.

80

Найман шэнын харамни
Наада зүгнэн гаранхай.
Найман зүгэй харамни
Найр дээрэмнай шаранхай.

Найман агта хүлэгни
Наадан дээрэ хоринхой.
Найман мүртэй шүлэгни
Наран тээшэ зоринхой.

ХҮДӨӨГЭЙ ҮДЭШЭНҮҮД

ҮБЭЛЭЙ ҮДЭШЭ

1

Ганхуур үдэшэ гоёнхой –
Нархаг саһан дэгэлтэй.
Одо мүшэдөө носоонхой,
Одхон һара дэнзэтэй.

2

Нээрээһээл богонихон үдэр,
Нэгэл эбһээлтэр, залиршана.
Унжагай ута үльгэр –
Унтаана хүнинь халиршана.

3

Хүбшын ногоон нарһад
Хүндэ саһан дахаяа
Даажа ядашоод, барһад,
Хабарые хүлээнэ хаяа?

4

Мүнгэн долгито Сэлэнгэ мурэн
Мүльһэн хүнжэлөө мүргэн тэршэлнэ.
Одонһоо одондо солбоноор хүрэн,
Огторгойн хүшэгыгэ холир хэршэнэ.

5

Соёлой ордон соо
Хабар уни бутарна.
Сонхын шэлэй саана
Жабар уни хатарна.

6

Үнинэй дуулдаагүй шаргын шааяан,
Үнээшэн һамгадай үдэшын шууян.

7

Сэгээн жабар сад-няд дэншэнэ.
Сэбдэг болошохон тала гэншэнэ.

8

Үбэлжөөнэй хормойдо
Үдэшын жабар гаараба.
Түглын хонишонойдо
Түрүүшын хурьган маараба.

9

Улаан ошонууд зуралзана дэгдэжэ,
Утаан бурьяна гэрэй хоолойнуудһаа.
Гэгээн огторгойн тоонодо хүрэжэ,
Гэрэлтэн эмнинэ мүшэдэй дундаһаа.

10

Оройтоһон хэншьеб түлээ хахална,
Оножо ядаһан хүхэнь ханхинана.

11

Мангиртай шүлэнэй үнэр гарана.
Мантан һээр нэгэн сохино.
Хабдаһан гараа хайрлан харана.
Хабһа мүлжөөшэнь энэжэ охино.

12

Үбһэ шэрэлһэн булад хүлэг
Үбэлэй талаар тамаран яарана.
Айдар эзэниинь уран шүлэг
Аман соогоо шэбэнэн һамаарна.

13

Тосхон соохонуур –
Толон, толон.

Ялархан сонхонууд –
Олон, олон...

14

«Сэнхир экранай» антеннэ-эбэрнүүд
Сэлмэг тэнгэриие харбана үндэрнүүд.

15

Наарал буурал үбэлэй үдэшэ
Наари хүйтэн набартай гэлсэгшэ.

ХАБАРАЙ ҮДЭШЭ

1

Үдэртөө – игаабари,
Үдэшэнь – гагалюун.
Зэнхэгэр тэнгэрээр
Зэлэ татаба галуун.

2

Губи сэлгээ таламнай
Эреэг-таряаг болонхой.
Гуужажа эхилхэн нохойн
Арханай үнгэ олонхой.

3

Хүмэдхээ буулгаад,
Боро хараан маряана.
Хүшэгээ татаха аад,
Хүшэхэржэ ядан хараана.

4

Хадын модондо
Налхин боожо үхэбэ.
Хабарай үдэр
Дахин унтаржа мүхэбэ.

5

Жаргаһан наранай
Элшэдэ гансааран гэрэлтэн,
Жарган дуулана
Жаахан жэргэмэл үндэртэ.

6

Хадын бооридо
Ургынууд урилдаагаа зогсообо.
Хабсагайн үбэрэй
Ургынууд захаяа бодхообо.

7

Үдэртөө хайлаад,
Үдэшэнийнь хүрэшэһэн саһан.
Үндэр эрьедэ
Гүлгэлжэ ядашаһан бургааһан.

8

Мүльһэн гэнжэһээ
Мултаржа ядаһан горхон
Мүнгэн һара доро
Уйлана шол-шолхон.

9

Уларил саг хэлгэжэ,
Уладай сэдхэл хэргэлэн.
Баяртай нюдөөр энеэбхилжэ,
Басагад һууна зэргэлэн.

10

Булад хүлэгүүд
Бухиндаа дүүрэн урилдана.
Бургаастайн талада
Бураздаа татахань харагдана.

11

Алтан үрэхэ
Арьбан сээжэдээ хадагаланхай.
Наарал таламнай
Нанаа үнөөндэ унанхай.

12

Хабарай үдэр
Бүхэли жэлые тэжээдэг.
Юу таринабши –
Тэрэнээ хуряахаш гэдэг.

13

Түрүүшын зүлгэ ногоондо
Түлгэ садаа хэбэртэй.
Үдэшын сагаан толондо
Үндэжэ хурьгаяа хэбтээ.

14

Гэрэлэй урда
Гэтэжэ зогсоно дүүхэй.
Клубта хаш –
Хэншьеб тэрэниие хүлээнхэй.

15

Хабарай үдэшэнүүд иигэжэ
Хабатай ерэнэ жэргэжэ.
Хүлээлгын ямаршьеб тэмдэг
Хүнүүдэй досоо түрэдэг.

ЗУНАЙ ҮДЭШЭ

1

Үдэшын наран
Жаргаба малайһаар.
Үндэр хаданууд
Маргаба улайһаар.

2

Сэбэрхэн дэльбээрээ
Шэлбэеэ орёожо,
Сэсэгүүд гунхаба,
Шүлэгөө зохёожо.

3

Үдэшын сэлгээн
Үрдин буугаа.
Үдэрэй дулаае
Үлдэн туугаа.

4

Һэрюухэн һэбшээн
Һэмээхэн тамшаана.
Һэмбэрэг таряан
Шэбэнэн таашаана.

5

Боро хараан
Хара субаяа
Бортын талаар
Дэлгэжэ хаяа.

6

Баран зүгынүүд
Ошоо хонолгодоо.
Саран хүхынүүд
Үшөөл донгодоо.

7

Һараалжан маарана
Элихэ тумaa,
Һажаажa наадана
Эшэгэ ямаa.

8

Шандаган дээрэ
Шуумайлжа буун,
Шангаар һүхирбэ
Шара шубуун.

9

Одо мүшэд
Огторгойдо бадаршаба.
Тодо галнууд
Талада яларшаба.

10

Тосхон соо
Юуншьеб хүүенхэй.
Тос-тос алхална
Томоотой дүүхэй.

11

Үдэртөө садажа,
Һүеэ тушааһан
Үнеэдэй уухилхань –
Хүгжэм һажааһан.

12

Сонхонууд яларна –
Хурса гэрэлтэй.
Хонхонууд наярна –
Клубта хэбэртэй.

13

Балхайн намагта –
Бахануудай хүшэгэнөөн.

Баруун клубта –
Барабаануудай түшэгэнөөн.

14

Оройтоһон булад хүлэг түерһөөр
Ошобо даа, тооһо татан үйлсөөр.

15

Аажам зунай ажалай үдэшэ
Аалин иигэжэл ходо ерэгшэ.

НАМАРАЙ ҮДЭШЭ

1

Таряанай үнгэ – алтан.
Талын хуһад – алтан.
Наран залирба алтаар.
Намар заларба алтаар.

2

Алирһан – улаан.
Алтайда – дэлюун.
Уларил дулаан.
Улад зон хүхюун.

3

Ута намартаа
Ургы хэнзэлээ.
Улаан нарандаа
Дурлан дэнзэлээ.

4

Шара набшын халуун сарюун.
Шагаана шаргал һара.
Таряагаа хуряалгаад хэбтэнэ арюун –
Таламнай, мүнөө амара!

5

Халуун ороноо
Галуун яаран бусана.
Элбэг тарганаа
Эндээ орхижо субана.

6

Нэрюун жалгаар
Нэбшээн зааданги.
Алтан набшаар
Аляархан нааданги.

7

Хүтэлэй оройдохи нара – мүнгэн.
Хүнхэрэй хормойдохи хюруу – мүнгэн.

8

Эдээгээ хүсэшэнэн
Элбэг жэмэс найгаа.
Эртын хюруугай
Эриин хурсаһаа айгаа.

9

Хадын горхондо
Буга буугаа.
Ханхинаса татаа
Шэнэ дуугаа.

10

Жэмэс мэтэ хасартай басаган
Жэгтэйхэн дуулана аяг гарган.

11

Шэл мэтэ
Шэжэм горхон
Шэнэ хайнагта
Мэнэ абтан,

Хадануудыг хэтгэ
Харайна соморхон.

12

Таряанай тоог дээрэ –
Тангил олон залуушуул.
Загал улаан толоноор –
Залитайхан дуу шуун.

13

Талын уужамда зуралзаһан одонууд –
Таряа тээһэн машинын галнууд.

14

Намарай
Налгай үдэшэнүүд сууряатай.
Намарай
Найр түрэнүүд шууяатай.

15

Намарай үдэшэ
Манай төөдэйн шэнжэтэй.
Бардам үльгэршэ,
Баян хэшэг – энжэтэй.

ТАЛЫН ЗУРАГУУД

МИНИИ ГЭР

Минии гэр
Мэлыгэн талын
Дүрбэн зүгэй халхинда
Дүүжэндүүлэн һуудаг.

Минии гэр
Мүнхэ дэлхэйн
Наран, һара доро
Нааршаажа һуудаг.

Шэнхинэнэн үбэлэй
Шэрүүн шуурган
Утаагаар газар наншажа,
Ууртайгаар шуухирдаг.

Түлгүү хабарай
Түрүүшын жэргэмэл
Үүрэй сагаан толоноор
Үүдэндэнь дууладаг.

Аляа нажарай
Алтан хараасгай
Үрхэ дээрэнь һуунхай
Үелжэ жиигадаг.

Налгай намарай
Намжаа үдэшэ
Түрын айлшад буужа,
Төөлэй амаһадаг.

Минии гэр
Мүнгэн огторгойн
Сэнхир хүшэгэ доро
Сэнгэжэ һуудаг.

Һэрюун талаһаа
Һэбшээн эрьсэд,
Хүхын хүхюун дуугаар
Хүлгэжэ буудаг.

Сэлгэз дайдын
Сэсэгүүдэй хангалые
Үүдээрнь үлэжэ оруулаад,
Үрхөөрнь туудаг.

Хонидойм ноононшуу
Холбоо үүлэд
Аалин аалин ерээд,
Аадар адхадаг.

Дуулим нугын
Дугааг холонго
Тооно дээрэнхэнь эхилжэ,
Торгоёо татадаг.

Бугааг нара
Бугажа гараад,
Сонхоор маряан шагааж,
Сохом лэ жаргадаг.

Минии гэр
Шинии хүрэжэ ерэхэдэ,
Үүдээ сэлин нээжэ,
Зүүдээ манадаг.

ШЭНЭ ГЭРЭЙ НААДАН

*Мартагдаһан заншалнууд тухай
Манай зохёол дурданхай.
Автор*

1

Нютаг бүхэнэй заншал,
Нюултагүй, ондо ондоо.
Нэгэнийнь мүнөөш сахигдагшал,
Нүгөөдэнь мартагданги одоо.

Урданайш байһан бэлэй –
Уладай ёһодо анхармаар.
Зүбтэйш, буруутайш гэлэй,
Зүгөөр хаража илгaмаар.

Заншал гээшэ заншалаараа,
Зан абаринууд мэтэ.
Таараха нэгэ талаараа,
Таарахагүй баһа нэгэтэ.

Түрэл арадайнгаа заншалай
Түрүү найниие шэлэжэ,
Шэнэ үетэн абалай,
Энэ байдалдаа хэрэглэжэ.

2

... Хүршэ Найдан ахай
Хүнгэдэжэ үнинэй гүйнэ.
Шэнэ гэр баринхай,
Шэллэжэ сонхёо зүйнэ.

Маатинса табилган дээрээ
Магнал торго эмхирээ.
Хашарһа мүнгэ орёожо,
Хабшуулаа доронь зохёожо.

Дүрбэн булан тээшээ
Дүүрэн аяга хүн эдээ,
Шэдитэ үгэ хэлэнһэншүү,
Шэбэнэн шэбэнэн шэдээ.

Алтан гартай Аламжа
Алхаар тоншон урлана.
Улаан хирпиисэ ябталжа,
Дулаан пеэшэн дархална.

Хондообо нарһан гэрэй
Хоолойһоо утаанай гарахые,
Үндэр өөдэ бушхахые
Үнинэй хүлээнэбди, нээрээ.

Духаряа архи, тамхинда
Дуратайшуул ехэ найдалтай:
Шэнэ гэрэй нааданда
Шэлтэйнүүд задархал урматай!

Төөнтэй хара хониной
Төөлэй жаргажа эдихэбди.
Алханын хамаг хониной
Алинһааньшые эхилхэбди.

Гэдээд, халаад һуухадаа,
Гэрэй эзэниие дуудаад,
Хүнүүд үрэлөө хэлэг,
Хүндэлжэ үгүүжэн бэлэг.

Найр наадан шууд
Наяран, хүүен үнгэрхэ.
Маргааша үдэр заримшууд
Мангар тараахаяа ерэхэ.

3

Һамын Найданиие мэдэхэгүйш,
Һанааень таахань бэрхэтэй.
Барагхан найр хэхэнь гү
Байшан шэнэ гэртээ?

Юушые хэлэнгүй дуугай,
Юрэл, зулана айлнуудаа.
Бэдэрнэ хониной шагай –
Бэрхэл олохо, хай даа.

Һархаг гашуун айраг
Һаба соогоо бүлөө.
Оёорсог дүүрэн тараг
Оролдожо бүрэхэнь үлөө.

Шэнэ гэр соо,
Шэхэмэ гэхээр дан,
Хүн зон сугларшоо
Хүхилдэн, шууялдан.

Хүхэ костюм үмдэнхэй
Хүршэ Найдан баяртай.
Айлшадтаа энеэбхилэнхэй,
Айладхабал даа урматай:

«Хүрьгэн шамбай хүбүүд,
Түргэн наашаа бологты!
Зулгы басагад, бэрээдүүд,
Зугаа наадаа ологты!

Яһалаш мэргэнээ гаргажа,
Яһан ёрхо харбажа,
Жэрэгэр табигдаһан шагайе
Жэгдэ жэгдэ унагаае!

Мүнгэн ооһор хаяжа,
Дүнгэн, тодон абажа,
Шүүргэдэ басагад шангараг,
Шүүжэ нэгэниинь шалгараг!»

Хёрхо мэргэнээр буудадагшые хаа,
Ёрхо харбажа үзөөгүй,
Хониной шагай харадагшые хаа,
Хонгордоожо нэгэтэш үрдээгүй

Хүбүүд, басагад гайхан,
Хүл дээрээ зогсолой.
Найдандаа Дэжэд абгайхан
Наярса хэлэжэ оролой.

«Түрэл арадайнгаа наадануудыг
Түргэн мартадаг ушарнай,
Олоной найхан заншалнуудыг
Орхидог энэ ябадалнай –

Хүлисэмөөр бэшэ гэнэб,
Хүнүүд, ойлгохот, мэдэнэб.
Заримыень тэдэнэй хэргээжэ,
Залитай зугаа дэлгээжэ,

Үбэлэй ута хүниие
Үнгэргэдэг хаа, гоё бшуу.
Урданай нааданай нониниие
Урматай ойлгохо залуушуул.

Шүүргэ, шүүргэ гэнэбди –
Шүүрэхэ үгэхөө эхитэй.
Обоо шагайнаа эхилнэбди,
Одоо дүршэл хэрэгтэй», -

Тиигэжэ хэлээд абгайхан
Тэрэ наадаяа харуулжа,
Шадамар бэрхээр аятайхан
Шагай татана бажуужа.

Мүнгэн ооһорые дураараа
Дүнгэн дээшэнэ хаяна.
Шагай адхаһан гараараа
Шадажа тодон абана.

ҮГЛӨӨНЭЙ ЗУРАГ

Огторгойн наран
Одоошье даа бултайжа,
Дээрэ мүшэдэй залираадүйдэ
Хээрэ гараһан намайе
Алтан элшээрээ жэгнэжэ,
Алярхан һууба.

Үглөөнхөө хойшо
Үндэртэ дэгдэнэн жэргэмэл
Тобир тарган хонидойм
Тоое алдажархёод,
Шулуулиг дободоо
Шуумайжа бууба.

Һэбхезн тээһээ
Һэмээхэн элиһэн һэбшээн
Магнайм үһэндэ наадаад,
Мангирта талын
Горхоной долгидые
Гоёхоноор тууба.

Үдхэн ногооной шүүдэр
Үшөө хатаадүй.
Мүнгэн һубһад мэтээр
Мүшэтэн харагдажа,
Ябадалтай моринойм турууе
Ялайтар угааба.

Аглаг талаар
Алхалһан дорюун бахананууд
Шэжэм утаһаяа
Шэнхинэсэ дуулуулжа,
Амараг тухайгаа зохёһон
Аялгыемни дууряаба.

Сэнхирлэн харагдаа
Сэлгээ нютагайм хаданууд
Халзан духануудаа
Халуун наранда шаруулжа,
Хун сагаан хонидойм
Хушуурхые һайшааба.

Нэрюухэн огторгойн
 Нэмжэн үүлэд урилдажа,
 Аажам дайдым
 Уужам байһые гайхажа,
 Хүбэн сагаан нооһоной
 Хүбхэлзэхые хануулба.

Булган нугада
 Булад хүлэг инсагаалжа,
 Үдэшын толоноор
 Үдэнгын эрьедэ золгохо
 Минии илдам инагай
 Мэндые дамжуулба.

ТАЛЫН ТАБАН ТАРНИ

(Хонишон хүбүүнэй хараал)

ТҮЙМЭРТЭ

Харюусалгагүй хэнэйшьёб
 Хаяжархиһан зуруулһаа гү,
 Унтараангүй тамхияа
 Унагааһанһаань гү –
 Хагдан ногоондо
 Хам буун аһажа,
 Охинһоо ошо сасаран,
 Ошонһоо дүлэ бадаран,
 Хумхаарһан барастал
 Хурданаар дабхижа,
 Шара аргамжаар
 Шабхуурдуулһан мэтэ.
 Хара һалхяар
 Ташуурдуулан һэтэ,
 Улаан хэлээ
 Утаар гаргажа,
 Дүлэн гараараа

Дээгүүр даллажа,
Хиирэн – түймэр
Хиидэжэ ерэбэш!
Ульгэрэй галзуу могойдол
Үрэбхихээр дүтэлбэш!
Гал түймэр!
Газарай эзэн биб –
Мүнөө сагай
Мүнхэ оньһон гар соом.
Аюулта шинии
Амые таглаха
Арга хүсэн
Адха соом, адха соом.

Далайн долгины ургалбаб,
Дары туужа асарбаб.
Унан сохюулжа,
Унтаржа мұхыш!
Халуун галтай амаараа
Хара уһа залгиһаараа,
Хараһаар байтарни,
Хахажа үхыш!
Хүхэ тэнгэридэ дэгдээд,
Хүбэлзэгшэ үүлэ дэрлээд,
Хүнэг хүнэгөөр уһа
Хүлдэш адхабаб.
Хабтагай дайды хэршэн,
Хахалаад иишэ тиишэнь,
Харгыеш бооһон
Хаалта табибаб.
Урдаһааш түймэр эльгээхэдэм,
Урмагүй бэлэхэнээр
Унин болохыеш харабаб.

Бухиндаһан хүсыеш мэдэбэб.
Бугуули хүзүүндэш шэдэбэб.

Тулга дором, пезшэн соом
 Булга мушхуулан сошоод,
 Зониие шаран дулаасуулха,
 Зооглохо хоолыень шанаха,
 Шэдитэ юушые үнэн сэхэ
 Шэрээжэ, дархалжа бүтээхэ
 Заяаша галнай мүнөө болоод,
 Залаа улаан дүлэээ олоод,
 Бадаруула,
 Баясуула!

ҮЕРТЭ

Дорюун үер, мундууш,
 Добтолжо мүнөө гарабаш.
 Хадын хабшал дундуур
 Хааян, шууян тарабаш.

Хазааргүй хүлэг шэнгээр
 Харайбаш майла дээгүүр.
 Хамагы хаман шийдэнгээр
 Хатарбаш тала хээгүүр.

Шэжэм утаһа таһалжа,
 Шэдэбэш хүдэр бахана.
 Хүүргэнүүдые зада татажа,
 Хүтэлдэ хүсэншни хахана.

Дахин дахин галзууран,
 Далай мэтээр хүүебэш.
 Талын гэрнүүдые урбуулан,
 Таряаем урадхан дүүебэш.

Хабтайжа ерэнэн үер,
 Хаалта олохогүйб гээ гүш?
 Хараһаар байтаршни, шүдхэр,
 Хазаарлахаб, мэдээ гүш?

Хада болоод хажуудаш,
Халхалхаб талаяа шамһаа.
Ууладал ургаад урдаш,
Урыхан болгохоб заал һаа.

Хамаг дэлхэй түби
Хараг лэ мүнөө гэтэжэ –
Жэжэхэн элһэн губи
Жэгдээр замдаш хэбтэжэ,

Уһыеш дууһан хорохоб,
Шуһыеш уужа орохоб.
Хаана ошохо һэмши,
Хабаш ахир, мэдэнэгши?

Халуун нараар ялараад,
Хатаахаб эндэш одоо.
Манай дайдаар тараад,
Манан болохош дороо.

Хабтайжа ерэнэн үер,
Хаалта табинаб шамда.
Хүнхинөөд лэ түер-түер,
Хүсээ бууран намда!

МҮНДЭРТЭ

Хурмастын эльгээһэн һомонууд,
Хурдан байнат, тобшонууд!
Харбажа буубат наярса,
Шарбажа сохибот унаса.

Гэгээн сагаан үглөөгүүр
Гэнэдхэн добтолоо дайсаншуу
Гэрэйм хушалта дээгүүр
Гэнтэ дэбхэрбэт бушуу.

Мүндэр, мүндэр, зогсо!
Мүнөө шамай тогтоохом.
Абариш шэрүүн огсом,
Амыеш татахаб сохом.

Халуухан халхи оложо,
Хайлуулхаб нийдээн дундаш.
Дулаахан бороо боложо,
Дууран, шууран адхархаш.

Зүлгэ ногоон талые
Зүндөө сайлгаха үдыш!
Халбархан сэсэгэй хангалые
Халгаахаяа бү тэбдыш!

Нэлэнхы хүшэгэ шэнгээр
Нэмжээ дайдаяа халхалхаб.
Далай соомни шэнгээд,
Дахин мананаар арилхаш.

Үхэр буугаар мэргэлжэ,
Үүлэн – эхыеш тараахаб.
Тэрэниеш саг үргэлжэ
Тэрьелэ гэжэ хараахаб.

Мүндэр, мүндэр, зайла,
Мүрэн дээгүүр адхара!
Мүльһэн хаданууды дайла,
Мүшэн болоод ялара!

ГАН ГАСУУРТА

Гашуун сарбанай тооһо шатаан,
Газарай хүрьһэ хаха гантаан,
Ган гасуур,
Дан үнихэн тамалбаш.

Таршаа шумуул талаар дүүрээ,
Тариһан, ургаһанин таһа шүүрээ.
Наран, наран,
Баран юумэ галдабаш.

Гани галзуу, ухариг
Ган гасуур, сухари!

Дайдын хүйһэ сүмэ сооложо,
Дараса уһыень тэндэнь оложо,
Огторгой туласа
Охитой шэдүүлхэмни.

Далайн үүлэды дары асаржа,
Долоон хоногто аадар адхажа,
Ангалзаһан таладаа
Амииень үгэхэмни.

Мүрэн голнуудай долги хорожо,
Мүнгэн сагаан бороо олгожо,
Таряалан, бэлшээридээ
Тараажа сасахамни.

Мүльһэн уулын оройе хайлуулжа,
Мүнхэ саһыень доошонь зайлуулжа,
Гол нугануудта
Горходы урдахуулхамни.

Гал халуун наран – үхэлһөө
Газараа халхалан хэбтэхэм.
Энэ бэеын шуһа хүлһөөр
Эхэ дайдаяа дэбтээхэм.

Гани галзуу, ухариг
Ган гасуур, сухари!

Далай нүхэр – туһатайб,
Галай дайсан – уһатайб.
Гэр бараатай юм гүш:
Гэдэргээш харангуй хари!

ШУУРГАНДА

Аляхан хэбшээн ябатараа,
Алдагдаад шүдэрһөө гэнтэ
Хүтэлнүүдһээ мултаран гараад,
Хүрхирбэш зэрлиг мэтэ.

Таладам аюул асаржа,
Таряем унагаабаһ газарта.
Шэжэм утаһа таһалжа,
Шэдэбэш гэрнүүдэйм хушалта.

Тэнгидэйм уһа үрэхин,
Тэнгэрийн зулайгаар сасабаһ.
Шэнээр аашалбаһ дахин,
Шэрүүн байна хабаһ.

Шуурган, шамай тодохомни,
Шууран буухаяал бү яара!
Хада болоод бодохомни,
Хамха хүрэн хяара!

Могойн гулдирмаар бэшэ
Модо үдхэнтэй хүбшэб.
Шуухира, эшхэрэ огсом,
Шугы соомни зогсо!

Хүсэтэ онгосын далбагаб –
Хүүе, шууя дэмы!
Шадал соошни табилбаб
Шамай ургалаад дары!

Эсэхэгүй халхин тээрмэб –
Тэсэхэгүй дээрэм дуулахаш.
Барижа дэлһыеш ээрхэб,
Баража хүсөө дууһахаш.

Орёо оньхотой хайрсагби,
Оруулжа шамай хабхалхаб.
Шорон түрмын хуурсагби.
Шорой доро булахаб.

Холбоо ута аргамжаб,
Хоёр далииеш нугалжал,
Хүдэр баханада уяхаб,
Үдэр, хүнигүй сахихаб!

БАСНИНУУД

ТАХЯАГАА ЁУРГАДАГ ҮНДЭГЭН

«Дээрэ газарһаа бууһан шэнги,
Дэгнүүл оножо унаһан шэнги,
Хурса хутагаар мүлиһэн шэнги,
Хурын уһаар угааһан шэнги», -

Гэжэ хэлсүүлдэг таабаритай
Гэлигэр сагаан нэгэ үндэгэн
Эхэ тахяадаа эрхэ ямбатай,
Эхилбэ хургажа үндэгэнэн:

«Халуун бэеэрээ нэгэ мүртэйгөөр
Хабхаглан дулаасуулхыеш хүлээнэб.
Хара хүниие үргэһэ нойргүйгөөр
Хабжаганан дааража үнгэргэнэб.

Хатуу энэ уургайнааш боложо,
Хажуу бээм халсаршоо, мэдэнэ гүш?
Уһанай шубуунай хөөбэри оложо,
Урин зөөлэн унтари бэлдэнэгүйш!»

Гайхаһан эхэнь ухаа алдаад,
Галуун хүршындоо гүйжэ ошобо.
Удаан гуйжа хөөбэри абаад,
Унтажа жаргамаар оро зохёобо.

Эльгэлжэ амарһан үндэгэн гэгэшэбэ:
«Элдэб олон эрэ тахяанууд
Хуугайлна газааш. Тархим үбдэшэбэ.
Хуу тонилог тэдэ шархинууд!»

Сошохон эхэнь собхоржо гарабал даа.
Ошохон, ерэхэн эрэ тахяануудые,
Хоро хүргөөгүй дальбараануудые
Оро һээгүйгөөр намнабал даа.

Үнишье болонгүй үндэгэн уйлаба:
«Үндыжэ бодохо сагни тулаба.
Алхижа гараад эдеэлхэ байнаб.
Алтан шэниисын ороохон хаанаб?»

Хурдан түргэнөөр эхэнь харайжа,
Хулгана худаһаа таряа эрибэ.
Хоолтой болоһон үндэгэн налайжа,
Хоёр хоноод, иигэжэ һэрибэ:

«Үнэндөө ши хэн гээшэбши,
Үндэгэнһөө гараа гүш, юунһээбши?
Хэлэл даа, ши эгэшэ гүш, би гү?
Хэрэгтэ манай илгаа бии гү?»

Иигэжэ байгаад үндэгэн аашална,
Тиигэжэ тэрэ бүри саашална.
Абаха, эрихэнь улам болоо.
Ябаха шадал тахяада халаа.

Нүүлэй нүүлдэ...
Нүү тадтай!
Тэсэжэ ядаһан тахяа үндыгөө,
Тэһэ тоншожорхибо үндэгөө.

* * *

Ульгэрэйм удха элил даа, нүхэдүүд:
Үнэхөөрөөшье биил иимэ үндэгэнүүд.

НАРЫАН ЭРБЭЭХЭЙ

Агуу сагай нэгэ ондо
Амитадай аймаг хүлгэшэбэ.
Ангууд, шубуудай хоорондо
Аюулта дайн эхилшэбэ.

Агаарта, газарта – хамаагүй,
Ами наһаяа гамнаагүй
Шубууд, ангуудай тулалдаан,
Шуһата ехэ байлдаан

Үдэр, хүнигүй бусалба,
Үдэ, ноохон хиидэбэ.
Араатад аржаганан исалба,
Жэгүүртэд жэгшэжэ ниидэбэ.

Хоёрой хоорондо ороогүй
Хорон мэхэтэй Үрэмшөө
Халуун гэрһээ гараагүй –
Хаража хэбтэнэ үшөө:

«Яба тулалдаг бузарнууд,
Яһа мяханийнь шүүрэг лэ.
Хухараг саашаа далинууд,
Хурса шүдэнүүд түүрэг лэ!

Ангуудай одоо диилээ хаа,
Аляһан элбэгжээд – сэнгэхэб.
Шубуудай гэнтэ илаа хаа,
Шумуул хубаалдажа эдихэб.

Хэнийнь булинаб мүнөө? –
Хэрэг дээрэнь харая.
Нэгэнэйн сохом хүнөөд,
Нүгөөдын илахада, гарая», -

Гэжэ Үрэмшөө шэбшэнхэй,
Гэдэһеэ аятай маажана.
Тэрэ сагыг хүлээнхэй,
Тэнюун амгалан һажана.

... Шубууд гэнтэ диилэжэ,
Шунахай ангууд зугадаба.
Нюдэ, нооһоёо гээжэ,
Нүхэн соогуур шургаба.

Тиихэдэ һарьһан эрбээхэй –
Тэрэмнай үнөөхи Үрэмшөө
Жэгүүртэнэй отогто ерэнхэй,
Жэргэн дуулажа эхилшоо:

«Ойлгоол хэм, манай аймагтан
Одоол булиха даа гэжэ.
Үнгэ бүрийн арьяатан
Үнинэйл даа һаалта хэжэ.

Тэдэ араатанһаа айгаад,
Тэрьелжэ зобошоһон намайгаа
Өөршөөжэ даа хайрлыт,
Өөһэдынгөө бүлэдэ оруулыт.

Тулюур, яндан туйганшые хаа,
Туһатай таанадта байхалби.
Нажарай хүнийн харанхышые хаа,
Нармай гэрыетнай сахихалби.

Алтан энэ дэлхэйн
Аляһан, боргооһон – булта
Барагдахагүй гэжэ мэдэнхэйб,
Барижа эдихэбди хамта».

Бүгэдые шэртэн хууһанаа,
Бүргэд гайхан шэбэнэбэ.
«Шүүрэдэгшые хаа һоно батаганаа,
Шубуун юм гүш?» - гэбэ.

«Шубуунби, шубуунби!» - гээд,
Шулганажа оробо Үрэмшөө.
Һарьһан далияа дэлгээд,
Һалхинда дэгдэбэ үшөө.

Гэнэн даа шубууд, уян.
Гэр бүлэдөө абаба.
Батаганаа, боргооһоор баян
Байра бууса үгэбэ.

...Эгээл тэрэ сагтань
Һэгээ ороһон араатан
Эршэ хүсөөр орьёлжо,
Эхилбэ дахин довтолжо.

Үнөө нэхэхэн ангууд
Мүхөө үгтэнгүй намнаба.
Далия хазуулһан шубууд
Дайдаар таран унаба.

Энээниие хараһан Үрэмшөө
Эшэхэ, улайха нюургүй –
Араатанда ерээд үшөө
Арһайса хэлэбэ убайгүй:

«Ойлгоо хэм, манай түрэлтэн
Одоол булиха даа гэжэ.
Үнгэ бүриин жэгүүртэн
Үнинэй даа хаалта хэжэ.

Боро шубуудһаа тодхортожо,
Боргооһон үгыл болоо хэн.
Ходол үлэсхэлэн зобожо,
Хото соомни – хооһон.

Туюур яндан, туйганшые хаа,
Тухатай таанадта байхалби.
Гэгэдэг, шаханадаг шубуудһаа
Гэрыетнай хүни сахихалби.

Алтан энэ дэлхэйдэ
Аляһан элбэгжэхэ гансата.
Аргалжа шадабал хэзээдэ,
Таргалжа жаргахабди хамта».

Иираглан һууһан баабгай
Иигэжэ асууба даамгай:
«Ан юм гүш, али шубуун гү,
Анханһаа нэгэ шумуул гү?»

«Арьяатанби, арьяатанби!» - гэжэ
Абаһаар пишаганаба Үрэмшөө.
Ноёо шүдэнүүдээ үзүүлжэ,
Ноно хазаба үшөө.

«Араатан, жэгүүртэншые бэшэш!
Альбан мэхэш харагдаба.
Ууртын зольбо гээшэш!» -
Уурлажа баабгай намнаба.

...Тэрэ гэнэнһээ хойшо
Тэрьелнэ һарьһан эрбээхэй.
Шубууд, ангуудһаа хоргодожо,
Шурган харанхыда хэбтэнхэй.

Аглаг хүнийел шэлэжэ,
Агаарта һэмээхэн гарана.
Гэрнүүдэй хоорондо элижэ,
Гэрэл туяаһаа һаргана.

* * *

Онтохонойм удха, юрэдөө, элирхэй,
Онсо мэргэн лэ хэзээдэ.
Хоёр нюуртай һарьһан эрбээхэй
Хомор бэшэл дэлхэйдэ.

ПЕРЕВОДЫ

КОЛЫБЕЛЬ МОЯ КИЖИНГА

С ТЕХ ПОР...

Когда зацвела саранка
И, первым лучом согрет,
Склон горы разалелся,
Я появился на свет.

Когда беспокойный жаворонок
Песней залил края
Широких долин и взгорий,
На свет появился я.

Когда разговор затеял
Вешний ручей с травой,
Я на свет появился,
Вслушиваясь в него.

С тех пор я люблю саранки,
Люблю ненасытно я
И жаворонка песни
И вешний говор ручья.

Люблю я красивых женщин,
Что как саранки тонки –
Их щечки напоминают
Саранок мне лепестки.

А если поет смуглянка,
То голос ее души
Жаворонока напоминает
В предутренней мне тиши.

А речь я ее услышу,
Признание услышу я,
Напомнят они мне разом
Вешний говор ручья.

ДЕТСТВО

1

Привал
На перекрестке двух дорог.
Обломков сабли
Рою я песок.
Вожусь, играю,
Поднимаю пыль...
Вот детства моего
И быт и быль.
Смех радостный,
Обиды детской всхлип,
Степь оглашали
Под тележный скрип,
Храп лошадиный,
Цоканье подков
Да ужас наводящий
Бой быков...

2

- Там, где пылает
Солнечный закат,
Идет война, -
Большие говорят. —
Отцы и братья
Бьют фашистов там. —
Я выхожу один
По вечерам
И вижу: горы в дымке,
Как в дыму,
Богатырями

Грозными стоят:
Они уходят в бой
За рядом ряд
И исчезают медленно
Во тьму.
По натиском
Невидимых атак
Бежит от них,
Сдается в страхе враг.
И мысленно
Я тоже на войне,
Лечу я в бой
На резвом скакуне
И, саблю занеся
Над головой,
Мчусь на закат
Кроваво-огневой...

3

Морозный вечер.
Белый диск луны,
Сверкая,
К небу черному прилип.
Среди звенящей
Зимней тишины
Чуть слышен мне
Полозьев дальний скрип.
К Хандагату –
Не рукой подать,
Но там же мать! –
И нет терпенья ждать.
Срываюсь я,
Навстречу ей бегу.
Когда заиндевший,
Весь в снегу,
Насилу добираюсь
До саней,

Мать оттирает
Мой замерший нос.
А вот уж я
И на руках у ней,
Вот с рук взобрался
На высокий воз,
Зарылся в сено –
Мне тепло-тепло.
Быки в упряжке
Дышат тяжело.
Вот и последний
К дому поворот.
С санями рядом
Мать пешком идет.

В далеком детстве
Мысленный мой взор.
В моей деревне, знаю,
До сих пор
И скрип полозьев
За версту слышать,
И встретит сын
Морозной ночью мать.

ПЕРВЫЙ УЧИТЕЛЬ

В детстве с отчаянной ребятней
По улицам мчал стрелой я
И стекла звенели в домах порой
От камушков, брошенных мною.
С дворняжками злыми я был знаком –
Ну что поделаешь с озорником!

Но вот однажды меня позвал
Мой дед и сказал с укором:
- Ты, внучок, уж не так и мал,
Взрослым ты станешь скоро,

Хватит болтаться весь день с утра,
Давно учиться тебе пора.

За руку взял он потом меня,
Вышли из ограды,
И проводила нас ребятня
Озабоченным взглядом.
Жил поодаль старик – сосед.
- Учите его, - попросил мой дед.

Старый учитель открыл сундук,
Книгу достал, расправил.
А в этой книге точно паук
Лапами след оставил.
Буквы сползали сверху вниз!
Учитель сказал: Вот по ним учись.

Заела с тех пор писанина меня.
От ребятни украдкой
К учителю брел я, весь мир кляня,
С ненавистой тетрадкой.
В ней старомонгольские буквы вниз,
Как следы паука, велись.

Тогда я подумал: зачем терять
Мне время на эти муки,
Когда я сразу часов за пять
Все изучу науки.
И всю тетрадку карандашом
Я исписал: разберем потом!

К учителю я прибежал тотчас:
- Это совсем не трудно
Науки все заарканить враз,
Ведь днями учить их нудно!
И гордо тетрадку ему показал.
- Смотрите, какой я герой! – сказал.

Учитель мой покачал головой:
- Герой-то, ты конечно, герой,
Но быстрая речка не доходит до моря,
В пути теряется она скоро.
Запомни это на всю свою жизнь
И к знаниям без суеты стремись...

Быстрая речка не доходит до моря,
В пути теряется она скоро, -
Эти слова я не понял вначале,
Но после по-новому они зазвучали.
Мне надо к морю своему дойти,
Знаю – будет не просто в пути.
Но – быстрая речка не доходит до моря,
В пути теряется она скоро.

КИЖИНГА

Каждый раз с интересом новым
Для себя открываю я
Свои тихие, родниковые
Луговые свои края.
В них на воле ветра гуляют,
Треплют волосы мне слегка,
В них прохладой меня встречает
Быстротечная Кижинга.
С этой речкой родной мечтами
К морю дальнему я спешил.
Жаль, за суетными годами
О мечте своей позабыл.
Все условно, и все невечно.
Ждут другие заботы нас.
Но моя упрямая речка
К морю все-таки прорвалась!
Я с судьбою своей не спорил,
Погружался я в бытие,
Позабыв, что мое есть море, -

То, единственное, мое, -
Где бы я паруса расправил,
По высокой летя волне...
Я о прошлом судить не вправе, -
Все ошибки его – во мне.
А моя Кижинга в задоре
Мчится, камни в пути дробя...
Где ты, море, мое лишь море,
Как же дальше мне без тебя?
Не дошел?
Пусть дойдут другие?
Черта с два!
Не пряча слезу,
Через степи, чащи лесные
Я к тебе хоть ползком доползу!

БУРГУСТУЙ

I

На карте Бурятии,
Самой подробной,
Найду ль ту деревню? –
Неправдоподобно!
Тебя, Бургустуй,
Через речку и луг
Пройдет и отыщет
Без карты твой друг.
К тебе я вернулся,
Мое захоlustье,
Весеннего жаворонка
Сторона.
Но где же деревня? –
С прихлынувшей грустью
Глаза отмечают:
Исчезла она...

..Бывало, проходишь по улице-
В небо
Дымки wypлывают
Из труб избяных.
Сгущаются запахи
Сена и хлеба,
А вечер прозрачен,
Задумчив и тих.

Скрипят на ветру
У соседей ворота.
И чья-то мелькает
В окне голова.
И лают собаки,
Почуяв кого-то,
И кто-то, уж затемно
Колет дрова.
А в летние дни –
Тишина в Бургусте:
За речкой
От стада отогнанный бык
Мычит,
Проклинаючи жизнь холостую,
Да в сумерках слышен
Пастушеский крик.
Хозяйки в скрипучих телегах
С покоса.
Чтоб встретить скотину
В деревню тругят,
И то ли поют заунывно
Колеса.
То ль плачут о чем - то они,
Голосят.

По осени
В небе прозрачно – стеклянном
Все звезды, казалось,

Я мог сосчитать.
Полярную – точно –
Словил бы арканом,
Уж если рукой
Не сумел бы достать.

Я помню
Бессонные зимние ночи,
Трескучий мороз
И белесый рассвет,
И снега
Пушистые хлопья и клочья,
И звоны полозьев –
С младенческих лет.

Шло время, -
Кто знал скорохода чудесней? -
Надуло мне волосы
Снежной пылицы...
Девчонки
Поют колыбельные песни,
Мальчишки вчерашние –
Тоже отцы.
Но где же Бургустуй мой
С кустами, с крапивой? –
Не сыщешь на карте
И нет наяву.
Не стало деревни
Веселой, шумливой,
Которую
Родиной милой зову.

На Красной горе уж
Старейшины наши.
Деревня Ушхайто крупнее!

Ну что ж...
Туда и ушли бургустуйцы,
Где краше:
В глуши не удержишь теперь
Молодежь.

II

Поверьте:
Совсем не легко это было –
Годами
Земли дорогой не видать.
Вернулся –
Вот тут-то душа и заняла:
На вспаханном стойбище
Странно стоять.
А жаворонок,
Точно в детстве, стозвонный,
И вспомнил я с болью
наш двор и жилье.
Не здесь ли звезда моя
Вспыхнуло скромно?
Не здесь ли зарыто
Тоонто¹ мое?
... Припомнил
И день моего расставанья
С деревней
В двадцатую осень мою
Как счастлива птица
Весеннею ранью
Опять оказавшись
В родимом краю!
Немало дорог
Исходив по планете,
Вот также приходит домой
Человек.
Теперь позади у меня

Тридцать третий
Увиденный мной
И растаявший снег.

Впиваюсь
Слезами наполненным взглядом
В любимые эти
Родные места...
Стал мягче ли?
Склонен ли к длинным тирадам?-
Сумятица чувств моих
В общем проста.
Но слышу
Упреки друзей зачастую:
Четвертый десяток
На свете живешь.
А дальше, поэт,
Своего Бургустуя
В своих откровеньях
Никак не идешь.

Отвечу:
Далекого детства приволье –
И стойбище это,
И речка, и луг.
Любить их –
Моя вековая доля,
А с них
Начинается родина, друг.

... Кому они внове –
Утраты, потери!
Мы близких теряем,
Отца или мать.
Я верю глазам,
Но душою не верю,

Что можно
Деревню свою потерять.

Планета все кружится.
Смерти, рожденья;
Не молкнет родник;
Непрерывна струя;
И часто приходит
В мои сновиденья
Родной Бургустуй,
Боль и радость моя.

По пахоте стойбища
Тихо шагаю
И сыплю землей
Из обеих горстей.
Стихами
Я памятник здесь воздвигаю
Селу Бургустуй,
Колыбели моей.

БОЖИЙ ДАР

Как ярок и пышен этот
цветок!
Красы его путь извлечен –
Он расцветает,
лишь заалееет Восток,
И гаснет только под вечер.
Но кто ему яркость такую
дал?

Я зависти не таю своей.
Это, наверное, божий дар –
Цвести для округи всей!
Как жаворонок душевно
поет!

Голос и звонок, и светел.
Он ночью только оперился,
и вот

Уже запел на рассвете.
Но кто ему голос душевный
дал?

Я зависти не таю своей.
Это, наверное, божий дар –
Петь для округи всей.
Как березка гибка и стройна
В листьев великолепии.
Растет ни на утро,
ни на вечер она –
Она растет на столетья.
Но кто ей крепость такую
дал?

Я зависти не таю своей.
Это, наверное, божий дар –
Расти для округи всей.
Пишу стихи, не считая дни.
Утром пишу и вечером.
Рождаются так легко они!
И гибнут легко, конечно,
Если теряешь за спешкой
строк

Яркость,
крепость,
певучесть...

Когда от тебя
отвернулся Бог
Тогда не пиши лучше.

СОН ТАБУНЩИКА

Табунщик я...
Как скачут скакуны! –
На сотню верст оглохнет
небо сразу,
и сбросит успокоенные
сны
степной простор,
что не окинуть глазом.
А месяц саблей острою сверкнул.
Ее хватаю я рукою
быстрой
и глыбы облаков крушу,
аж искры
от них летят.
Дорогу табуну!
Табун к Семи я старикам²
привел –
пусть сторожат они его
до солнца,
и тут приметил
Золотой я кол
и привязал к нему
я иноходца.
Потом я звездный
расстелил ковер
И лег до утра ясного
рождения...
Табунщик я!
Весь мир в моем владении –
степи и неба синева
простор!

ПОРА ПОДСНЕЖНИКА

О степь моя, встречаешь ты весну
И смотришь верх на ласковое солнце
Подснежника малютки синим глазом
Из года в год...
Еще лежат снега,
А ты глядишь в распаханное небо
Нежней, проникновенней с каждым разом...
...Подснежник, вестник солнечной весны,
Вся жизнь твоя – короткое мгновение,
Звезды небесной вспышка и падение,
С ресницы капнувшая вдруг слеза.
Неделя – и уходишь ты бесследно,
И все ж твое явление – как знамение:
Едва мороз перестает ковать
С утра пораньше ледяные цепи
И никнет зимнее великолепье –
Приходишь ты порадовать сердца,
Вдохнуть в них бодрость,
Одарить волнением
И наделить
прекрасным зреньем
степи.
С каким упорством, с мужеством каким,
Подснежник,
Мерзлую долбишь ты землю,
У края стужи путь свой начиная!
Весенним утром хочешь ты дышать,
Тебе не в силах помешать
Ни буря,
Ни холода,
Ни темнота ночная.

Подснежник,
Я завидую тебе
И твоему уменью

Вселять в сердца
И радость и волнение,
Судьбе твоей, упорству твоему.
Деля с тобою
Твой удел высокий,
Я обращал бы к людям только строки,
Потребные сердцам их и уму.

ЛЕБЕДИ

Словно в таинственном медленном танце,
В тихом шуршании крыл – их полет
Каждому виден –
Лебеди тянутся,
Тянутся к нам из-за южных широт.
Что они видели
В Африке, в Индии?
Там ведь тепло, как в раю,
Пусть живут!
Но лебеди тянутся, тянутся, тянутся,
Словно в таинственном медленном танце,
Туда,
Где совсем не уют.
Туда, где снега,
Где лишь льдины синеют,
Туда, над Бурятией спящей моею,
Медленно дальше, все дальше плывут.
К северу по небу лебеди тянутся.
В холоде злого пустого пространства
И кликами нас за собою зовут.
Бурятка вослед им помашет рукою
И брызнет араку рукою другою...
Плывут эти лебеди.
Все же плывут!
И я, вознесясь над покровом судьбы,
Хочу, чтобы великая гордая стая

Меня приняла,
Чтобы с нею взлетая,
Все ветры и пути
Своей грудью пронзая,
Летел я и крыл не ронял без борьбы.
А если случится в пути непогода.
Вернулся чтоб снова в родные края,
Чтоб там прозвучала,
Минуя невзгоды,
Для вас лебединая песня моя!

ОСЕННИЕ РОДНИКИ

1

Мерцанием беспощадного клинка
Холодный иней осень наполняет...
И вот глядит с тоскою Кижинга
Как синий тот цветочек увядает,
Был ее долиною любим.
Как будто погибают вместе с ним
Душа ветров, порывистых и нежных,
Душа степей, спокойных и безбрежных,
И вместо них грядет – бездушность зим.
О, минет все, и в свой черед весна
Озябший корень вновь наполнит силой,
Природа пробудится ото сна,
И загорится тот цветочек синий!..
Ну, а пока мерцанием клинка
Холодный иней осень наполняет,
И, видя, как цветочек умирает,
На мир глядит с тоскою Кижинга.

2

Я увидел подснежник на холме.
Не может быть! В осенний час – откуда?
Наверное, привиделся он мне...

Нет, настоящим оказалось чудо!
... Вторичное рождение цветка!
Какою силой ты его, природа,
Явилась нам в такое время года,
Не испугавшись злобного клинка?!
Он одинок, но той улыбкой слабой
Как будто бы весь мир преображен...
Вот так земля, нежнейшая из жен,
В разлуке солнцу свой привет послала.
Вложила душу ты в цветок свою,
И потому он жизнь обрел вторую...
И я любовь сегодня воспою,
Всесильную, могучую, земную!

3

Возле тонкой березки степной,
Чей наряд уже золотом вышит,
Моя девушка вместе со мной.
Но не знаю я – слышит, не слышит,
Она то, как играя листвою,
Навевая мне грустные думы,
Ветер шепчет: «Постой же, постой,
Она любит иль хочется думать?»
... Никого теперь рядом со мной.
Я стою. Только ветер колышет
Листья тонкой березки степной,
Чей наряд уже золотом вышит.

4

Прекрасные осенние ночи...
Как звезды на небе ясны!
Мы смотрим на них с тобой молча,
Как смотрят прекрасные сны.
Вот с неба звезда покатилась,
Но наше согласие вновь –
Безмолвно: ведь чтоб ни случилось,
Не сможет погаснуть любовь!

5

О, сколько ясных звезд
Мерцает в вышине!
Указывая мне
Тот путь, что так не прост...

Скажи, когда-нибудь
В глазах твоих найду
Я хоть одну звезду,
Что мне укажет путь?..

6

Цветок синеглазый,
Настала пора увяданья...
Зачем себя мучить
Осенней мороккой?
Ты лучше посей
Семена ожиданья
По степи широкой...

7

Первый снег, как заячий пушок,
Бережно ресниц моих коснулся...
Он растаял – я же улыбнулся:
Слезы счастья – это хорошо!

Хоть и осень нынче холодна
Так, что даже чувства леденеют,
Ты поверь, что их всего одна
Мне твоя улыбка отогреет!

8

Мой жаворонок песню спрятал
От ледяных осенних бурь...
Скажи, вернешь ее обратно,
Коль принесу тебе лазурь?..

9

Я с удочкой у проруби сижу
И безуспешно целый день гадаю,
Сверкнет ли спинкой рыбка золотая
В той темноте, в которую гляжу?..

Вот так и в будущность вперяю взгляд,
И безуспешно – жизнь почти гадаю:
Мелькнет иль нет полоска золотая
Любви твоей, как много лет назад...

10

Да, работа нелегка.
Перекур на пять минут.
Дай-ка, парень, огонька!
Всех сроднить умеет труд.
Ты почти мне не знаком,
Только знай в беде любой
Будут все кто здесь, - с тобой!
У труда таков закон.

11

Звон лебедей твоих – песня моя...
Дым твоей родины - песня моя...

Гибок твой стан – он березки сродни,
Взгляд олений дрожит: не спугни!

Плавен твой шаг, как речная волна, -
Этим душа, словно песней, полна.

12

Видел во сне я – на том берегу
Затянутой тонким ледком Ангары –
Ты.

Лед трещит, гнется лед – я бегу,
Не замечая огромной дыры,
Что уже ширится там, впереди –

То полынья...

Только так не гляди,
Милая! Холодом полон твой взгляд...
Поздно уже возвращаться назад –
Прыгаю в ту полынью...

Хоть во сне
С рабством любовным расстаться бы мне!

13

Солнце – твой взгляд.

А к устам я приник –
Будто прохладный открылся родник...
Солнце погаснет – во тьме пропаду.
Иссякнет родник – я без сил упаду.

14

Тонок, как листок, осенний лед,
Гибок, как листок, но все же – прочен,
Солнце ярко светит, даже очень,
Но желтеет листьев хоровод...

Годы мчатся, словно под откос,
Только взгляд твой тот же, что и прежде,
Хоть на смоль густых твоих волос
Белый иней сыплется небрежно...

15

Повелось уж так меж степняками –
В свадьбу обменяются кушаками.
Наши же отцы - не обменялись,
Видно, много пили и смеялись.

Ничего, исправим мы с тобою
Их ошибку – будто с кушаками
Обменяемся – своей любовью,
Так, как повелось меж степняками...

16

Степь Куйтунская! Если твоя
Дочка сердце мое превратит
В холодный камень – уже не найти
Мне любви в твоих светлых краях...

17

Влюбленный ветер - веточки твои,
Моя сосна, я все исцеловал...
Не изменяй же мне, чтоб в злостный шквал
И я характер свой не изменил!..

18

Листья осени падают с жалобой скушной,
Ветер стонет, как мачта...
Когда же, когда
Свет весенний и звонкое пенье кукушек
Позабыть нас заставят былые года?!

19

Вдруг осенью поздней –
Ключи разлились...
Вдруг осенью поздней –
Стихи родились...

Давай же на осень
Вдвоем поглядим,
Над зеркалом тех
Родников посидим...

20

Бел иней, и луна бела –
Как грустно на душе...
Бел разум, и любовь бела –
Как грустно на душе...

РОДНОЙ ЯЗЫК

Зовут Березовой мою сторонку.
Белый дым в ней
от белых берез
Они возвышаются упруго и тонко
Стойкие в жару,
и в дикий мороз.
И пусть березка останется хоть одна,
Будет зваться Березовой
моя сторона.
Зовут Кижингой мою родную речку.
Арканом серебряным
заброшена она на степь.
Блестит, извивается
струей быстротечной.
Любо на Кижингу нам смотреть.
И пусть хоть капля останется от нее одна.
Будет вечно зваться Кижингою она.
Радужным издавна мое село зовется.
Только летний ласковый дождик пройдет.
И сверкнет из-за туч
золотое солнце,
Радуга, как ворота,
Пусть дом, хоть один,
перед ним встает.
останется в нем стоять.
Радужным будет
село мое называться.
Родной язык мой берет начало
У берез,
у речки и у села.
Под его слова
меня мама качала,
Душа с младенчества
его вобрала.
И пусть на земле останется

даже один бурят,
Будет язык мой вечным.
Так мудрые говорят.

НЕ УДИВЛЯЙТЕСЬ!

Не удивляйтесь!
Глаза мои сужены:
Это – от долгого-долгого взгляда
В синие дали.
Зоркости требует степь.
Не удивляйтесь!
Каждому человеку я верю.
И, может, потому необъятен душой,
Что мерой степною
Меряю думы большие, счастье большое!
Не удивляйтесь!
В степь убегаю на лето,
Чтобы посмотреть бой быков,-
И потому мои мускулы налиты силой,
Как упругие шеи быков.
Не удивляйтесь!
Я в знойный день
В степь приходил тарбаганов послушать –
Тонкий их свист, как пули над головой.
И потому так чутки уши мои!
Не удивляйтесь!
Я в соловьиные ночи
Пел наши песни.
И потому голос мой
Звонким стал.
Не удивляйтесь.

МОИ СТРЕЛЫ

1

Сухарбан!
Это слово – как всадник в степи
Или солнечный луч после бури.
Прибывает, растет на глазах толпа,
Степь – по-праздничному многоцветна.
Встречи давних знакомых. Улыбки, смех...
Стали в круг молодые парни,
А в почетном ряду сидят старики,
Дым струится из длинных трубок.
Сбились девушки в круг – то-то весело им!
Пожилые женщины – рядом;
Плавно, медленно движется среди них
Деревянная чаша с кумысом.
Озорные мальчишки куда-то бегут,
Меж берез – молодые пары;
Деловитый, спокойный ведут разговор
Те, кто их годами постарше.
Для одних сухарбан – силовая борьба,
Для других – это конные скачки,
А для третьих – веселье, праздник, игра,
Для четвертых – стрельба из лука.

2

Неторопливо засучив рукав,
Лук со стрелою я держу в руках.
«Каков стрелок?» - нетерпеливо ждет
Чуть позади столпившийся народ.
«Смотрите, слышу, явит он сейчас
И силу рук своих и меткость глаз.
Спокойнее, ровнее лук держи,
Вот так... Стрелу, как надо, положи...
Недаром наши прадеды, сынок,
Пернатых били влет, джейранов – вскок.
В легенды наши с древности вошла

Разящая противников стрела...»
Удачу я в помощники зову,
Натягиваю сильно тетиву.
Сталь – мускулы, глаза – как у орла...
А наконечник отчего дрожит?
Пуск!
С пением стрела
пошла, пошла!..
Полет недолог,
а народ молчит.
Позор! Мне белый свет, увы, не мил:
Зачем я мимо цели угодил?!
Я – сын бурята. Тяжело признать,
Что лучником нельзя меня назвать.

3

Стрелял я в жизни много раз,
В цель пуля с пением неслась;
Дружил с ракетой-стрелой,
Сражался с рифмой – пулей злой;
На сухарбане – маху дал,
И праздник для меня пропал.

...Вчера сынишка, хоть и мал,
Взял в руки лук и стрелы взял,
Меж двух досок приметил щель –
Пошли все стрелы точно в цель.
Ты, меткая моя стрела,
Отныне к сыну перешла;
Что потерял, увы, отец,
То наверстает сын-юнец.
И грусть и радость ощутив,
Я так несчастен, так счастлив!
Пусть мимо цели не пройдет
Стрела, идущая в полет.
Пусть ныне сын мой держит лук,
А после сына – мой же внук!

ПОГОСТИТЕ У НАС

Погостите у нас.
Тарасун³ подадут после чая,
И продлится застолье,
Безоблачной шуткой искрясь.
Гость покажет себя, если может,
Сээр⁴ принимая.
Сильный гость или нет – поглядим.
Погостите у нас.

Принесем вам и лук роговой.
Про себя же отметим:
Меткий гость или нет.
Хорошо, если меткий, как раз.
Приведем скакуна.
Обгоните, не медлите, ветер.
Окажитесь бурятом на миг.
Погостите у нас.

Если ловок в борьбе,
Налиты если мускулы сталью,
На зеленой поляне
Готова арена для вас.
В синий сумрачный час
Мы друг другу понятнее станем,
На поляне ёхор поведем.
Погостите у нас.

3 Тарасун – молочная водка

4 Сээр - кость, которую ударяют, пробуя силу

РАЗДУМЬЯ

ВСПОМИНАЯ ТЕБЯ

*Памяти Дондока
Улзытуева*

Едва растает снег в горах,
заплачет птица хайлгана,
И степь замрет угрюмо.
И верблюжонка голос я
услышу, голову склоня,
Но о тебе лишь думая.

Я летней ночью в небосклон
гляжу и вижу как сквозь сон,
Как ты всегда нам светишь, -
Там высоко твой «млечный путь»,
к нему придем когда-нибудь
Мы с думой о тебе лишь.

А вот и заморозки в ночь
ударили. И не помочь,
чтоб солнце вновь сияло.
И лето кончилось. И степь
сумела так рано успеть
Укрыться одеялом.

Вдали весна... Тебя же нет.
И мне не мил весь белый свет
с его холодной вьюгой,
что унесла тебя с собой...
И пусть прославлен ты судьбой,
Но как мне жить без друга?

СУДЬБА

Я думал: сверкать будет вечно
Ярчайшая эта звезда.
Но вот она скоротечно
Сгинула навсегда.

Я думал: стоять будет вечно
Гордая эта скала.
Но вот она в ясный вечер
Рассыпалась вдруг до тла.

Я думал, что будут вечно
Друзья пировать со мной.
Но – с болью, или беспечно
Ушли они в мир иной...

Живу я пока. Не ропщу
Звезду поярче ищу.

ПЕСНЬ О ЖИЗНИ

Не успеваю спицы сосчитать
Катящейся арбы
Всех четырех колес...
Зато я в состоянии осознать:
Их выстругали из живых берез.

Не успеваю звезды сосчитать –
Безоблачных небес
Далекие огни...
Зато я в состоянии осознать:
Лишь для живых сиянье льют они.

Сирени лепестков не сосчитать
И сколько вод журчащих утекло...
Зато я в состоянии осознать:
С весною что-то от меня ушло.

И оборотов мне не сосчитать
Свершаемых Землей
Вкруг Солнца ... что за счет!
Зато я в состоянии осознать:
Последний мой свершится оборот.

Нет у меня желанья сосчитать
Седые волоски,
Что выются у виска...
Зато я в состоянии осознать,
Что вот и осень ранняя близка.
Сумею ль, да и нужно ли считать
Все беды,
Счастье всех людей простых!..
Зато приятно мне осознавать:
Беда ли, счастье ль – я всегда среди
них.

ЦВЕТЫ

Среди покоя или суеты,
Душевного разлада, просветленья,
Пусть не всегда доступные,
Цветы
Сопутствуют нам с самого рожденья.
Знак верности и чистоты, они –
Напоминают нам о красоте не вечной.
Единственный подарок безупречный
И в трудные,
И в радостные дни.

Там на ветру колышется заря.
Высоких маков
Лепесты трепещут.
Как будто благодарная земля

И я дарил, и мне дарили их...
Они стоя, как факелы, ликуя.
Они – дыхание ливней грозových.
И самый первый лепет поцелуя.
И не последний
Свадеб золотых.

МЕЧТА ЖИЗНИ

В жизни нашей необходимо,
 обязательно просто,
Дерево посадить,
 хотя бы одно!
Такая мечта, когда я стал
 молодым и рослым,
Неуемная мечта
 овладела мной.
А сейчас смотрю:
 там, где я посадил березу,
Роща шумит,
 в свою приглашая сень
Косцов на лугах
 и далеких путников в грозы,
А чаще в летний,
 жарой наполненный день.
В жизни нашей необходимо,
 обязательно даже,
Вырыть колодец,
 хотя бы один!
Такая мечта хорошая,
 когда я чуть-чуть стал старше,
Готова была преследовать
 меня до седин.
А сейчас смотрю:

рядом с моим колодцем
Люди вырыли их
аж целый ряд.
Вода – это жизнь.
Скот здоровый вокруг пасется,
А в огороде
зеленых не сосчитать гряд.
В жизни нашей,
ну, просто необходимо
Построить хотя бы один
мало-мальский дом!
Такая мечта интересная
мысли собрать воедино
Успел, пока я
не стал еще стариком.
А сейчас смотрю:
в построенном мною доме
Внуки шумят –
забавный такой народ.
Пусть внуков растит он.
С мечтами другими знакомит.
Не знаю, как их,
а меня-то он переживет.

НАС БЫЛО ВОСЕМЬ

Было восемь парней нас
В улусе одном,
Крепко-крепко дружили мы
Все восьмером –
Восемь речек степных,
Восемь сопок крутых.
Восемь узеньких тропок
С каких – то времен
Устремились вдруг
На восемь быстрых коней,
Разлучили друзей.

Быстро годы мелькают –
Их много прошло.
Сколько гроз грохотало,
Метелей мело!..
Восемь речек мелеют,
Восемь сопок лысеют...

Раз в году повидаться –
Таков был закон.
Что ни лето – съезжались мы
С разных сторон.
А теперь каждый раз
Убыль, убыль у нас.
Молодые побеги
Все выше растут.
Вот и дети
На смену ушедшим идут.
Те из нас, что в живых,
Встретят их, как родных.

Было восемь парней нас
В улусе одном.
Крепко – крепко дружили мы
Все восьмером.
Восемь речек степных
Широко разлились,
Восемь сопок крутых
Ныне ввысь поднялись.

ДЕТИ ПРИРОДЫ

Издревле о нас говорили:
Буряты – это дети природы.
Было тогда всего в изобилие,
Зверя в лесах, рыбы
В светлых водах.

ОБЫЧАЙ

Мой дед, встречая на крыльце друзей,
Завяжет первый разговор с каждым.

- Как там здоровье у родни твоей?..

И чай горячий разольет.

Неважно,

Есть угощение доброе иль нет.

Все знают:

будет добрая беседа.

А нету слов, так помолчи в ответ –

Не стоит речь перебивать соседа.

Быть дружелюбным,

Но не для приличья –

Таков бурятский

Издревле обычай.

Когда же недруг к деду на крыльцо

Взойдет и поведет учтиво речи,

Спокойным и душою и лицом

Дед остается и при этой встрече.

Хоть знает, что у недруга,

как кость

в собачьем горле, даже

имя деда.

Но в доме нашем гость всегда есть гость.

И дед без гнева

с ним ведет беседу.

Быть дружелюбным,

Соблюдать приличья –

Таков и этот

У бурят обычай.

В ЭТОЙ ЖИЗНИ

В этой жизни так много
всяческих огорчений,
дней уныний и грусти,
когда так трудно живешь.
В этой жизни так много
повседневных волнений,
что их, как ни старайся,
за год не перечтешь.
Это я о счастливом друге.

В этой жизни так много
и радостных дней, хороших.
Они подступают каждому
из нас опять и опять.
Много минут счастливых,
слов, не на ветер брошенных,
в праздничных дат, которых
тоже не сосчитать.
Это я о несчастном друге.

Но чему удивляюсь:
радости как не странно,
забываются быстро,
уходят в небытие,
а горечи зачастую
в памяти – точно раны,
и это-то вот тревожит
нередко наше житье.
Это я о себе.

Как песок между пальцев
Годы мои просачиваются,
Но почему всё выше
сам я кажусь себе? –
Все больше люблю я солнце,
раздолье степей. Иначе
не представляю будущего
в зрелой своей судьбе.

Как караваны в дали,
Годы мои уходят,
Но я всегда забываю
печали свои и грусть,
я вспоминаю о прошлом, -
веселым было, вроде.
Но почему я всё выше,
выше всё становлюсь?

Мне ближе все беды жизни –
ее я познал основы...
Тянет меня к внучатам,
я к тоонто стремлюсь,
больше ценю старейшин, -
их мудрое слыша слово,
сам становлюсь мудрее,
добрее все становлюсь.

ОСЕННЕЕ ТАНГО

Снова желтые листья опали с деревьев.
Снова желтое солнце не кружит с утра.
Снова желтое поле молчит за деревней.
Снова желтая к нам подступила пора.

Осень, ты как итог моих всех ожиданий.
Что посеял – пожну, только выпадет срок.
Вот уже ты махнула платком на прощанье.
Навсегда запомню этот желтый платок.

I

Может, им родина малой
стала,
Может, родные опустели
края,
И время суровое вдаль
позвало.
А, может, выгнала за порог
родня?
Не знаю, не знаю...
Но только все чаще
Бродяги стали
попадаться мне.
Их даже в лесной
я встречаю чаще,
В степи, при тусклом –
костерка – огне.
Куда их тянет,
словно безродных,

Что разворочило
их житье?
... Жалко бродяг мне,
сырых, голодных.
Плачет при виде их
сердце мое.

II

Рок судьбы это, видно.
Плохо.
Родина разорена моя.
В небе птицы не звенят.
И тайга как оглохла –
Нет в ней бывшего изобилия
Зверья.
В реках рыбы не поймаешь
Скоро.
Пылью в степи покрылся
Цветок.
Лысыми стали гордые горы.
Рок судьбы это, видно.
Рок.

III

А, может, это жадность
людская?
Люди друг друга забыли,
а что
Им о Природе думать!
Не знаю.
Не думает о Природе
никто.
Тянутся с жадностью за богатством
Руки – в тайге оно,
иль среди степей.
Позабыто людское братство.

Каждый думает
 лишь о себе.
Сиж у отцовского я
 колодца.
Вычерпан колодец давно.
И жаркое полуденное
 солнце.
Заглядывает на его дно.
И я заглядываю:
 вдруг блеснет водица.
Прислушиваюсь:
вдруг изюбря услышу зов.
Вдруг снова на небе
 зазвонят птицы
И степь заалеет
 опять от цветов...
Неужель о несбыточном я
 мечтаю,
Неужели не сбудутся
 никогда
Мои надежды?
 Не знаю, не знаю!
Живу.
И со мною живет мечта.

ТРИДЦАТЬ ТРЕТИЙ ПЕРЕВАЛ

1

У Абая Гэсэра
Высоки друзья
Тридцать три скалы,
Тридцать три копыя.

Вкруг долины Тунки
Склоны сомкнутых гор
На могучих плечах
Держат синий шатер.

Цепь восточных Саян
Тридцать три гольца.
Статных и боевых
Тридцать три молодца.

Я по кручам кружил.
Легких троп не искал.
Тридцать третий мой
Крутой перевал.

Там на голых камнях
Ночевал я не раз.
О батырах-горах
Я запомнил рассказ.

2

Это было давно.
Храбрым людям пример
Жил на нашей земле
Неба сын
Хан Гэсэр.

Девять огненных лет
Он за нас воевал.
Богатырскую кровь
Девять лет проливал.

На проклятой земле
Честно бился со злом.
Но настала пора
Возвращаться в свой дом.

Манит высь чистотой
И простором родным.
Тридцать три молодца
Собираются с ним.

Не в последний ли раз
Напоил он коня?..
Чуть поправил седло,
Осмотрел стремяна.

И готовый взлететь
На коня и умчать,
Замер...
Каменных ног
От земли не отнять.

Пальцем не шевельнуть.
Навалился на них
Груз тяжелых забот,
Незаметных, земных.

Замер грозной скалой.
Да отступится враг!
Был герой хан Гэсэр —
Стал Мунко Саридак.

И сомкнулись тогда
Вкруг него
Тридцать три
Прибайкальских хребта.
Горы-богатыри.

3

Гордых дух высоты,
Ощутимый во всем.
Пянджа дикий поток.
Колокольчиков звон.

И альпийских ковров
Пережат-переплеск.
Орлиный клекот...
Снегов
Незапятнанный блеск.

Это дивный Памир!
Это дикий Памир!
Было время – меня
Он, как песня, пленил.

Но настала пора
Зрелых дел и забот.
Край Саянский к себе
Отовсюду зовет.

4

Помнишь осень, Эржен...
Как стекали с гольцов
И клубились внизу
Табуны облаков.

Как завьюжило нас –
Двух отбившихся птиц.
Я дыханием снег
С твоих губ и ресниц
Собирал.

И как вдруг
Отступила пурга.
Протянула пригоршни
Брусники тайга.

Помнишь клятву, Эржен!
У замершей реки.
Возле сумрачных гор,
В самом сердце Тунки.

Тридцать третий крутой
Наш с тобой перевал...
К прибайкальской земле
Издалека позвал.

СТАРИК И МОРЕ

Пошел восьмой десяток рыбаку,
Не так послушна сеть рукам усталым...
Пришлось ему,
Седому старику,
Расстаться наконец с седым Байкалом.

И потянулась вереница дней
У дочки,
В городской ее квартире.
Как душно
В непривычном этом мире:
И комнаты одна другой тесней,
И на голову давят потолки
И некуда деваться от тоски!..

Окно.
За ним – не даль байкальских вод,
Кирпичных стен безрадостный черед;
Не чайки белокрылые в полете,
А воробьи, что роются в помете,
Не скользких стланей под ногою треск,
Не хлюпанье воды,
Не рыбы всплеск,
А крашенных полов спокойный блеск;
Не омулевой бочкой пахнет дома,
А как-то по-иному, не знакомо.
Трамвайный грохот, звонкое «цзин-цзин»
О прежнем старику напоминают:
Вот налетел свирепый «баргузин»
И снасти рвет,
И вертлюгом бряцает.
Открыли в кухне кран – ревет поток,
Безудержный, бурлящий, одичалый;
Волна, - над нею белый завиток, -
С протяжным гулом ударяет в скалы...

Тоска!..

Старик выходит из ворот,
Сидит на пыльном сквере,
Брови хмурит,
Молчит сосредоточенно
И курит
И в комнатную тишь опять бредет.
Все на работе.
Маленькие внуки
Отведены до вечера в детсад.
В дом нанесли старательные руки
Камней, ракушек, палок – все подряд.
Взял раковинку с пазушкой старик
И, повертев, поднес поближе к уху.
Вдруг песню моря он расслышал...
Глухо
Скрип мачты,
Ветра вой дошел до слуха,
Хриплоголосых чаек резкий крик.
Баркас несется по волнам вперед,
Набрякшие,

Едва послушны сети...
И омуль,
Самый трепетный на свете,
Хвостом по дну баркаса бьет и бьет.
Сидел старик задумчиво,
И на пол
Не клейкие чешуйки с дряблых щек,
А горечи бессилья слезный ток
Беззвучно капал.

ВОСПОМИНАНИЕ

Помню, в день перед своей кончиной
Попросил нас дедушка тихонько
Вынести его на свежий воздух,
Чтоб над головою видеть небо,
Слышать звуки обновленной степи,
Чувствовать дыхание весны.
В те поры земля отогревалась,
Травка зеленела молодая,
Что ни куст – особенный наряд.
Слов прощальных или завещанья
Дед не произнес тогда ни разу –
Думал он, смотрел и вспоминал...
С другом вороным в степи ковыльной
Дед наш растерял подков не мало.
Вдаль, за горизонт, холмы уходят
Спинами согбенных стариков.
Роща в стороне – весной, бывало,
Куковала там всю ночь кукушка;
А с любимой ночь казалась краткой,
Мимолетной, словно перекур...
Были дни ответственных решений –
Так вступал он некогда в колхоз;
От врагов случалось отбиваться
Крепким, словно гиря, кулаком.
Беспощадно время торопливо –
И куда оно несется только!
Жизнь мелькнула – молния сверкнула.
Сын покуда рос – заметно было,
Ну, а внуки – не упомнишь, как...
Долго-долго в теплый день весенний
Дедушка смотрел на степь, на небо,
На полоску леса и на нас.

ВЕСЕННЕЕ ПИСЬМО

Грусть, как заноза,
Вонзилась в меня, внезапная,
И где-то под ребрами спряталась.
Как хочется снова в степь –
Надышаться полынной свежестью,
Наглядеться на ширь бескрайнюю,
Трелью жаворонка заслушаться
И гудением проводов.
Лечь, обнять землю,
Телом чувствовать долго-долго,
Как живет, чем дышит мой край.
Вот и кручу я
Пластинку,
Старую-старую –
Присланное тобою
В одну из весен
Письмо
Голос твой нежный –
Ветерок после полдня знойного,
Тихий дождь после сильной засухи.
Весточка светлая!
Мой джейран быстроногий,
Гибкая моя ивушка,
Письмецо не прочтенное,
Мой стих не написанный!
Вслушиваюсь в твой голос –
И будто бы обретаю
Все, что казалось утраченным,
И будто бы вновь встречаю
Утро далекой юности.
Слышу я в твоём голосе
Быстрых речек наших журчание,
Кружит голову влажный запах
Напоенных подснежников;
Закрываю глаза - и вижу,

Как мерцают над степью звезды.
Девушка милая!
Слышу я в твоём голосе
Колыбельную песню байкальскую,
Песнь под звон золотой подковы
Из груди,
Из самого центра
Азиатского материка.
Нет, не забыл я,
Не забыл те лунные всплески,
Что ранней весною часты;
Не забывал журавлиные клики,
Что льются солнечным маем.
В странах далеких
Других я девушек видел –
Взглядом и статью
Они потрясали душу;
Слышал я ритмы
Бешеной музыки, танцев,
Лезли в глаза мне
Разгул ресторанный,
Вспышки рекламных огней...
Нет, не забыл я,
Не забыл, как вешние зори
Мать во дворе встречает,
Как брызгает по сторонам
Свежезаваренным чаем;
Не забыл, как на гордом коне
Выезжает отец на охоту.
Связан со степью
Навсегда и нерасторжимо,
Там я родился,
Там и глаза закрою.
Есть за Байкалом
Моя заветная речка,
Течет она быстро,
Вливается в океан...

Вот и кручу я
Пластинку,
Старую старую –
Присланное тобою
В одну из весен
Письмо.

ОСТАВАЙСЯ ЧЕЛОВЕКОМ

Спать, работать, воздухом дышать.
Сладко есть, наследников рожать,
Бредить спортлото или балетом.
И всю жизнь
Наивно полагать
Личное предназначенье в этом.
Насладиться славой за одно.
Слава – королевское вино –
Ослепляла столько мимходом!
С облаков низвергнуться
На дно
Быть красавцем,
А в душе - уродом.

Как бы ни свирепствовал, злодей
Не уверен в правоте своей.
Яд сомнений
Устрашает вора.
Я ценю устойчивых людей.
В ясной простоте
Моя опора.

Если ты высоко вознесен
И судьба потворствует во всем, -
Ни преград тебе, ни испытаний,
Бойся же
Счастливым колесом
Прокатиться около страданий.

Нету хлеба –
Словом поделись.
Нету слова –
Просто улыбнись
Ты в других участвуешь,
Ты предан
Главному,
Преображая жизнь.
Личное предназначенье в этом.

ПРОСТИТЕ МЕНЯ

Если случилось
В кругу застольном
Среди товарищей, младше меня
Я обрывал кой-кого невольно,
Себя уже старейшиной мня,
Я этого вовсе не хотел сделать,
Веселье юное прерывать,
Клянусь душой и всем бранным телом –
Не надо за это меня упрекать.
Зачем поучать нашу юность новую,
Коль старше её на четыре дня...
Простите меня за небрежное слово,
Юные братья, простите меня...
Если случалось
В кругу почетном,
Когда старики степенно вели
Речь об улусных заботах несчетных
И о засухе – горе земли,
И я вставал среди поседелых,
Сморенных уже закатной порой,
И разговор их мудрый меж делом
Перебивал словесной игрой,
Но я не хотел обидеть старейшин,
Это от молодости шло моей,
Я знания их не хотел уменьшить,

Знания вечных наших степей.
Зачем поправлять их мыслей основу
Книжными знаниями?
Себя виня,
Прощенья прошу за глупое слово.
Старшие братья, простите меня!

Но той, что прощала проступки часто,
Что на ладонях меня носила,
Что жизни этой дала мне счастье,
Я слово прощенья просив не в силах.
Мама, ты в утренней мгле всегда
К солнцу меня поднимала,
Какой бы ты ни была тогда –
Грустной, веселой – ты мне шептала:
- Рости, сынок, для славы степей,
Только лети высоко!
Видишь, стая парит журавлей,
Но выше кружится сокол...
Мама, заветы твои храня,
Живу, а не существую,
Но только ты не прощай меня,
Когда вдруг не то скажу я.

ГАРШАГ

МҮШЭТЭ ОГТОРГОЙ ДОРО

ХЭЖЭНГЭ

Хэжэнгэ 7

ДУРАСХААЛАЙ ДУУН

Һанааб даа шамайгаа 15

Нэгэ һаһан 17

Элхиин нуур 20

Алтанхан дэлхэйдэ түрэхэдэш 21

Һалбайн сагаан нуур 23

НАҢАНАЙ ХАРГЫ

Наһанай харгы 33

Һүнэһэмни... 38

ПОЭМЭНҮҮД

Нютагай шулуун 40

Гурбан уулзалга 50

Добын долоон хүбүүд 61

БАГА НАҢАНАЙМ ҺУНИНҮҮД

Бага наһанайм һунинүүд 83

Тэрэ хабарай ургынууд 87

Ушхайта 92

НАЙМАН МҮРТЭЙ НАЯН ШҮЛЭГ

Найман мүртэй наян шүлэг 94

ХҮДӨӨГЭЙ ҮДЭШЭНҮҮД

Үбэлэй үдэшэ 117

Хабарай үдэшэ 119

Зунай үдэшэ 122

Намарай үдэшэ 124

ТАЛЫН ЗУРАГУУД

Минии гэр 126

Шэнэ гэрэй наадан 128

Үглөөнэй зураг 132

ТАЛЫН ТАБАН ТАРНИ

Түймэртэ 134

Үертэ 136

Мүндэртэ 137

Ган гасуурта 138

Шуурганда 140

БАСНИНУУД

Тахяагаа һургадаг үндэгэн

Үндэгг 141

Һарьһан эрбээхэй 143

ПЕРЕВОДЫ

КОЛЫБЕЛЬ МОЯ КИЖИНГА

С тех пор. *Перевод А. Щитов* 148

Детство. *Перевод Г. Ярославцева* 149

Первый учитель. *Перевод А. Щитов* 151

Кижинга. *Перевод А. Щитов* 153

Бургустуй. *Перевод Г. Ярославцева* 154

Божий дар. *Перевод А. Щитов* 159

Сон табунщика. *Перевод А. Щитов* 161

Пора подснежника 162

Лебеди 163

Осенние родники	164
Родной язык	170
Не удивляйтесь!	171
Мои стрелы	172
Погостите у нас	174
РАЗДУМЬЯ	
Вспоминая тебя	175
Судьба	176
Песнь о жизни	176
Цветы	177
Мечта жизни	178
Нас было восемь	179
Дети природы	180
Обычай	182
В этой жизни	183
Как песок между пальцев	184
Осеннее танго	184
Раздумья	185
Тридцать третий перевал	187
Старик и море	191
Воспоминание	193
Весеннее письмо	194
Оставайся человеком	196
Простите меня	197

Дизайн и верстка А. Жаркой, «НоваПринт»

Издательство «НоваПринт». Подписано в печать 23.07. 2013 г. Формат 60х90/16. Усл. печ. л. 12,5. Печать офсетная. Гарнитура Times New Roman.

Отпечатано ООО «НоваПринт». Республика Бурятия. г. Улан-Удэ, ул. Ранжурова, 1. Тел. 8 (3012) 212-220. Заказ 1028. Тираж 500 экз.

На обложке картина художника В. Базарова
© Г. Дашабылов, 2013